JULES VERNE

Parisul în secolul XX

ROMAN INEDIT

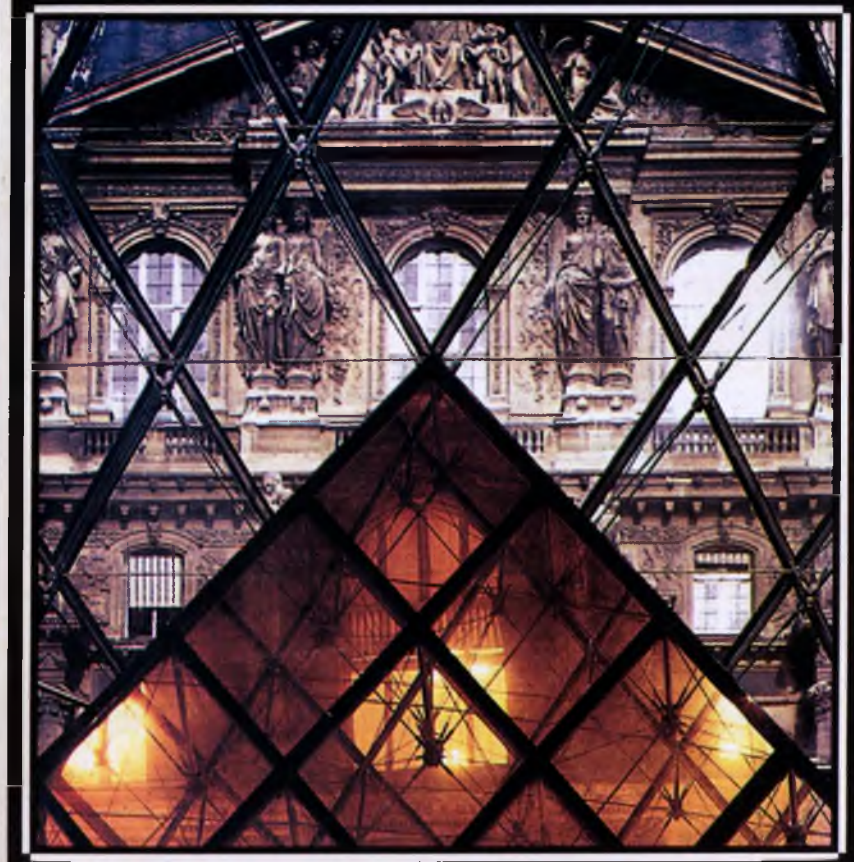

NEMIRA

JULES VERNE

Parisul în secolul XX

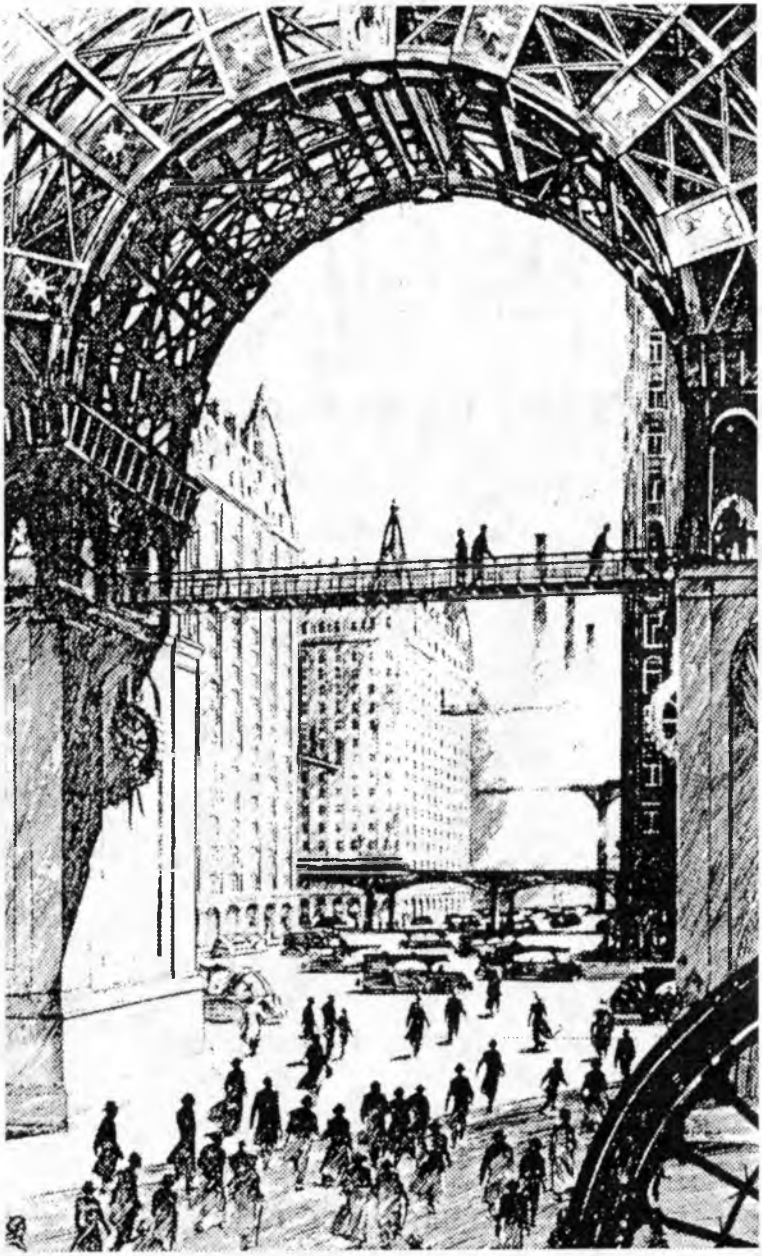

JULES VERNE

Parisul în secolul XX

TRADUCERE ȘI POSTFAȚĂ DE ION HOBANA
CUVÂNT ÎNAINTE DE VÉRONIQUE BEDIN
PREFAȚĂ ȘI TEXT STABILIT DE
PIERO GONDOLO DELLA RIVA

NEMIRA
1995

Coperta colecției: DAN ALEXANDRU IONESCU
Ilustrațiile din interior: FRANÇOIS SCHUITEN

© Hachette Livre, Département Hachette Référence, en coédition avec le cherche midi éditeur, 1994

JULES VERNE
PARIS AU XXe SIÈCLE

Toate drepturile asupra acestei versiuni aparțin S.C. NEMIRA S.R.L. Reproducerea integrală sau parțială a textului sau a ilustrațiilor este interzisă și va fi pedepsită conform legii.

Difuzare:
Editura NEMIRA, str. Crinului nr. 19, sector 1 București
Telefax: 668.54.10
Clubul cărții: C.P. 26-38, București

CUVÂNT ÎNAINTE AL EDITORULUI*

Opera lui Jules Verne n-a putut fi clasată niciodată cu ușurință. În definitiv, dorea el să se adreseze cititorilor tineri sau adulților? A fost el cu adevărat optimist și încrezător în progres, până când amărăciunile vârstei i-au întunecat ultimele creații? A inventat el măcar ceva din tehnologiile viitorului? Și chiar, era el un scriitor, de vreme ce editorul său îl corecta și-l mustruluia fără încetare?

A-l citi pe Jules Verne astăzi

Jules Verne este astăzi obiectul unei reabilitări ambigue. Poetul din *Douăzeci de mii de leghe sub mări*, povestitorul romantic din *Castelul din Carpați*, îl ocultează uneori, pentru anumiți critici, pe martorul progresului științific. De ce ar trebui să alegem? *Parisul în secolul douăzeci* ar putea, într-adevăr, să ne îngăduie să depășim această discuție.

Dincolo de stângăciile narative minore ale unui tânăr autor încă marcat de dialogul teatral, se afirmă o viguroasă personalitate de anticipator în sensul cel mai exact, mai operant și mai

* Cuvânt înainte la ediția franceză. Hachette 1994.

contemporan al termenului. Forța lui rezidă tocmai în a ști să nu inventeze niciodată, ci să acorde realului o atenție acută, aproape hipnotică, făcându-l în cele din urmă să-i dezvăluie secretul și să-i revelezе evoluțiile posibile. Oricine își amintește cu încântare alcătuirea aparatului Ruhmkorff, folosit de călătorii spre centrul Pământului, nu va mai lua metroul fără să audă, numai el, șuierul tuburilor electropneumatice care propulsează lin trenul din *Parisul în secolul douăzeci*.

Informarea științifică a lui Jules Verne, în 1863, este precisă, recentă și perfect stăpânită. Motorul gaz-caburilor nu utilizează o vagă și misterioasă energie. Este motorul cu explozie al lui Lenoir, inventat în 1859, care nu va fi aplicat la automobile decât în 1889, de Daimler. „Facsimilul" nu se transmite prin magie, ci prin pantelegraful Caselli, inventat în 1859. Și, așa cum se vor petrece lucrurile chiar și cu o sută treizeci de ani mai târziu, în unele fabrici, procedeul Watt și Burgess, pus la punct în 1851, transformă în câteva ceasuri un trunchi de copac într-o stivă de hârtie.

Atunci, evident, mașinile pot începe să viseze, puntea navei „Leviatan IV" să se acopere de arbori și de flori, iar călăreții să se plimbe pe aleile gazonate...

Dar Jules Verne proiectează în viitor nu numai mașinile, ci și societatea, banii, politica și cultura timpului său. În această privință, Jules Verne nu va fi niciodată mai modern și mai ambițios: afacerismul de stat al celui de-al doilea imperiu, privit fără complezență, îi devorează pe Michel și pe prietenii lui, în 1960, în aceeași măsură ca demonul electricității și nu s-ar prea spune că prezentul nostru ar fi infirmat viziunea autorului.

Trebuie să citești *Parisul în secolul douăzeci* și să-l recitești pe Jules Verne, pentru a-ți aminti că rațiunea și poezia deschid împreună porțile viitorului.

Un inventar sistematic al epocii sale

Roman de anticipație în deplinul înțeles al termenului, dar și inventar sistematic al epocii sale, *Parisul în secolul douăzeci* conține un belșug de informații savuroase despre secolul nouăsprezece. Aceste informații, aceste însemnări, aceste aprecieri meritau

explicate. Pentru a nu supraîncărca textul cu note, am hotărât să prezentăm la sfârșitul lucrării un ansamblu de lămuriri, grupate sub titlul „Jules Verne în vremea sa". Ele vor îngădui cititorului curios să meargă mai departe. Cât despre textul propriu-zis, chiar dacă avem de-a face, în mod vădit, cu o primă formă, cu defectele de rigoare, el este un text încheiat, pe care l-am respectat întru totul, atât ca punctuație (Jules Verne are o slăbiciune pentru punct și virgulă, semn care asigură ritmul frazei și pauzele de respirație), cât și ca mod de prezentare.

VÉRONIQUE BEDIN

PREFAȚĂ

Istoria manuscrisului

Parisul în secolul douăzeci: un titlu devenit mitic pentru cercetătorii vernieni. Un roman de tinerețe al lui Jules Verne, rămas inedit, cu un subiect foarte seducător. În lipsa unui manuscris și a oricărui detaliu despre conținutul său, ne-am fi putut îndoi de existența lui și ar fi fost riscant să-l includem într-o bibliografie verniană, dacă fiul lui Jules Verne n-ar fi luat măsura de precauție de a publica lista operelor inedite ale scriitorului.

Într-adevăr, la moartea lui Jules Verne, survenită la 24 martie 1905, una dintre primele griji ale lui Michel Verne, foarte probabil la sfatul lui Hetzel fiul, a fost aceea de a publica, atât de repede pe cât era posibil, lista operelor inedite lăsate de tatăl său, pentru a evita să fie acuzat, mai târziu, că ar fi scris el însuși, în întregime, textele care aveau să apară sub numele celebrului scriitor. În acest scop, el a trimis o scrisoare, datată 30 aprilie 1905, ziaristului Emile Berr, care-l cunoscuse pe Jules Verne. Această scrisoare, conținând lista amănunțită a operelor inedite ale scriitorului, a fost publicată de „Le Figaro" la 2 mai, „Le Temps" la 3 mai, „Le Mémorial d'Amiens" la 4 mai, „Le Monde élégant" (din Nisa) la 7 mai, „Le Petit Républicain du Midi (din Nimes) la 8 mai, „Le Bien public" (din Gand) la 10 mai, „Le Courrier Républicain" (din Tours) la 12 mai, „Le Populaire" (din Nantes) la 14 mai și câteva ziare lipsesc, poate, din această lungă listă!

Iată pasajul din scrisoarea lui Michel Verne care ne interesează aici: „(...) Operele postume ale tatălui meu se împart în trei categorii (...) A doua categorie este alcătuită din două lucrări de asemenea anterioare, după toate probabilitățile, *Călătoriilor extraordinare*, dar foarte interesante prin aceea că par să constituie preludiul acestora. Una dintre ele este intitulată *Călătorie în Anglia și în Scoția*[1]; cealaltă, *Parisul în secolul douăzeci* (...)".

Biografii lui Jules Verne au citat deseori acest al doilea titlu, fără să-l cunoască nemijlocit. De pildă, în lista *Operelor lăsate de Jules Verne*, întocmită de Charles Lemire, prieten din Amiens al scriitorului, și publicată în importanta sa biografie[2], *Parisul în secolul douăzeci* figurează printre lucrările inedite anterioare romanului *Cinci săptămâni în balon*. La fel, un mare specialist în Jules Verne, Cornelis Helling, în primul număr al publicației „Bulletin de la Société Jules Verne" (noiembrie 1935), citează *Parisul în secolul douăzeci* printre ineditele lui Jules Verne.

Lucrurile ar fi rămas în acest stadiu, dacă n-aș fi descoperit, în 1986, în arhivele particulare ale moștenitorilor editorului Hetzel, ciorna scrisorii prin care acesta îi comunica lui Jules Verne refuzul său de a publica *Parisul în secolul douăzeci*. Scrisoarea cu pricina confirma, o dată pentru totdeauna, că acest roman existase cu adevărat, chiar dacă dispăruse și nu se afla printre manuscrisele cedate de familia Verne orașului Nantes, în 1980.

Regăsit în seiful lui Michel Verne, despre care se credea că e gol și ale cărui chei fuseseră pierdute, el reapare astăzi și aruncă o nouă lumină asupra întregii opere literare a autorului său.

Refuzul lui Hetzel

Pierre-Jules Hetzel, a cărui capacitate de a percepe o capodoperă este indiscutabilă (dintre toți editorii parizieni consultați de Jules Verne, doar el a acceptat să publice *Cinci săptămâni în balon*), a respins *Parisul în secolul douăzeci*. Observațiile, criticile, argumentele sale se găsesc în adnotările cu creionul de pe marginile manuscrisului și într-o scrisoare (a cărei importanță este capitală pentru a-i înțelege punctul de vedere) trimisă lui Verne probabil la sfârșitul lui 1863 sau chiar la începutul anului

următor. Dacă scrisoarea conține un refuz categoric de publicare, adnotările de pe marginile manuscrisului par, în anumite cazuri, menite să corijeze sau să îmbunătățească textul, în vederea editării, în vreme ce, în alte cazuri, demonstrează voința fermă de a nu-l publica. Fără a cita exhaustiv aceste observații ale lui Hetzel, mă voi mulțumi să le indic pe cele mai semnificative dintre ele.

De la primul rând, Hetzel corijează: el nu apreciază neologismele lui Verne. Titlul primului capitol *(Societatea generală de Credit instrucțional)* suscită următoarea observație (cu privire la cuvântul *instrucțional*): „cuvânt neplăcut — rău construit — mai ales pentru un început. Se află acolo ca o barieră. Are aerul de a fi un cuvânt de-al lui Fourier. A se evita, la începuturi, neologismele."

Deseori observațiile editorului trădează faptul că manuscrisul lui Jules Verne i se pare lipsit de interes: „primul capitol nu e antrenant"; „asta nu merge"; „asta nu mă amuză deloc"; „trucurile astea nu sunt izbutite"; „găsesc toată această enumerare pueriIă"; „întreg pasajul e șarjat. Lipsește cu totul măsura, gustul de asemenea." Într-un caz, reacția lui Hetzel este mai viguroasă. Titlul *Încheie-te la pantaloni*, dat de Jules Verne unei piese pe care funcționarii „Marelui Antrepozit Dramatic" trebuiau s-o dezvolte, îl face pe editorul uluit să scrie „ești țicnit". Hetzel mai notează că Verne utilizează prea des formula „el făcu" în loc de „el spuse" și observă (referindu-se la protagonistul Michel): „el *face* mereu!"

Până aici, doar observații care ar putea să indice intenția editorului de a îmbunătăți manuscrisul tânărului scriitor. Dar alte note sugerează mai curând un refuz: „Dragă prietene, aceste lungi dialoguri nu au importanța pe care le-o atribui. Par făcute anume, nu sunt cerute de împrejurări. Procedeul este valabil la Dumas, într-o carte plină de aventuri. Aici, e obositor"; „Asta e jurnalism din cel mai ieftin. E mai prejos de ideea dumitale." Și încă: „Michel e de-a dreptul stupid cu versurile lui. Nu poate să ducă pachete și să rămână poet?"; „Degeaba, toate aceste critici, toate aceste ipoteze nu mi se par interesante; nu, nu, asta nu-i deloc reușită. Așteaptă douăzeci de ani ca să scrii cartea asta. Dumneata și Michel al dumitale, care vrea să se însoare la nouăsprezece ani". Această ultimă frază a fost de altfel profetică, de vreme ce fiul lui Jules Verne, care se numea chiar Michel, ca protagonistul romanului *Parisul în secolul douăzeci*, s-a emancipat la vârsta de

nouăsprezece ani, pentru a se căsători cu o actriță! O altă remarcă a lui Hetzel este și mai tranșantă: „nimeni nu va crede astăzi în profeția dumitale" și, lucru și mai neplăcut pentru un editor, „nimeni nu va fi interesat de ea".

Manuscrisul este adnotat și de Jules Verne: „de dezvoltat" sau „de amănunțit", ceea ce ne îngăduie să presupunem că, într-o primă fază, se pusese problema modificării manuscrisului, în vederea publicării.

Refuzul a fost, totuși, atât de definitiv, încât Jules Verne n-a mai încercat să-i propună lui Hetzel acest roman. Un refuz exprimat de Hetzel într-o scrisoare nedatată, care trebuie să fi fost trimisă la sfârșitul lui 1863 sau la începutul lui 1864. Iată câteva extrase[3]:

„Dragul meu Verne, aș fi dat orice pentru a nu fi nevoit să-ți scriu astăzi. Ți-ai asumat o sarcină imposibilă și, ca și predecesorii dumitale pe acest tărâm, n-ai izbutit să o duci la bun sfârșit. E cu o sută de picioare mai prejos de *Cinci săptămâni în balon*. Dacă te-ai reciti peste un an, ai fi de acord cu mine. Ai făcut jurnalism ieftin, pe un subiect nepotrivit.

Nu mă așteptam la un lucru perfect; îți spun din nou: știam că încerci ceva nerealizabil, dar mă așteptam la mai mult. Nici o problemă a viitorului nu e rezolvată în mod serios, nici o critică nu se deosebește de cele scrise și rescrise — și mă uimește faptul că ai conceput cu atâta zel, mânat parcă de un zeu, un lucru atât de penibil, atât de lipsit de viață...

(...) Sunt dezolat, dezolat din pricina a ceea ce trebuie să-ți scriu — aș considera un dezastru pentru numele dumitale publicarea acestei lucrări. Asta ar face să se creadă că balonul (*Cinci săptămâni în balon* — I.H.) este un accident norocos. Eu, care sunt în posesia *Căpitanului Hatteras*, știu că accidentul este, dimpotrivă, acest lucru ratat, dar publicul n-ar avea de unde să știe (...).

Cât despre domeniul în care cred că sunt competent, domeniul literar, nimic nou — vorbești despre el ca un om de lume care l-a cunoscut puțin, care a asistat la premiere teatrale, care descoperă cu satisfacție locuri comune. Nici în elogii, nici în critici nu am găsit ceea ce merită să fie spus.

Nu ești copt pentru cartea asta, ai să o rescrii peste douăzeci de ani (...). Nimic din ea nu rănește ideile sau sentimentele mele.

Doar literatura mă rănește, fiindu-ți inferioară aproape în fiecare rând.

Michel al dumitale este un prostănac — ceilalți nu sunt amuzanți — și deseori sunt dezagreabili (...).

Am oare dreptate, iubitul meu copil, tratându-te ca pe un fiu, cu cruzime, dar vrând doar ceea ce e bine pentru dumneata?

Îți va schimba asta sentimentele față de cel care îndrăznește să te avertizeze cu atâta duritate?

Sper că nu — și totuși știu că m-am înșelat nu o dată asupra capacității oamenilor de a primi un sfat sincer (...)."

Manuscrisul acestei scrisori fiind o ciornă păstrată în arhivele particulare ale editorului Hetzel, nimeni nu poate ști dacă textul a fost modificat înainte de a fi trimis lui Jules Verne. De altfel, răspunsul lui Verne, dacă a existat un răspuns, s-a pierdut și e imposibil să-i cunoaștem reacțiile. Maniera generală în care a acceptat, în perioada 1863—1870, observațiile lui Hetzel[4] mă face să cred că a suportat de voie, de nevoie acest refuz, fără a se plânge prea mult.

Cum să interpretăm astăzi refuzul editorului? Pare dificil de dat un răspuns categoric, pentru că noi dispunem de două elemente care pledează în favoarea romanului și de care editorul nu dispunea. Pe de o parte, știm ce a devenit Jules Verne după ce a publicat *Cinci săptămâni în balon* (și, în consecință, toate elementele lumii verniene prezente în *Parisul în secolul douăzeci* ne interesează și ne fascinează în cel mai înalt grad); pe de altă parte, cunoaștem Parisul secolului douăzeci și comparația între realitate și extraordinarele intuiții ale tânărului Verne nu poate să nu ne uimească. Nu este mai puțin adevărat că Hetzel își cunoștea foarte bine publicul și era, de asemenea, la curent cu tentativele similare făcute de alți scriitori înaintea lui Jules Verne (editorul spune în scrisoarea sa către Verne „Ți-ai asumat o sarcină imposibilă și, ca și predecesorii dumitale pe acest tărâm, n-ai izbutit să o duci la bun sfârșit"). Nu trebuie să uităm că *Parisul în secolul douăzeci* se adresa unui public adult și nu se prezenta ca o butadă comică de felul celor pe care Albert Robida avea să le producă după câțiva ani[5] (*Secolul douăzeci, Viața electrică* etc.). În această narațiune,

[5] Nu „câțiva ani", ci câteva decenii, *Secolul douăzeci* datând din 1882, iar *Viața electrică* din 1892! (n. tr.).

personajele lui Verne sunt lipsite deseori de credibilitate (defect care se va manifesta de-a lungul întregii cariere literare a lui Verne, la unele dintre personajele sale). Hetzel s-a trezit, probabil, cu o carte care se voia adevărată, serioasă, chiar tragică, dar al cărei autor părea să fie lipsit, de astă dată, de geniu și care, în orice caz, nu corespundea proiectului literar conceput de editor pentru tânărul său autor.

Data compunerii

Așa cum am văzut, Michel Verne considera că *Parisul în secolul douăzeci* a fost compus înaintea întâlnirii tatălui său cu Hetzel. Jules Verne ar fi propus deci, după publicarea romanului *Cinci săptămâni în balon* (17 ianuarie 1863), un manuscris redactat anterior. Or, lectura atentă a unui pasaj din scrisoarea de refuz a lui Hetzel, scrisoare care se situează, necesarmente, între apariția romanului *Cinci săptămâni în balon* („E cu o sută de picioare mai prejos de *Cinci săptămâni în balon*... Asta ar face să se creadă că balonul este un accident norocos...") și aceea a *Călătoriilor și aventurilor Căpitanului Hatteras* („Eu, care sunt în posesia *Căpitanului Hatteras*..."), a căror publicare a început la 20 martie 1864, în primul număr al creației editorului Hetzel, „Magasin d'Education et de Récréation", ne face să credem că *Parisul în secolul douăzeci* nu poate fi un manuscris anterior întâlnirii lui Verne cu Hetzel. Iată acest pasaj: „mă uimește faptul că ai conceput cu atâta zel, mânat parcă de un zeu, un lucru atât de penibil, atât de lipsit de viață." Pentru ca Hetzel să poată spune „cu atâta zel, mânat parcă de un zeu" trebuia să fie la curent cu timpul consacrat de Jules Verne compunerii acestei lucrări. Probabil că scriitorul îi propusese, cu câteva luni în urmă (după ce apăruse *Cinci săptămâni*), proiectul său; acest proiect fiind acceptat în principiu, după foarte puțin timp el îi supusese editorului manuscrisul, redactat, conform opiniei lui Hetzel, *prea* în grabă.

Oricum, manuscrisul conține elemente istorice (date, situația politică etc.) care nu permit să se situeze compunerea lui înainte de 1863. Data 1863 figurează, de altfel, în manuscris, cu privire la Războiul de Secesiune.

Dintre toate textele lui Jules Verne apărute după 1863, cel care pare să prezinte cele mai multe analogii cu *Parisul în secolul douăzeci* este fără îndoială butada *Un oraș ideal* [5], în pofida unei deosebiri profunde care separă aceste două narațiuni. Prima este, într-adevăr, un roman a cărui acțiune se petrece în 1960 și care conține o descriere a viitorului; a doua nu este decât o povestire onirică, în care plimbarea autorului prin Amiens în anul 2000 este un pretext pentru a reliefa cusururile orașului în 1875. Viitorul consilier municipal se amuză și își amuză auditorii. Jules Verne pare să fi împrumutat câteva idei din manuscrisul refuzat, *Parisul în secolul douăzeci*, fiind sigur că nu-l poate folosi altfel.

Iată câteva exemple privind aceste analogii:

PARISUL ÎN SECOLUL DOUĂZECI

„Se zvonește că în exercițiul bugetar 1962 (...) catedrele de litere vor fi desființate (...) Cui îi mai pasă de greci și de latini; buni cel mult să furnizeze câteva rădăcini termenilor științei moderne (...) Și ieri, ieri din nou! *horresco referens*, ghiciți, dacă aveți curaj, cum a tradus un altul acest vers din al patrulea cânt al *Georgicelor*:

Immanis pecoris custos... (...) *Paznic al unui animal înfricoșător.*

UN ORAȘ IDEAL

„Au trecut cel puțin o sută de ani de când în licee nu se mai fac latina și greaca! Instrucția este pur științifică, industrială și comercială! (...)

Știi cum a tradus cel mai bun dintre candidați, la examenul de bacalaureat

Immanis pecoris custos?

— Nu.

— În felul acesta: *Paznic al unui imens animal.*

De altfel, o nuvelă din tinerețe a lui Jules Verne, rămasă multă vreme inedită și intitulată *Căsătoria d-lui Anselme des Tilleuls* [6] conține un mare număr de versuri de Virgiliu, citate în conversațiile tânărului marchiz cu mentorul său, Naso Paraclet.

Pe de altă parte, versul „*immanis pecoris custos, immanior ipse*" trebuie să-i fi plăcut mult lui Jules Verne, de vreme ce l-a introdus, încă o dată, în capitolul XXXIX din *Călătorie spre centrul Pământului* (în versiunea augmentată din 1867), acolo unde exploratorii centrului Pământului cred că au zărit o imensă ființă vie, în mijlocul unei turme de patrupede uriașe.

Să revenim la *Un oraș ideal*. Tema concertului electric, care figurează în capitolul XVI al romanului, este prezentă și aici, cu

deosebirea că, în prima narațiune, când un pianist dădea un concert la Paris „prin intermediul unor fire electrice, instrumentul său era pus în legătură cu piane din Londra, Viena, Roma, Petersburg, Pekin" și, evident, din Amiens, în vreme ce, în a doua narațiune, „două sute de piane puse în legătură, prin intermediul unui curent electric, cântau împreună sub degetele unui singur artist!". Și asta în fața a zece mii de persoane și cu „un zgomot asurzitor". În primul caz este vorba, deci, de a transmite muzica la distanță; în al doilea, de a amplifica puterea instrumentului.

Două alte teme muzicale unesc *Parisul în secolul douăzeci* cu *Un oraș ideal:* cea a muzicii cacofonice, care înlocuiește muzica tradițională și cea a bucăților de inspirație științifică *(Thioriana, mare fantezie despre Lichefierea Acidului Carbonic* în *Parisul în secolul douăzeci* și *Reverie în la minor despre pătratul ipotenuzei* în *Un oraș ideal).*

Celelalte două orașe verniene ale viitorului care ar putea fi comparate cu descrierea Parisului sunt Milliard-City din romanul *Insula cu elice* (1895) și Centropolis (sau Universal-City, după ediție) din nuvela *În anul 2889* [7], scrisă de Michel Verne cu acordul tatălui său și revăzută, mai târziu, de acesta din urmă.

Acțiunea *Insulei cu elice* se desfășoară într-o epocă neprecizată („În cursul acelui an — pe care n-am putea să-l precizăm decât cu o aproximație de trei decenii...", Cap. I). Milliard-City, capitala lui Standard-Island, insula artificială a miliardarilor, prezintă câteva analogii cu Parisul secolului douăzeci (de pildă, „lunile electrice" care inundă cu lumină bulevardele, Cap. VII). Dar, amănunt important, acest roman a fost scris cam cu treizeci de ani după *Parisul în secolul douăzeci.*

Metropola americană din anul 2889 (sau 2890), Centropolis (sau Universal-City), amintește și ea, prin câteva detalii, Parisul secolului douăzeci, dar data e atât de îndepărtată, încât autorul se încumetă să imagineze invenții și situații (văzduhul brăzdat de mii de aerocare și aeroomnibuze, Marea Britanie devenită colonie a Statelor Unite) care i s-ar fi părut puțin credibile în 1960. Tabloul secolului XXIX pe care ni-l înfățișează Jules și Michel Verne nu este, de altfel, pesimist, contrar celui al Parisului din anul 1960.

Altminteri, Jules Verne n-avea să uite manuscrisul *Parisului în secolul douăzeci.* Și-a amintit de el, de pildă, când a compus, în 1899, romanul *Burse de călătorie*, apărut în 1903. În primul

capitol reapare o metaforă științifică aflată și în primul capitol al *Parisului în secolul douăzeci:* „Și, elanul fiind dat, aplauzele se prelungiră, grație vitezei dobândite" *(Burse de călătorie);* „debitul grăbit al oratorului semăna cu un volant lansat cu toată viteza; ar fi fost imposibil să înfrânezi această elocință la înaltă presiune" *(Parisul în secolul douăzeci).* În amândouă cazurile, este vorba despre o festivitate de împărțire a premiilor.

Parisul în secolul douăzeci nu reprezintă preludiul operei verniene ulterioare doar pentru că un pasaj sau altul seamănă cu pasaje dintr-un alt roman. Se simte cum prinde contur stilul lui Jules Verne, cu defectele și stângăciile lui, desigur, dar și cu meritele lui. Întâlnim deja pasiunea pentru enumerări (de instituții publice, de scriitori, de poeți, de savanți, de muzicieni) care prefigurează atât de bine viitoarele liste de pești, de insecte sau de plante pe care tinerii cititori ai *Călătoriilor extraordinare* vor fi tentați, uneori, să le omită, dar pe care alții, în schimb, le vor aprecia pentru calitățile lor poetice. Umorul este prezent pretutindeni. Descoperim, îndeosebi, acea capacitate de a ne înfățișa realitățile timpului său astfel încât să întrezărim în ele visul.

Aspectul cel mai interesant al *Parisului în secolul douăzeci* este, după opinia mea, faptul că această operă se prezintă, pentru a spune astfel, ca o enciclopedie a gândirii verniene avant la lettre, care ne îngăduie să repunem în discuție unele afirmații ale criticilor. S-a susținut, de pildă, că Jules Verne, optimist prin natura sa în ceea ce privește destinul omului și progresele științei, ar fi încetat să mai fie așa din pricina diferitelor împrejurări: războiul din 1870, situația sa familială (o căsătorie care nu era dintre cele mai fericite și un fiu extrem de dificil, mai ales în perioada 1877—1887). Și apoi atentatul din 1886*, moartea lui Hetzel și aceea a unei misterioase iubite, l-ar fi dus pe Jules Verne, spre sfârșitul vieții sale, la un pesimism al cărui reflex l-ar constitui ultimele sale opere.

* La 9 martie 1886, Gaston, nepotul de frate al lui Jules Verne, a tras asupra scriitorului, un glonț pătrunzând în osul piciorului stâng, neputând fi extras până la moartea victimei (n. tr).

Lectura *Parisului în secolul douăzeci*, operă de tinerețe și autobiografică prin excelență, dovedește contrariul. Tânărul Verne, care, punându-și masca protagonistului Michel, scrie versuri și caută un editor, are o viziune tragică despre relațiile umane, despre o societate în care, cu excepția câtorva prieteni, ești singur (și episodul vânzătorului de flori, din capitolul XVI, mi se pare, în acest sens, emblematic). Pesimismul este deci prezent de la începutul operei sale. Este vorba, de fapt, despre o constantă a gândirii lui Jules Verne, care-și face apariția, ici și colo, de-a lungul întregii sale cariere literare. Totuși, în *Parisul în secolul douăzeci* acest pesimism este zdruncinat de un umor devastator și mereu tonic. El îl invită pe cititor să arunce el însuși o privire acidă asupra lumii care-l înconjoară.

PIERO GONDOLO DELLA RIVA

Note

[1] Publicat în 1989, la Paris, de cherche midi éditeur, cu titlul *Voyage à reculons en Angleterre et en Ecosse*.

[2] Charles Lemire, *Jules Verne. 1828—1905. L'homme. L'Ecrivain. Le Voyageur. Le Citoyen. Son Oeuvre. Sa Mémoire. Ses Monuments*, Paris, Berger-Levrault & Cie, 1908.

[3] Colecția Gondolo della Riva, Torino. Scrisoare publicată în *Un éditeur et son siècle. Pierre-Jules Hetzel* (1814—1886), lucrare colectivă, Saint-Sébastien, ACL Edition, 1988, pp. 118—119.

[4] Referitor la această problemă, vezi scrisoarea lui Jules Verne către Hetzel datată „Sâmbătă seara" (începutul lui 1864): „Zău, iubite maestre, aveam nevoie de scrisoarea dumneavoastră pentru a mă stimula! (...) De acord că sunt un prost care mi-aduc elogii prin gura personajelor mele. Am să le închid pliscul, în această privință, așa cum se cuvine." (Biblioteca Națională, Corespondența Verne-Hetzel, tom I, pp. 7—8).

[5] Este vorba despre un discurs ținut de Jules Verne la Academia din Amiens, la 12 decembrie 1875 și publicat în *Memoriile* Academiei (al doilea tom din anul 1875). El a apărut de asemenea, sub formă de plachetă, la T. Jeunet, la Amiens, în același an. Acest text este deseori citat cu titlul *Amiens în anul 2000*, titlu care nu figurează decât într-o ediție din 1973.

[6] Publicată în volumul *Manuscrise nanteze*, tomul 3, le cherche midi éditeur Biblioteca Municipală din Nantes, 1991 (ediție provizorie). Republicată, tot în 1991, la Porrentruy, în Editions de l'Olifant.

[7] *În anul 2889*, nuvelă scrisă de Michel Verne dar semnată de tatăl său, a apărut mai întâi în englezește în revista „The Forum" din New York (februarie 1889). Foarte probabil revăzut de Jules Verne, acest text a fost republicat, cu titlul *Ziua unui ziarist american în 2890*, în *Mémoires de l'Académie d'Amiens* (anul 1890) și în „Supplément illustré du Petit Journal"(29 august 1891). În sfârșit, el a fost reluat de Michel Verne în culegerea postumă de nuvele de Jules Verne intitulată *Hier et Demain. Contes et Nouvelles* (Paris, Hetzel, 1910), cu titlul *În secolul XXIX: ziua unui ziarist american în 2889*.

O, teribilă influență a acestei rase care nu-l slujește nici pe Dumnezeu, nici pe rege, dedată științelor mondene, josnicelor profesiuni mecanice! Stirpe vătămătoare! Ce n-ar face ea, dacă ar fi lăsată să facă, influențată fără măsură de acest fatal spirit de a cunoaște, de a inventa și de a perfecționa.

PAUL-LOUIS COURIER*

---

* Urmărind „să ușureze lectura *Parisului în secolul douăzeci*, explicând, capitol cu capitol, contextul literar, social și științific în care a fost scris romanul", editorul ne propune, în final, un amplu corp de note, de un mare interes documentar. Prima dintre ele se referă tocmai la autorul acestui moto aparent paradoxal (n. tr.).

Capitolul I

SOCIETATEA GENERALĂ DE CREDIT INSTRUCȚIONAL

La 13 august 1960, o parte a populației pariziene intra în numeroasele gări ale căii ferate metropolitane și se îndrepta, prin ambranșamente, spre locul unde se afla odinioară Champ de Mars.

Era ziua împărțirii premiilor la Societatea Generală de Credit instrucțional, vast așezământ de educație publică. Excelența Sa, ministrul Înfrumusețărilor Parisului, trebuia să prezideze această solemnitate.

Societatea Generală de Credit instrucțional corespundea perfect tendințelor industriale ale secolului: ceea ce, în urmă cu o sută de ani, se numea Progresul, cunoscuse imense dezvoltări. Monopolul, acest nec plus ultra* al perfecțiunii, ținea în ghearele sale întreaga țară; societățile se înmulțeau, se întemeiau, se organizau și i-ar fi uluit pe părinții noștri prin rezultatele lor neașteptate.

Banii nu lipseau, dar, o clipă, era cât pe ce să rămână nefolosiți, când căile ferate trecură din mâinile particularilor în cele ale statului; exista deci o abundență de capitaluri și, mai mult încă, de capitaliști în căutare de operații financiare sau de afaceri industriale.

---

* În latină, nu (se poate) mai mult (n. tr.).

Așa că să nu fim surprinși de ceea ce l-ar fi uimit pe un parizian din secolul nouăsprezece și, între alte minuni, de înființarea Creditului instrucțional. Această societate funcționa cu succes de treizeci de ani, sub conducerea financiară a baronului de Vercampin.

Datorită înmulțirii filialelor Universității, liceelor, colegiilor, școlilor primare, pensionatelor doctrinei creștine, cursurilor pregătitoare, seminarelor, conferințelor, sălilor de azil, orfelinatelor, o oarecare instrucție pătrunsese până în ultimele straturi ale ordinii sociale. Dacă nimeni nu mai citea, măcar toată lumea știa să citească și chiar să scrie; nu exista fiu de meșteșugar ambițios, de țăran declasat, care să nu pretindă un post în administrație; birocrația se dezvolta sub toate formele posibile; vom vedea mai târziu ce legiune de funcționari conducea guvernul, milităreste.

Aici trebuie doar să explicăm cum a fost nevoie să se înmulțească mijloacele de instruire, pe măsura creșterii numărului oamenilor de instruit. În secolul nouăsprezece, nu fuseseră inventate societățile imobiliare, agențiile de antreprenori, Creditul Funciar, când s-a voit reconstruirea unei noi Franțe și a unui nou Paris?

Or, a construi sau a instrui e același lucru pentru oamenii de afaceri, instrucția nefiind, la drept vorbind, decât un fel de construcție, ceva mai puțin solidă.

Este ceea ce și-a spus, în 1937, baronul de Vercampin, foarte cunoscut grație vastelor sale antreprize financiare; el avu ideea de a întemeia un imens colegiu, în care arborelui învățământului să-i poată crește toate crengile, lăsând, de altfel, statului grija de a-l fasona și de a-l curăți potrivit fanteziei sale.

Baronul contopi liceele din Paris și din provincie, Sainte-Barbe și Rollin, diversele instituții particulare, într-un singur stabiliment; el centralizează astfel educația întregii Franțe; capitalurile răspunseră la apelul său, căci el prezentă întreprinderea ca o operație industrială. Abilitatea baronului era o garanție în materie de finanțe. Banii se precipitară. Societatea fu întemeiată.

Afacerea fu lansată în 1937, sub domnia lui Napoleon V. Prospectul ei fu publicat în patruzeci de milioane de exemplare. El începea astfel:

Societatea Generală
de
Credit instrucțional
Societate anonimă constituită printr-un act
înregistrat în fața d-lui Mocquart și a colegului său,
notari la Paris, la 6 aprilie 1937 și aprobat prin decretul imperial
din 19 mai 1937
Capital social: o sută de milioane de franci,
împărțit în 100.000 acțiuni de 1.000 franci fiecare.

Consiliul de administrație:

baron de Vercampin, C. ✠, președinte,
de Montaut, O. ✠, directorul căii ferate din Orléans

vicepreședinți

Garassu, bancher.
marchizul d'Amphisbon, G. O. ✠, senator.
Roquamon, colonel de jandarmerie, G.C. ✠
Dermangent, deputat.
Frappeloup, ✠, director general al Creditului instrucțional.

Urmau statutele Societății, redactate minuțios în limbaj financiar. După cum se vede, nici un nume de savant sau de profesor în Consiliul de administrație. Așa era mai liniștitor pentru o afacere comercială.

Un inspector al guvernului supraveghea operațiile Companiei și raporta ministrului Înfrumusețărilor Parisului.

Ideea baronului era bună și foarte practică, așa că succesul ei întrecu orice așteptare. În 1960, Creditul instrucțional nu număra mai puțin de 157 342 elevi, cărora știința le era inculcată prin mijloace mecanice.

Vom recunoaște că studiul beletristicii, al limbilor vechi (incluzând franceza) era cam sacrificat; latina și greaca erau limbi nu numai moarte, dar și îngropate; existau încă, de formă, câteva clase de litere, abia frecventate, deloc considerabile și încă mai puțin considerate. Vocabularele, dicționarele de prozodie și de expresii poetice, gramaticile, culegerile de teme și de versiuni, autorii clasici, tot teancul de *De viris**, Quintus-Curcius, Sallustius, Titus Livius, putrezea în liniște pe rafturile vechii edituri

* *De viris illustribus urbis Romae* (apărută pe la 1775), de Charles Francois Lhomond, era o lucrare folosită în școli pentru învățarea limbii latine (n. tr.).

Hachette; dar manualele de matematici, tratatele de geometrie descriptivă, de mecanică, de fizică, de chimie, de astronomie, cursurile de industrie practică, de comerț, de finanțe, de arte industriale, tot ceea ce se referea la tendințele speculative ale zilei, se vindeau în mii de exemplare.

În fine, acțiunile Companiei, înzecite în douăzeci și doi de ani, valorau atunci 10 000 de franci bucata.

Nu vom mai insista asupra stării înfloritoare a Creditului instructional; cifrele spun totul, potrivit unui proverb al bancherilor.

Spre sfârșitul secolului trecut, Școala Normală se afla într-un declin vizibil; puțini dintre tinerii a căror vocație îi chema spre cariera literelor se prezentau la examen; mulți dintre ei, și dintre cei mai buni, își lepădaseră roba de profesor și se precipitaseră în învălmășeala ziariștilor și a scriitorilor; dar acest spectacol penibil nu mai avea loc, pentru că, de zece ani, doar studiile științifice îi solicitau pe candidați la examenele Școlii.

Dar, dacă ultimii profesori de greacă și de latină își încheiau cariera în clasele părăsite, ce poziție aveau, dimpotrivă, titularii catedrelor științifice și cu câtă distincție semnau statele de plată!

Departamentul Științelor era împărțit în șase ramuri, conduse de șeful secției matematici, cu subșefi pentru aritmetică, geometrie și algebră, șeful secției de astronomie, cel al mecanicii, cel al chimiei, în sfârșit, cel mai important, șeful secției de științe aplicate, cu subșefii săi pentru metalurgie, construcție uzinală, mecanică și chimie apropriată artelor.

Limbile vii, în afara francezei, erau la mare cinste; li se acorda o considerație specială; un filolog pasionat ar fi putut să învețe acolo cele două mii de limbi și patru mii de idiomuri vorbite în întreaga lume. Subșeful de chineză avea un mare număr de elevi, după colonizarea Cochinchinei*.

Societatea de Credit instructional deținea clădiri imense, ridicate pe amplasamentul fostului Champ de Mars, devenit inutil de când Marte nu mai figura în buget. Era o așezare completă, un veritabil oraș cu cartierele, piețele, străzile, palatele, bisericile,

* Parte a Indochinei, cucerită de trupele franceze în 1859. Deci romanul a fost scris, oricum, după această dată (n. tr.).

cazărmile sale, ceva ca Nantes sau Bordeaux, putând să cuprindă o sută optzeci de mii de suflete, incluzându-i pe pedagogi.

Un arc monumental permitea accesul în vasta curte de onoare, numită Portul instrucției și înconjurată de docurile științei. Refectoarele, dormitoarele comune, sala concursului general*, în care trei mii de elevi se simțeau în largul lor, meritau să fie vizitate, dar nu-i mai uimeau pe oamenii obișnuiți de cincizeci de ani cu astfel de minuni.

Mulțimea se precipita, deci, nestăpânită, spre împărțirea premiilor, solemnitate totdeauna atractivă și care interesa cinci sute de mii de persoane, părinți, rude și prieteni. Așa că mulțimea năpădea prin stația de cale ferată Grenelle, situată atunci la capătul străzii Universității.

Cu toată afluența publicului, totul se petrecea în ordine; funcționarii guvernamentali, mai puțin zeloși și, drept urmare, mai puțin insuportabili decât agenții vechilor companii, lăsau toate porțile deschise; trebuiseră să treacă o sută cincizeci de ani pentru a se înțelege că, în cazul marilor aglomerații, era mai bine să înmulțești căile de acces, decât să le împuținezi.

Gara instrucției era somptuos împodobită pentru Ceremonie; dar nu există o piață oricât de mare care să nu se umple, și curtea de onoare fu curând plină.

La ora trei, ministrul Înfrumusețărilor Parisului își făcu intrarea solemnă, însoțit de baronul de Vercampin și de membrii Consiliului de administrație; baronul se afla în dreapta Excelenței sale; domnul Frappeloup trona în stânga; din înaltul estradei, privirea se pierdea peste un ocean de capete. Atunci, diferitele muzici ale Stabilimentului izbucniră tumultuos pe toate tonurile și în ritmurile cele mai inconciliabile. Această cacofonie reglementară nu păru să șocheze cele două sute cincizeci de mii de perechi de urechi în care năvălea.

Ceremonia începu. Se stârni o rumoare tăcută. Era momentul discursurilor.

În secolul trecut, un umorist numit Karr a satirizat așa cum meritau discursurile mai mult oficiale decât latinești debitate la împărțirea premiilor; în epoca noastră, acest subiect de batjocură

---

* Concurs care avea loc anual, cu participarea celor mai buni elevi din clasele superioare ale liceelor și colegiilor din Paris, Versailles și din departamente (n. tr.).

i-ar fi lipsit, căci fragmentul de elocință latină a căzut în desuetudine. Cine l-ar fi înțeles? Nici măcar subșeful de retorică!

Un discurs chinezesc îl înlocuia în mod avantajos; mai multe pasaje fură primite cu murmure de aprobare; o magnifică peltea despre civilizațiile comparate ale insulelor Sondei se bucură chiar de onorurile unui bis — cuvânt care era încă înțeles.

În sfârșit, se ridică Directorul științelor aplicate. Moment solemn. Era partea cea mai așteptată.

Acest discurs furibund amintea de minune șuierăturile, fricțiunile, gemetele, miile de zgomote neplăcute ale unei mașini cu aburi în plină activitate; debitul grăbit al oratorului semăna cu un volant lansat cu toată viteza; ar fi fost imposibil să înfrânezi această elocință la înaltă presiune și frazele scrâșnite se angrenau ca niște roți dințate.

Pentru a întregi iluzia, Directorul trudea din greu și un nor de aburi îl învăluia din cap până în picioare.

— Al naibii! spuse râzând vecinului său un bătrân a cărui figură foarte fină exprima în cel mai înalt grad disprețul față de aceste nerozii oratorice. Ce părere ai, Richelot?

Domnul Richelot se mulțumi să ridice din umeri, în loc de răspuns.

— Se încălzește prea tare, reluă bătrânul, continuându-și metafora; ai să-mi spui că are supape de siguranță; dar un Director al științelor aplicate care să sară în aer ar fi un precedent neplăcut!

— Bine zis, Huguenin, răspunse domnul Richelot.

Sâsâituri viguroase îi întrerupseră pe cei doi vorbăreți, care se priviră surâzând.

Între timp, oratorul continua cu și mai mult foc; el se lansă impetuos în elogiul prezentului, în dauna trecutului; el intonă litania descoperirilor moderne; el dădu chiar de înțeles că, în această privință, viitorul ar avea puțin de făcut; el vorbi cu un dispreț binevoitor despre micul Paris din 1860 și despre mica Franță din secolul nouăsprezece; el enumeră cu mare belșug de epitete binefacerile timpului său, comunicațiile rapide între diferitele puncte ale Capitalei, locomotivele brăzdând asfaltul bulevardelor, forța motrice trimisă la domiciliu, acidul carbonic detronând aburul și în fine Oceanul, Oceanul însuși scăldând cu valurile sale țărmurile arondismentului Grenelle; el fu sublim, liric, ditirambic, de fapt cu totul insuportabil și injust, uitând că

minunile secolului douăzeci germinau în proiectele secolului al nouăsprezecelea.

Aplauze frenetice izbucniră chiar în acel loc în care, cu o sută șaptezeci de ani mai devreme, sărbătoarea federației* era primită cu strigăte de bravo.

Dar, cum totul trebuie să aibă un sfârșit în lumea asta, chiar și discursurile, mașina se opri. Exercițiile oratorice încheindu-se fără vreun accident, se trecu la împărțirea premiilor.

Problema de matematică superioară pusă la marele concurs era aceasta:

„Se dau două circumferințe 00' : dintr-un punct A de pe 0, se duc tangente la 0'; se unesc punctele de contact ale acestor tangente; se duce tangenta din A la circumferința 0; se cere să se afle locul punctului de intersecție al acestei tangente cu coarda contactelor în circumferința 0'."

Fiecare înțelegea importanța unei asemenea teoreme. Se știa cum fusese rezolvată, printr-o metodă nouă, de elevul Gigoujeu (François Némorin) din Briançon (Hautes Alpes). Strigătele de bravo se întețiră la auzul acestui nume; el fu pronunțat de șaptezeci și patru de ori în această memorabilă zi; în cinstea laureatului se sfărâmau banchetele, ceea ce, chiar în 1960, nu era totuși decât o metaforă menită să descrie furorile entuziasmului.

Gigoujeu (François Némorin) dobândi cu acest prilej o bibliotecă de trei mii de volume. Societatea de Credit instrucțional făcea lucrurile cu temei.

Nu putem cita nomenclatura infinită a științelor care se învățau în această cazarmă a instrucției: un palmares al timpului i-ar fi surprins teribil pe străbunicii acestor tineri savanți. Împărțirea continua și râsetele batjocoritoare izbucneau când vreun amărât din secția literelor, jenat când i se striga numele, primea un premiu de retroversiune latină sau o mențiune de traducere greacă.

Veni însă un moment în care batjocurile se întețiră, în care ironia se manifestă în formele ei cele mai surprinzătoare. Asta se întâmplă când domnul Frappeloup făcu să se audă cuvintele următoare:

---

* Sărbătoare care a avut loc pe Champ-de-Mars, la 14 iulie 1790, cu prilejul primei aniversări a cuceririi Bastiliei. Entuziasmul participanților a rămas proverbial (n. tr.).

— Premiul întâi pentru versuri latine: Dufrénoy* (Michel Jérôme) din Vannes (Morbihan).

Se stârni o ilaritate generală, punctată de astfel de vorbe răuvoitoare:

— Premiu pentru versuri latine!

— Era singurul candidat!

— Să-l vedem pe acest societar al Pindului**!

— Acest obișnuit al Heliconului***!

— Acest stâlp al Parnasului****!

— Va veni!

— Nu va veni!...

Totuși, Michel Jérôme Dufrénoy venea — și chiar cu aplomb; el brava râsetele; era un tânăr blond cu o figură plăcută, cu o privire limpede, nici jenat, nici stângaci. Părul lung îi dădea un aer ușor feminin. Fruntea lui strălucea.

El înaintă până la estradă și mai curând smulse decât primi premiul său, din mâna directorului. Acest premiu consta dintr-un singur volum: *Manualul bunului industriaș*.

Michel îl privi cu dispreț și, aruncându-l pe jos, se întoarse liniștit la locul său, cu cununa pe frunte, fără să fi sărutat obrajii oficiali ai Excelenței Sale.

— Bine, făcu domnul Richelot.

— Brav copil, spuse domnul Huguenin.

Se auziră murmure pretutindeni. Michel le primi cu un surâs nepăsător și se așeză pe bancheta sa, însoțit de rânjetele colegilor săi.

Marea ceremonie se încheie fără alte incidente pe la ora șapte seara; fuseseră atribuite cincisprezece mii de premii și douăzeci de mii de mențiuni.

Principalii laureați din domeniul științelor fură invitați la dineu de baronul de Vercampin, împreună cu membrii Consiliului de administrație și cu marii acționari.

---

* Nume inspirat, poate, de cel al poetei Adélaide-Gilberte Dufrénoy (1765—1825), autoare, printre altele, al unui volum de *Elegii* (n. tr.).

** Muntele Pind era consacrat, în Grecia antică, lui Apollo și Muzelor (n.tr.).

*** Alt munte din Grecia consacrat Muzelor (n. tr.).

**** Idem. Prin extensie, patria simbolică a poeților (n. tr.).

Bucuria acestora din urmă își avea explicația în cifre! Dividendul pentru exercițiul 1 960 fusese fixat la 1 169 franci și 33 centime pentru o acțiune. Dobânda actuală depășea prețul emisiunii.

Capitolul II

VEDERE DE ANSAMBLU ASUPRA STRĂZILOR PARISULUI

Michel Dufrénoy urmase mulțimea, simplă picătură de apă din acest fluviu pe care ruperea barajelor îl transforma în torent. Agitația lui se potolea. Campionul poeziei latine devenea un tânăr timid în mijlocul acestei gloate vesele; el se simțea singur, străin și parcă izolat în vid. În vreme ce colegii săi înaintau cu pași repezi, el mergea încet, ezitând, încă mai orfan în această adunare de părinți satisfăcuți; părea să-și regrete studiul, colegiul, profesorul.

Lipsit de tată și de mamă, trebuia să se întoarcă într-o familie care nu-l putea înțelege, convins că nu va fi bine primit cu premiul său pentru versuri latine.

„În sfârșit, își spuse el, curaj! Voi suporta cu stoicism proasta lor dispoziție! Unchiul meu este un bărbat pozitiv, mătușa mea o femeie practică, vărul meu un băiat interesat de speculații; cu și ideile mele nu ne vom bucura de înțelegere; dar ce pot să fac? Tot înainte!"

Totuși, nu se grăbea, nefăcând parte dintre acei școlari care se precipită spre vacanțe ca popoarele spre libertate. Unchiul și tutorele său nu socotise potrivit să asiste la împărțirea premiilor; el știa de ce era „incapabil" nepotul său, spunea el, și ar fi murit de rușine să-l vadă încoronat ca un copil al Muzelor.

Cu toate acestea, mulțimea îl antrena pe nefericitul laureat; el se simțea luat de curent ca un om pe cale să se înece.

„Comparația e întemeiată, se gândea el; iată-mă dus în larg; acolo unde-ar fi nevoie de aptitudinile unui pește, cu manifest instinctele unei păsări; îmi place să trăiesc în spațiu, în zonele

ideale unde nu mai merge nimeni, pe tărâmul viselor, de unde nimeni nu se mai întoarce!"

Tot cugetând, izbit și zdruncinat, ajunse la stația Grenelle a căii ferate metropolitane.

Această cale deservea malul stâng al fluviului prin bulevardul Saint-Germain, care se întindea de la gara Orléans până la clădirile Creditului instrucțional; acolo, cotind spre Sena, o traversa pe podul Iena, acoperit cu un tablier superior pentru drumul de fier, și se unea cu calea de pe malul drept; prin tunelul Trocadero, aceasta ieșea pe Champs-Elysées, ajungea pe linia bulevardelor, urcând până la Place de la Bastille și se reunea cu calea de pe malul stâng prin podul Austerlitz.

Această primă centură de căi ferate contura cu aproximație vechiul Paris al lui Ludovic XV, chiar pe amplasamentul zidului căruia îi supraviețuia acest vers eufonic:

„Le mur murant Paris rend Paris murmurant."*

O a doua linie racorda vechile foburguri ale Parisului, prelungind pe o distanță de treizeci și doi de kilometri cartierele situate pe vremuri dincolo de bulevardele exterioare.

Urmând linia vechiului drum de centură, o a treia cale ferată se desfășura pe o lungime de cincizeci și șase de kilometri.

În sfârșit, o a patra rețea lega între ele forturile și deservea o suprafață de peste o sută de kilometri.

După cum se vede, Parisul străpunsese incinta sa din 1843 și se întinsese în pădurea Boulogne, pe câmpiile de la Issy, Vanves, Billancourt, Montrouge, Ivry, Saint-Mandé, Bagnolet, Pantin, Saint-Denis, Clichy și Saint-Ouen. Înălțimile de la Meudon, Sèvres, Saint-Cloud îi opriseră expansiunea spre vest. Limitele capitalei actuale erau marcate de forturile de la Mont-Valérien, Saint-Denis, Aubervilliers, Romainville, Vincennes, Charenton, Vitry, Bicêtre, Montrouge, Vanves și Issy; un oraș cu o circumferință de douăzeci și șapte de leghe, care devorase întreg departamentul Senei.

Patru cercuri concentrice de căi ferate alcătuiau deci rețeaua metropolitană; erau legate între ele prin ambranșamente care, pe malul drept, mergeau pe bulevardele prelungite Magenta și

* „Zidul care înconjoară Parisul face Parisul să murmure." Din păcate, traducerea a ucis eufonia (n. tr.).

Malesherbes, iar pe malul stâng, pe străzile Rennes și Fossés-Saint-Victor. Se putea circula, de la un capăt al Parisului la celălalt, cu cea mai mare iuțeală.

Aceste căi ferate existau din 1913; ele fuseseră construite pe cheltuiala statului, potrivit unui sistem propus în secolul trecut de inginerul Joanne.

În epoca aceea, multe proiecte fuseseră prezentate guvernului. Acesta le supuse examinării de către un consiliu de ingineri civili, inginerii de poduri și șosele nemaiexistând din 1889, data suprimării Școlii politehnice; dar acești domni rămaseră multă vreme divizați în privința soluției; unii voiau să amplaseze calea pe principalele străzi ale Parisului; alții preconizau rețele subterane după modelul celor de la Londra; dar primul dintre aceste proiecte ar fi necesitat instalarea unor bariere care să se închidă la trecerea trenurilor, ceea ce ar fi dus la o îmbulzeală de pietoni, trăsuri, șarete, ușor de imaginat; al doilea presupunea uriașe dificultăți de executare; de altfel, perspectiva de a se închide într-un tunel interminabil nu i-ar fi atras pe călători. Toate căile construite odinioară în aceste condiții deplorabile fuseseră refăcute, printre altele, calea pădurii Boulogne, care, prin podurile și subteranele sale, îi obliga pe călători să-și întrerupă de douăzeci și șapte de ori lectura ziarului, pe un traseu de douăzeci și trei de minute.

Sistemul Joanne păru să îmbine toate calitățile — rapiditate, ușurință, confort — și, într-adevăr, căile de fier metropolitane funcționau de cincizeci de ani, spre satisfacția generală.

Acest sistem consta în două căi separate, una pentru dus, alta pentru întors; astfel, nici o ciocnire nu era posibilă.

Fiecare dintre aceste căi urma axa bulevardelor, la cinci metri de fațada caselor, deasupra marginii exterioare a trotuarelor; susținute de elegante coloane de bronz galvanizat, erau legate între ele prin armături ajurate; aceste coloane se sprijineau din loc în loc pe clădirile din preajmă, prin arcade transversale.

Astfel, acest lung viaduct, suportând calea ferată, forma o galerie acoperită, sub care plimbăreții se puteau adăposti de ploaie sau de soare; șoseaua asfaltată era rezervată trăsurilor; viaductul trecea pe o punte elegantă peste principalele străzi care-i tăiau drumul, și calea ferată, suspendată la înălțimea mezaninelor, nu reprezenta un obstacol pentru circulație.

Câteva case, transformate în locuri de așteptare, deveniseră stații; ele comunicau cu calea prin mari pasarele; dedesubt se afla scara cu balustradă dublă care ducea în sala călătorilor.

Stațiile de pe bulevarde erau situate la Trocadéro, la Madeleine, la bazarul Bonne-Nouvelle, pe Rue du Temple și în Piața Bastilici.

Suportat de simple coloane, viaductul n-ar fi rezistat, desigur, vechilor mijloace de tracțiune, care comportau locomotive deosebit de grele; dar, grație folosirii noilor propulsori, garniturile erau foarte ușoare; ele treceau din zece în zece minute, ducând fiecare o mie de călători în vagoanele lor rapide și confortabile.

Casele de pe lături nu erau afectate nici de aburi, nici de fum, pentru simplul motiv că nu existau locomotive. Trenurile mergeau cu aer comprimat, după un sistem William, preconizat de Jobard, celebru inginer belgian, care prospera pe la mijlocul secolului al nouăsprezecelea.

Un tub vector, cu un diametru de douăzeci de centimetri și o grosime de doi milimetri, se întindea pe toată lungimea căii, între cele două șine; un disc din fier ductil aluneca în interiorul lui, sub acțiunea aerului comprimat la mai multe atmosfere și debitat de Societatea Catacombelor Parisului. Acest disc, împins cu mare viteză în tub, ca glonțul în sarbacană, antrena primul vagon al trenului. Dar cum era legat acest vagon de discul închis în interiorul tubului, de vreme ce acesta din urmă nu trebuia să comunice cu exteriorul? Prin forța electromagnetică.

Într-adevăr, primul vagon avea între roțile sale magneți așezați în dreapta și în stânga tubului, cât mai aproape de el, dar fără să-l atingă. Acești magneți acționau prin pereții tubului asupra discului din fier ductil[1]. Iar acesta, lunecând, trăgea trenul după el, fără ca aerul comprimat să poată scăpa prin vreo deschizătură oarecare.

Când o garnitură trebuia să se oprească, un impiegat din stație deschidea un robinet; aerul ieșea și discul rămânea nemișcat. Când robinetul era închis, aerul împingea și garnitura își relua înaintarea rapidă.

---

[1] Dacă un electromagnet poate să țină, prin contact, o greutate de 1 000 kilograme, forța lui de atracție este încă de 100 kilograme la o distanță de 5 milimetri. (Nota autorului)

Așadar, cu acest sistem atât de simplu, atât de ușor de întreținut, nu mai existau fum, aburi, ciocniri, puteau fi urcate toate rampele și se părea că aceste căi ar fi trebuit să fiinteze de când lumea.

Tânărul Dufrénoy își luă biletul la gara Grenelle și, după zece minute, se oprea în stația Madeleine; coborî pe bulevard și se îndreptă spre strada Impériale, tăiată pe axa Operei, până la grădina Tuileries.

Mulțimea umplea străzile; noaptea începea să se lase; magazinele somptuoase proiectau până departe fâșii de lumină electrică; funcționând potrivit sistemului Way, prin electrizarea unei rețele de mercur, candelabrele răspândeau o incomparabilă strălucire; ele erau legate prin fire subterane; în aceeași clipă, cele o sută de mii de felinare ale Parisului se aprindeau simultan.

Doar câteva prăvălii întârziate rămâneau credincioase vechiului gaz hidrocarburat; exploatarea unor noi mine de huilă permitea, ce-i drept, să fie livrat cu prețul de zece centime un metru cub; dar compania obținea câștiguri însemnate mai ales distribuindu-l ca agent mecanic.

Într-adevăr, cele mai multe dintre nenumăratele trăsuri care străbăteau bulevardele mergeau fără cai; ele erau mișcate de o forță invizibilă, datorită unui motor cu aer dilatat de combustia gazului. Era mașina Lenoir, aplicată la locomotive.

Această mașină, inventată în 1859, oferea ca prim avantaj suprimarea cazanului, a focarului și a combustibilului; un pic de gaz de iluminat, amestecat cu aer introdus sub piston și aprins de o scânteie electrică, producea mișcarea; rezervoare instalate în stațiile de trăsuri furnizau hidrogenul necesar; perfecționări ulterioare îngăduiseră să se renunțe la apa destinată odinioară răcirii cilindrului mașinii.

Era deci ușor de construit, *simplă și maniabilă;* mașinistul, așezat pe scaunul său, mânuia o roată directoare; o pedală, instalată sub piciorul lui, îi permitea să modifice instantaneu mersul vehiculului.

Cabrioletele, cu o putere de un cal-vapor, costau zilnic mai puțin decât a opta parte din întreținerea unui cal; consumul de gaz, controlat cu precizie, permitea să se calculeze munca utilă a fiecărei trăsuri și Compania nu mai putea fi înșelată, cum o făceau odinioară birjarii ei. Aceste gaz-caburi consumau o mare cantitate

de hidrogen, pentru a nu mai vorbi despre enormele camioane încărcate cu pietre și materiale, dezvoltând puteri de douăzeci-treizeci de cai. Sistemul Lenoir avea și avantajul de a nu costa nimic în ceasurile de inactivitate, economie imposibil de realizat de mașinile cu aburi, care-și devorează combustibilul chiar când sunt oprite.

Mijloacele de transport erau deci rapide pe străzile mai puțin aglomerate ca odinioară, căci o ordonanță a Ministerului Poliției interzicea șaretelor, carelor și camioanelor să circule după orele zece dimineața pe alte drumuri decât cele rezervate lor.

Aceste diverse ameliorări erau binevenite în acest secol agitat, în care mulțimea afacerilor nu lăsa timp pentru odihnă și nu permitea nici o întârziere.

Ce-ar fi spus unul dintre strămoșii noștri văzând aceste bulevarde luminate cu o strălucire comparabilă celei a soarelui, aceste mii de trăsuri circulând fără zgomot pe asfaltul amortizator al străzilor, aceste magazine împodobite ca niște palate, răspândind albe iradieri de lumină, aceste căi de comunicație largi ca niște piețe, aceste piețe vaste ca niște câmpii, aceste hoteluri imense în care găseau un adăpost fastuos douăzeci de mii de călători; aceste viaducte atât de ușoare, aceste lungi galerii elegante, aceste punți aruncate de pe o stradă pe alta și, în sfârșit, aceste trenuri sclipitoare care păreau să brăzdeze văzduhul cu o fantastică rapiditate.

Ar fi fost foarte surprins, desigur; dar oamenii din 1960 nu mai admirau aceste minunății; ei profitau de ele cu calm, fără a fi mai fericiți, căci, din aerul lor precipitat, din mersul lor grăbit, din impetuozitatea lor americană, se simțea că demonul îmbogățirii îi mâna înainte fără milă și fără răgaz.

Capitolul III

O FAMILIE EMINAMENTE PRACTICĂ

Tânărul ajunse, în sfârșit, la unchiul său, domnul Stanislas Boutardin, bancher și director al Societății Catacombelor Parisului.

Acest personaj important locuia într-un magnific palat de pe strada Impériale, enormă construcție de un admirabil prost gust, perforată de o mulțime de ferestre, o veritabilă cazarmă transformată în locuință particulară, nu impozantă, ci greoaie. Birourile ocupau parterul și anexele palatului.

„Iată deci unde mi se va scurge viața! își spuse Michel, oprindu-se o clipă. Trebuie să las orice speranță la intrare?"

Fu cuprins atunci de o invincibilă dorință de a fugi departe; se stăpâni însă și apăsă butonul electric de la poarta cea mare; aceasta se deschise fără zgomot, acționată de un resort ascuns, și se închise singură după ce-l lăsase să treacă pe vizitator.

Dintr-o curte vastă se ajungea la birourile dispuse circular sub un acoperiș de sticlă mată; în fund se afla o mare remiză, în care mai multe gaz-caburi așteptau ordinele stăpânului.

Michel intră în ascensor, un fel de încăpere dotată cu un divan circular capitonat; un servitor în livrea portocalie se afla acolo în permanență.

— Domnul Boutardin, spuse Michel.

— Domnul Boutardin s-a așezat la masă, răspunse valetul.

— Te rog să-l anunți pe domnul Dufrénoy, nepotul său.

Servitorul atinse un buton de metal îngropat în lambriuri și ascensorul se înălță, cu o mișcare imperceptibilă, până la nivelul primului etaj, unde se afla sufrageria.

Servitorul îl anunță pe Michel Dufrénoy.

Domnul Boutardin, doamna Boutardin și fiul lor erau la masă; la intrarea tânărului, se lăsă o tăcere grea; tacâmul său îl aștepta; cina abia începuse; unchiul său îi făcu semn să ia loc. Nimeni nu vorbi cu el. Dezastrul lui era, evident, cunoscut. Nu putu să mănânce nimic.

Cina avea un aer funebru; servitorii serveau fără zgomot; felurile urcau în tăcere prin golurile practicate în grosimea pereților; erau opulente cu un aer de avariție și păreau să-i hrănească pe convivi în silă. În această tristă încăpere, ridicol aurită, se mânca repede și fără convingere. Într-adevăr, important este nu să te hrănești, ci să câștigi bine pentru a te hrăni. Michel simțea această nuanță; el se sufoca.

La desert, unchiul său vorbi pentru prima oară:

— Mâine, domnule, la prima oră, vom avea de discutat.

Michel se înclină, fără să răspundă; un servitor portocaliu îl conduse la camera sa; tânărul se culcă; plafonul hexagonal îl făcea să-și amintească o mulțime de teoreme geometrice; visă, fără voie, triunghiuri și drepte coborâte din vârfurile lor pe una dintre laturi.

„Ce familie!", își spunea el, în toiul acestui somn agitat.

Domnul Stanislas Boutardin era produsul natural al acestui secol industrial; el crescuse într-o seră caldă și nu în sânul naturii; om practic înainte de orice, el nu făcea decât lucruri utile, orientându-și cele mai mărunte idei spre util, cu o dorință excesivă de a fi util, care devia spre un egoism cu adevărat ideal; unind utilul cu neplăcutul, cum ar fi zis Horațiu*; vanitatea lui se manifesta în cuvinte și mai mult în gesturi: n-ar fi permis nici umbrei lui să i-o ia înainte; se exprima în grame și centimetri și purta totdeauna un baston gradat, ceea ce-l înzestra cu o cunoaștere aprofundată a lucrurilor din lumea asta; disprețuia regește artele și mai ales pe artiști, pentru a face să se creadă că-i cunoaște; pentru el, pictura se oprea la laviu, desenul la epură, sculptura la mulaj, muzica la șuieratul locomotivelor, literatura la buletinele de bursă.

Acest om, crescut în spiritul mecanicii, explica viața prin acțiunea angrenajelor sau a transmisiunilor; el se mișca uniform,

---

* O glumă verniană: în *Arta poetică*, Horațiu scria, dimpotrivă, „Cel care a unit utilul cu plăcutul..." (n. tr.).

cu minimum de frictiune, ca un piston într-un cilindru perfect alezat; el transmitea mișcarea sa uniformă soției sale, fiului, funcționarilor, servitorilor, veritabile mașini-unelte din care el, marele motor, obținea un profit maxim.

Într-un cuvânt, un caracter urât, incapabil de o inițiativă bună, ca, de altfel, și de una rea; el nu era nici bun, nici rău, ci insignifiant, deseori neuns, strident, oribil de banal.

Făcuse o avere enormă, dacă asta se poate numi a face; elanul industrial al secolului îl antrenase; așa că se arătă recunoscător industriei, adorată de el ca o zeiță; fu cel dintâi care adoptă, pentru el și casa lui, hainele din țesătură de fier, care-și făcuseră apariția prin 1934. Acest gen de stofă era moale la pipăit, asemeni cașmirului și nu prea călduros, ce-i drept; dar iarna, cu o căptușeală potrivită, se putea face față; când aceste haine de neuzat rugineau, erau pilite și vopsite în culorile la modă.

Poziția socială a bancherului era aceea de Director al Societății Catacombelor Parisului și a forței motrice la domiciliu.

Activitatea acestei societăți consta în înmagazinarea aerului în imensele subterane nefolosite atât de mult timp; era comprimat acolo până la o presiune de patruzeci și cincizeci de atmosfere, forță constantă transmisă prin conducte în ateliere, fabrici, uzine, filaturi, mori, pretutindeni unde era necesară o acțiune mecanică. Acest aer servea, cum am văzut, la deplasarea trenurilor pe căile ferate de pe bulevarde. O mie opt sute cincizeci și trei de mori de vânt, instalate pe câmpia Montrouge, îl refulau, cu ajutorul pompelor, în aceste vaste rezervoare.

Ideea, foarte practică, fără îndoială, și apelând din nou la utilizarea forțelor naturale, fu susținută cu ardoare de bancherul Boutardin; el deveni Directorul acestei importante companii, rămânând membru în cincisprezece sau douăzeci de consilii de supraveghere, vicepreședinte al Societății locomotivelor de remorcare, administrator al Subagenției bitumurilor fuzionate etc. etc.

În urmă cu patruzeci de ani, se însurase cu domnișoara Athénais Dufrénoy, mătușa lui Michel; era demna și posaca soție a unui bancher, urâtă, greoaie, având toate calitățile celei care ține registrele și ale casierei și nici una din cele ale femeii; se pricepea la contabilitate, jongla cu partida dublă și, la nevoie, ar fi inventat

partida triplă; o veritabilă administratoare, femela unui administrator.

L-a iubit ea pe domnul Boutardin și a fost iubită de el? Da, atât cât putea iubi aceste inimi industriale; o comparație va desăvârși descrierea amândurora; ea era locomotiva, el mecanicul; el o întreținea în bună stare, o freca, o ungea și ea circula astfel de jumătate de secol, cu tot atâta simțire și imaginație ca o locomotivă Crampton.

E inutil să adăugăm că nu a deraiat niciodată.

Cât despre fiu, înmulțiți factorii mamă și tată și veți obține coeficientul Athanase Boutardin, principal asociat al băncii Casmodage & Cie; un băiat foarte drăguț, care-l moștenise pe tatăl său în privința bunei dispoziții și pe mama sa în privința eleganței. Nu trebuia să rostești un cuvânt spiritual în prezența lui; avea impresia că l-ai insultat și sprâncenele i se apropiau deasupra ochilor buimaci. La marele concurs, obținuse premiul întâi la disciplina bancară. Se poate spune că nu făcea doar să lucreze banii, ci îi spetea; mirosea a cămătar; căuta să ia de nevastă vreo fată oribilă, a cărei zestre să-i compenseze energic urâțenia. La douăzeci de ani, purta deja ochelari de aluminiu. Inteligența lui mărginită și rutinată îl determina să-și hărțuiască subalternii cu tracasări de dihor. Una dintre scrântelile lui consta în a crede că nu sunt bani în casă, în vreme ce ea era plină de aur și de bancnote. Era un om rău, fără tinerețe, fără inimă, fără prieteni. Tatăl său îl admira mult.

Iată deci această familie, această trinitate domestică la care tânărul Dufrénoy trebuia să apeleze pentru ajutor și protecție. Domnul Dufrénoy, fratele d-nei Boutardin, era înzestrat cu toate sentimentele gingașe și cu delicatețea aleasă care se transformaseră la sora sa în asperități. Acest biet artist, muzician de mare talent, născut pentru un secol mai bun, se stinse de tânăr din pricina nevoilor, nelăsându-i fiului său decât înclinările sale poetice, aptitudinile și aspirațiile sale.

Michel trebuia să aibă pe undeva și un unchi, un anume Huguenin, despre care nu se vorbea niciodată, unul dintre acei oameni instruiți, modești, săraci, resemnați, de care se rușinează familiile bogate; i se interzicea lui Michel să-l vadă și tânărul nici măcar nu-l cunoștea; n-avea, deci, la ce să se aștepte de la el.

Situația orfanului era, așadar, bine precizată: pe de-o parte, un unchi incapabil să-i vină în ajutor — pe de alta, o familie înzestrată cu acele calități necesare pentru a face bani, având exact atâta inimă cât trebuie pentru a trimite sângele în artere.

Nu avea de ce să mulțumească Providenței.

A doua zi, Michel coborî în cabinetul unchiului său, un cabinet eminamente grav și tapetat cu o stofă serioasă; se aflau acolo bancherul, soția și fiul său. Se anunța o întrevedere solemnă.

Stând în picioare lângă șemineu, cu mâna în deschizătura vestei, bombându-și pieptul, domnul Boutardin se exprimă astfel:

— Domnule, vei auzi lucruri pe care te rog să ți le gravezi în memorie. Tatăl dumitale era un artist. Acest cuvânt spune totul. Mi-ar plăcea să cred că n-ai moștenit instinctele lui nefericite. Am descoperit totuși în dumneata germeni care se cuvine să fie distruși. Înoți cu încântare în nisipurile idealului și, până acum, rezultatul cel mai evident al eforturilor dumitale a fost acest premiu pentru versuri latine pe care l-ai obținut ieri în mod rușinos. Să evaluăm situația. Nu ai avere, ceea ce este o gafă; ceva mai mult, nu ai părinți. Or, nu vreau poeți în familia mea, aș vrea să înțelegi bine asta! Nu vreau indivizi care scuipă rime în fața oamenilor; ai o familie bogată; nu o compromite. Or, artistul nu e departe de clovnul căruia îi arunc o sută de centime din stal, ca să-mi înveselească digestia. Sper că mă înțelegi. Nu talent. Competență. Cum nu am remarcat la dumneata vreo aptitudine deosebită, am decis că vei lucra la Casmodage & Cie, sub înalta direcție a vărului dumitale; urmează-i exemplul; străduiește-te să devii un om practic! Amintește-ți că o parte din sângele Boutardinilor curge prin vinele dumitale și, ca să-ți amintești mai bine cuvintele mele, ai grijă să nu le uiți niciodată.

După cum se vede, în 1960 rasa Prud'homme* nu se stinsese încă; ca își păstrase frumoasele tradiții. Ce putea să răspundă Michel la o asemenea tiradă? Nimic. El tăcu deci, în vreme ce mătușa și vărul său dădeau din cap, aprobativ.

— Vacanța dumitale, reluă bancherul, începe în această dimineață și se sfârșește în această seară. Mâine vei fi prezentat șefului băncii Casmodage & Cie. Poți să pleci.

---

* În 1857, apăruseră *Memoriile lui Joseph Prudhomme* de Henry Monnier, care satirizau banalitatea solemnă a personajului eponim, autor al unor fraze ca „Este opinia mea și o împărtășesc...", înrudită cu cea din finalul tiradei domnului Boutardin (n. tr.).

Tânărul părăsi cabinetul unchiului său cu ochii plini de lacrimi; dar ținu piept disperării.

„N-am decât o zi de libertate, își spuse el; măcar s-o folosesc după placul meu; am câțiva bănuți; voi începe prin a pune la temelia bibliotecii mele pe marii poeți și autorii iluștri ai secolului trecut. În fiecare seară, ei mă vor consola de neplăcerile zilei.

Capitolul IV

DESPRE CÂȚIVA AUTORI DIN SECOLUL XIX ȘI DESPRE DIFICULTATEA DE A-I PROCURA

Michel coborî repede în stradă și se îndreptă spre Librăria celor Cinci părți ale Lumii, amplasată într-un imens hangar situat în Rue de la Paix și condusă de un înalt funcționar de stat.

„Toate producțiile spiritului uman trebuie să se afle aici", își spuse tânărul.

El pătrunse într-un vast vestibul, în centrul căruia un birou telegrafic era în legătură cu punctele cele mai îndepărtate ale magazinelor; o legiune de amploiați circula fără încetare; contragreutăți, funcționând în pereți, îi ridicau pe funcționari până la rafturile de sus ale sălilor; o mulțime considerabilă asalta biroul și factorii se încovoiau sub greutatea cărților.

Stupefiat, Michel încerca zadarnic să numere lucrările care acopereau pereții și privirea i se pierdea în galeriile fără sfârșit ale acestui stabiliment imperial.

„Nu voi reuși niciodată să citesc tot ce-i aici", gândea el, așezându-se la rândul din fața biroului. În sfârșit, ajunse la ghișeu.

— Ce doriți, domnule? îl întrebă șeful Secției Cereri.

— Aș vrea operele complete ale lui Victor Hugo, răspunse Michel.

Funcționarul căscă ochii:

— Victor Hugo? Ce-a scris?

— Este unul dintre marii poeți ai secolului XIX, chiar cel mai mare, răspunse tânărul, roșind.

— Știi ceva despre asta? îl întrebă funcționarul pe un coleg, șeful Secției Cercetări.

— N-am auzit niciodată de el, răspunse acesta din urmă. Sunteți sigur de nume? îl întrebă el pe tânăr.

— Absolut sigur.

— E adevărat că vindem rar opere literare, reluă funcționarul. Dar în sfârșit, de vreme ce sunteți sigur... Rhugo, Rhugo..., repetă el, telegrafiind.

— Hugo, îl corectă Michel. Și vă rog să cereți în același timp Balzac, de Musset, Lamartine.

— Sunt savanți?

— Nu! Scriitori!

— În viață?

— Morți de un secol.

— Domnule, vom face toate eforturile posibile pentru a vă servi; dar mi-e teamă că aceste cercetări vor fi îndelungi, dacă nu chiar zadarnice.

— Voi aștepta, declară Michel.

Și se retrase într-un colț, năucit. Deci tot acest mare renume nu dura un secol! *Orientalele*, *Meditațiile*, *Primele poezii*, *Comedia umană*[*], uitate, pierdute, de negăsit, neapreciate, necunoscute!

Și totuși erau acolo stive de cărți pe care mari macarale cu aburi le coborau în mijlocul curților și cumpărătorii se înghesuiau la biroul de cereri. Dar unul voia *Teoria frecărilor* în douăzeci de volume, altul *Compilația problemelor electrice*, acesta *Tratatul practic al gresajului roților motrice*, acela *Monografia noului cancer cerebral*.

„Cum, își spunea Michel, știință, industrie, aici ca și la colegiu — și nimic pentru artă! Iar eu par un smintit care cere opere literare! Sunt oare nebun?"

Michel se cufundă în gânduri timp de un ceas; și căutările continuau, și telegraful funcționa fără odihnă, și funcționarii repetau numele autorilor; se cotrobăia prin beciuri, prin poduri; zadarnic. Trebuiră să renunțe.

— Domnule, îi spuse în cele din urmă tânărului șeful Secției Răspunsuri, nu avem ceea ce doriți. Acești autori erau fără îndoială puțin cunoscuți în vremea lor; operele lor n-au fost reeditate...

---

[*] Titlurile unor volume de versuri de Victor Hugo, Alphonse de Lamartine, Alfred de Musset și al ciclului de romane de Honoré de Balzac (n. tr.).

— *Notre-Dame de Paris* a fost tipărită în cinci sute de mii de exemplare, replică Michel.

— Vreau să vă cred, domnule, dar în privința vechilor autori reeditați astăzi nu-l avem decât pe Paul de Kock, un moralist din secolul trecut; pare să fi scris foarte bine și dacă vreți...

— Am să caut în altă parte, răspunse Michel.

— Veți căuta în tot Parisul fără să găsiți nimic. Ceea ce nu se află aici, nu se află nicăieri.

— Vom vedea, spuse Michel, îndepărtându-se.

— Dar, domnule, insistă funcționarul, care datorită zelului său, ar fi fost bun de băiat de băcănie, n-ați dori opere literare contemporane? Avem câteva producții care au făcut ceva zgomot în ultimii ani; nu s-au vândut rău, pentru niște cărți de poezie...

— Aveți poezii moderne? făcu Michel, interesat.

— Fără îndoială. Și, între altele, *Armoniile Electrice* de Martillac, lucrare premiată de Academia de Științe, *Meditațiile asupra oxigenului* de domnul de Pulfasse, *Paralelogramul poetic*, *Odele decarbonate*...

Michel nu mai putuse asculta și se pomeni în stradă, consternat, stupefiat. Acest strop de artă nu se sustrăsese, deci, influenței dăunătoare a timpului! Știința, chimia, mecanica irupeau pe tărâmul poeziei!

„Și lucrurile astea se citesc, repeta el străbătând străzile în fugă; mai sunt și cumpărate! Sunt semnate! Așezate pe rafturile rezervate literaturii! Și cauți în zadar un Balzac, un Victor Hugo! Unde să-i găsești? A, biblioteca!"

Cu pași grăbiți, Michel se îndreptă spre biblioteca imperială; clădirile sale, foarte extinse, se întindeau pe o mare parte a străzii Richelieu, de la strada Neuve-des-Petits-Champs, până la strada Bursei. Aglomerându-se mereu, cărțile făcuseră să trosnească vechile ziduri ale palatului de Nevers. În fiecare an se tipăreau cantități fabuloase de lucrări științifice; editorii nemaifăcând față, statul edita el însuși; multiplicarea de o mie de ori a celor nouă sute de volume lăsate de Charles V n-ar fi dat cifra actuală a volumelor îngrămădite în bibliotecă; de la opt sute de mii, cât era în 1860, ea urcase la peste două milioane.

Michel se interesă unde se află clădirile rezervate literelor și urcă pe scara hieroglifelor, pe care câțiva zidari o restaurau cu puternice lovituri de cazma.

Ajungând în sala literelor, Michel o găsi pustie, mai ciudată acum, în părăsirea ei, decât odinioară, plină de o mulțime studioasă. Câțiva străini o vizitau încă, așa cum mergi să vezi Sahara și li se arăta locul unde murise un arab, în 1875, la masa pe care o ocupase întreaga lui viață.

Formalitățile necesare pentru a obține o carte nu erau însă mai puțin complicate; buletinul de cerere, semnat, trebuia să conțină titlul, formatul, data publicării, numărul ediției și numele autorului, ceea ce însemna că dacă nu erai un savant, nu reușeai să te descurci; pe deasupra, solicitantul își menționa vârsta, domiciliul, profesia și preciza scopul cercetărilor.

Michel se conformă regulamentului și remise buletinul completat după tipic bibliotecarului, care dormea; urmându-i exemplul, băieții de sală sforăiau îngrozitor pe scaunele rezemate de pereți; obligațiile lor deveniseră o sinecură la fel de totală ca acelea ale plasatorilor de la Operă.

Trezindu-se brusc, bibliotecarul îl privi pe îndrăznețul tânăr; citi buletinul și păru uluit de cerere; după ce reflectă îndelung, terorizându-l pe Michel, îl trimise la un subaltern care lucra la un mic birou singuratic, lângă o fereastră.

Michel se pomeni în fața unui bărbat de șaptezeci de ani, cu ochi vii, chip surâzător și aerul unui savant care n-ar ști nimic din ce se petrece în jurul lui. Acest modest funcționar luă buletinul și îl citi cu atenție.

— Cereți autori din secolul nouăsprezece, spuse el; e o mare cinste pentru ei; asta ne va permite să-i ștergem de praf. Spuneam deci, domnule...

— Michel Dufrénoy.

Auzind acest nume, bătrânul își ridică îndată capul.

— Dumneata ești Michel Dufrénoy! strigă el. Într-adevăr, nu te priveam!

— Mă cunoașteți?

— Dacă te cunosc!...

Bătrânul nu putu să continue; pe chipul lui blând se citea o veritabilă emoție; îi întinse mâna lui Michel și acesta, fără ezitare, o strânse cu afecțiune.

— Sunt unchiul tău, spuse în sfârșit bibliotecarul, bătrânul tău unchi Huguenin, fratele bietei tale mame.

— Unchiul meu! Dumneavoastră! strigă Michel, emoționat.

— Tu nu mă cunoști, dar eu te cunosc, copilul meu! Eram acolo când ai luat premiul pentru versuri latine! Inima mea bătea foarte tare și tu n-aveai de unde să știi!

— Unchiul meu!

— Nu e vina ta, dragul meu copil, o știu! Am stat departe de tine, ca să nu-ți creez neplăceri în familia mătușii tale; dar îți urmăream studiile pas cu pas, zi de zi! Îmi spuneam: nu e posibil ca fiul marelui artist, copilul sorei mele, să nu fi păstrat nimic din înclinațiile poetice ale tatălui său și nu mă înșelam, de vreme ce tu vii aici să-mi ceri marii poeți ai Franței! Da, copilul meu, ți-i voi da! Îi vom citi împreună! Nimeni nu ne va stingheri! Nimeni nu ne privește! Vino să te îmbrățișez pentru prima oară!

Bătrânul îl strângea în brațe pe Michel, care se simțea renăscând. Era cea mai plăcută emoție din viața lui.

— Dar, unchiule, întrebă el, cum ați reușit să mă urmăriți?

— Fiul meu drag, sunt prieten cu un om de treabă care ține mult la tine, profesorul tău Richelot, și prin el am știut că erai de-ai noștri! Te-am văzut la lucru; am citit compoziția ta în versuri latine; un subiect cam dificil de tratat, din cauza numelor proprii: *Mareșalul Pélissier pe turnul Malakov*. Dar vechile subiecte istorice sunt mereu la modă și, pe cinstea mea, te-ai descurcat foarte bine!

— O, făcu Michel.

— Chiar așa, continuă bătrânul savant, ai făcut două lungi și două scurte din Pelissierus, una scurtă și două lungi din Malakov. Și ai avut dreptate! Uite, am reținut aceste frumoase două versuri:

„Jam Pelissiero pendenti ex turre Malakov

Sebastopolitam concedit Jupiter urbem..."*

Ah, copilul meu, dacă n-ar fi fost această familie care mă disprețuiește și care, în fond, îți plătea educația, de câte ori nu ți-aș fi stimulat inspirația! Dar, acum, vei veni să mă vezi, și încă des.

— În fiecare seară, unchiule, în orele mele libere.

— Dar mi se pare că vacanța ta...

— Ce vacanță, unchiule? Mâine dimineață încep lucrul la banca vărului meu.

---

* „Atunci, Jupiter i-a cedat orașul Sevastopol
Lui Pélissier, a cărui soartă depindea de turnul Malakov" (n. tr.).

— Tu, într-o bancă! exclamă bătrânul. Tu, în afaceri!... Dar ce-ai deveni altfel? Un biet om ca mine nu te poate ajuta cu nimic. Vai, copilul meu, cu ideile și aptitudinile tale te-ai născut mult prea târziu, nu îndrăznesc să spun mult prea devreme, căci așa cum merg lucrurile nu mai putem spera nici măcar în viitor!

— Dar nu pot refuza? Nu sunt liber?

— Nu, nu ești liber! Din păcate, domnul Boutardin e mai mult decât unchiul tău; el este tutorele tău; nu vreau, nu trebuie să te încurajez să urmezi o cale funestă; nu, tu ești tânăr; trudește-te să-ți câștigi independența și atunci, dacă înclinațiile tale nu s-au schimbat, dacă mai sunt pe lumea asta, vino la mine.

— Dar meseria de bancher mă dezgustă, răspunse Michel cu însuflețire.

— Fără îndoială, copilul meu, și dacă în casa mea ar fi loc pentru doi, ți-aș spune: vino, vom fi fericiți; dar această existență nu te-ar duce la nimic, pentru că trebuie neapărat să mergi spre ceva; nu, muncește, uită-mă vreme de câțiva ani; ți-aș da sfaturi proaste; nu vorbi despre întâlnirea cu unchiul tău; asta ar putea să-ți dăuneze; nu te mai gândi la bătrânul care ar fi murit demult, dacă n-ar fi fost obișnuința lui de a veni în fiecare zi să-și găsească vechii prieteni pe rafturile acestei săli.

— Când voi fi liber, spuse Michel.

— Da, peste doi ani! Acum ai șaisprezece; la optsprezece vei fi major; vom aștepta; dar nu uita, Michel, că voi avea totdeauna păstrate pentru tine o strângere de mână, un sfat bun și o inimă bună. Vei veni să mă vezi, adăugă bătrânul, contrazicându-se.

— Da, da, unchiule! Unde locuiți?

— Departe, foarte departe! Pe câmpia Saint-Denis; dar ambranșamentul bulevardului Malesherbes mă duce până la doi pași; am acolo o cameră foarte mică și foarte rece, dar ea va fi mare când vei veni și caldă când îți voi strânge mâinile într-ale mele.

Conversația dintre unchi și nepot se prelungea; bătrânul savant voia să înăbușe frumoasele înclinații pe care le admira și cuvintele lui îi trădau voința în fiecare clipă; el știa cât de înșelătoare, de decăzută, de imposibilă era condiția unui artist.

Vorbiră astfel despre toate; bătrânul se înfățișă ca o carte veche pe care tânărul ar veni din când în când să o răsfoiască, bun cel mult să-i povestească despre vremurile apuse.

Michel vorbi despre scopul vizitei sale la bibliotecă și-l chestionă pe unchiul său în legătură cu decadența literaturii.

— Literatura e moartă, copilul meu, îi răspunse unchiul; uită-te la aceste săli pustii și la aceste cărți îngropate în praful lor; nu se mai citește; eu sunt paznicul acestui cimitir și exhumarea este interzisă.

Stând de vorbă, timpul se scurse repede.

— Ora patru! strigă unchiul. Trebuie să ne despărțim.

— Am să vă revăd, spuse Michel.

— Da! Nu! Copilul meu, să nu mai vorbim niciodată despre literatură! Niciodată despre artă! Acceptă situația așa cum e! Ești copilul domnului Boutardin, înainte de a fi nepotul unchiului tău Huguenin!

— Lăsați-mă să vă conduc, spuse tânărul Dufrénoy.

— Nu! Am putea fi văzuți. Voi merge singur.

— Atunci, pe duminica viitoare, unchiule.

— Pe duminică, dragul meu fiu.

Michel ieși primul, dar așteptă în stradă; îl văzu pe bătrân îndreptându-se spre bulevard cu pași încă siguri; îl urmă de la distanță, până la stația Madeleine.

„În sfârșit, își spuse el, nu mai sunt singur pe lume!

Se întoarse la palat. Din fericire, familia Boutardin cina în oraș, așa că Michel își petrecu tihnit, în camera sa, prima și ultima seară de vacanță.

Capitolul V

ÎN CARE SE VORBEȘTE DESPRE MAȘINILE DE CALCULAT ȘI DESPRE CASELE DE BANI CARE SE APĂRĂ SINGURE

A doua zi, la ora opt, Michel Dufrénoy se îndrepta către birourile băncii Casmodage & Cie; acestea erau instalate, pe strada Neuve-Drouot, într-una dintre acele clădiri construite pe amplasamentul vechii opere; tânărul fu introdus într-un vast paralelogram, prevăzut cu aparate de o formă ciudată, pe care nu le recunoscu, în primul moment. Semănau cu niște piane formidabile.

Privind spre biroul alăturat, Michel văzu case de bani gigantice, având aspectul unor citadele; mai mult încă, ele erau crenelate și fiecare dintre ele ar fi găzduit cu ușurință o garnizoană de douăzeci de oameni.

Michel nu-și putu reține o tresărire la vederea acestor monștri cuirasați și blindați.

„Par să reziste și la explozia unei bombe", își spuse el.

Un bărbat de cincizeci de ani, cu pana de gâscă matinală după ureche, se plimba grav prin fața acestor monumente. Michel își dădu seama curând că el aparținea familiei oamenilor de cifre, ordinul casierilor; acest individ exact, ordonat, bombănitor și coleric încasa cu entuziasm și plătea cu suferință; părea să considere plățile ca niște furturi din casa lui și încasările ca niște restituiri. Șaizeci de funcționari, curieri, copiști scriau și calculau sub înalta lui conducere.

Michel era menit să-și ia locul printre ei; un băiat de birou îl conduse la importantul personaj, care-l aștepta.

— Domnule, îi spuse casierul, intrând aici, veți uita mai întâi că aparțineți familiei Boutardin. Acesta este ordinul primit.

— Nici nu cer altceva, răspunse Michel.

— Pentru a vă începe ucenicia, veți fi atașat mașinii nr. 4.

Michel se răsuci pe călcâie și văzu mașina nr. 4. Era un aparat de calculat.

Trecuse mult timp de când Pascal construia un instrument de acest fel, a cărui concepție păruse atunci atât de miraculoasă. Mai târziu, arhitectul Perrault, contele Stanhope, Thomas de Colmar, Mauret și Jayet aduseseră inspirate modificări acestui gen de aparat.

Casa Casmodage poseda adevărate capodopere; instrumentele ei semănau, într-adevăr, cu niște uriașe piane; apăsând pe clapele unei claviaturi, se obțineau instantaneu totaluri, resturi, câturi, reguli de proporții, calcule de amortizare și de dobânzi compuse pentru perioade infinite și cu toate procentele posibile. Existau note înalte care dădeau până la o sută cincizeci la sută! Nimic mai extraordinar decât aceste mașini care ar fi întrecut cu ușurință pe calculatorii minune Mondeux și*.

Numai că trebuia să știi să le folosești și Michel fu nevoit să ia lecții de digitație.

Se vede că intra într-o bancă respectabilă, care utiliza și adopta toate resursele mecanicii.

De altfel, în această epocă, abundența afacerilor, extinderea corespondenței, dădeau o importanță excepțională unor simple rechizite de birou.

Curierul casei Casmodage număra nu mai puțin de trei mii de scrisori pe zi, trimise în toate colțurile celor două lumi. O mașină Lenoir cu o forță de cincisprezece cai bătea într-una aceste scrisori, pe care cinci sute de amploiați i le trimiteau fără pauză.

Și totuși, telegrafia electrică ar fi trebuit să diminueze simțitor numărul scrisorilor, căci noi perfecționări permiteau expeditorului să comunice direct cu destinatarul; secretul corespondenței era astfel păstrat și afacerile cele mai importante se tratau de la distanță. Fiecare casă avea firele sale particulare, potrivit sistemului Wheatstone, folosit de multă vreme în întreaga Anglie. Cursurile nenumăratelor valori cotate pe piața liberă se înscriau automat pe

* Nume propriu lipsă în manuscris (n. ed. fr.).

cadranele instalate în centrul burselor din Paris, Londra, Frankfurt, Amsterdam, Torino, Berlin, Viena, Sankt-Petersburg, Constantinopole, New York, Valparaiso, Calcutta, Sydney, Pekin, Nouka-hiva*.

Mai mult, telegrafia fotografică, inventată în secolul trecut de profesorul Giovanni Caselli din Florența, permitea să se trimită la depărtare facsimilul oricărei scrieri, oricărui autograf sau desen și să se semneze polițe sau contracte la o distanță de cinci mii de leghe.

Rețeaua telegrafică acoperea întreaga suprafață a continentelor și fundul mărilor; America se afla la mai puțin de o secundă de Europa și, cu prilejul experienței solemne efectuate în 1903 la Londra, doi experimentatori corespondară între ei după ce depeșele lor făcuseră ocolul pământului.

Se înțelege că în această epocă a afacerilor consumul de hârtie trebuise să crească într-o măsură neașteptată; Franța, care acum o sută de ani fabrica șaizeci de milioane de kilograme, folosea peste trei sute de milioane; de altfel, nu mai exista teama că se va duce lipsă de zdrențe, care erau înlocuite în mod avantajos de alfa, aloe, topinambur, cafeluțe și douăzeci de alte plante ieftine; în douăsprezece ore, procedeele lui Watt și Burgess făceau dintr-o bucată de lemn o hârtie magnifică; pădurile nu mai serveau la încălzire, ci la tipărit.

Casa Casmodage adoptase, printre primele, această hârtie din lemn; când o folosea pentru cambii, bancnote, acțiuni, era tratată cu acidul galic al lui Lemfelder, care o făcea inatacabilă de agenții chimici ai falsificatorilor; numărul hoților crescând proporțional cu cel al afacerilor, era nevoie de precauție.

Așa era această bancă, în care se învârteau afaceri enorme. Tânărul Dufrénoy trebuia să joace rolul cel mai modest; el avea să fie primul slujitor al mașinii sale de calculat și, în aceeași zi, își începu activitatea.

Această muncă mecanică era foarte dificilă pentru el; n-avea focul sacru și aparatul funcționa destul de prost sub degetele lui;

---

* Insula principală din Arhipelagul Marchize (n. tr.).

cu toate strădaniile, la o lună după instalare făcea mai multe greșeli decât în prima zi și, în acest timp, era să înnebunească.

De altfel, era supravegheat de aproape, pentru a-i zdrobi veleitățile de independență și înclinațiile artistice; nu avu o duminică, o seară pe care să i-o dea unchiului său și singura lui consolare fu de a-i scrie pe ascuns.

Curând, fu cuprins de descurajare și de dezgust; deveni incapabil să continue această muncă manuală.

La sfârșitul lui noiembrie, domnul Casmodage, Boutardin fiul și casierul se întâlniră ca să discute despre el.

— Acest băiat este nepriceput în cel mai înalt grad, spuse bancherul.

— Adevărul mă obligă să fiu de acord, răspunse casierul.

— Este ceea ce se numea odinioară un artist, reluă Athanase, și ceea ce noi numim un smintit.

— În mâinile lui, mașina devine un instrument primejdios, răspunse bancherul; el face adunări în loc de scăderi și n-a reușit niciodată să calculeze o dobândă de numai cincisprezece la sută!

— E jalnic, spuse vărul.

— Dar la ce să-l folosim? reluă casierul.

— Știe să citească? întrebă domnul Casmodage.

— E de presupus, răspunse Athanase, cu îndoială.

— L-am putea folosi la Cartea cea Mare; i-ar dicta lui Quinsonnas, care solicită un ajutor.

— Aveți dreptate, replică vărul; e capabil doar să dicteze, pentru că are un scris oribil.

— Și asta într-o epocă în care toată lumea scrie frumos, răspunse casierul.

— Dacă nu reușește în această nouă muncă, spuse domnul Casmodage, va fi bun doar să mătură birourile!

— Rămâne de văzut, făcu vărul.

— Chemați-l, spuse bancherul.

Michel compăru în fața redutabilului triumvirat.

— Domnule Dufrénoy, spuse patronul, înscriindu-și pe buze cel mai disprețuitor dintre surâsurile sale, incapacitatea dumitale notorie ne obligă să-ți retragem conducerea mașinii nr. 4; rezultatele pe care le obții constituie o cauză permanentă de greșeli în scriptele noastre; situația asta nu poate continua.

— Regret, domnule, răspunse Michel, rece.

— Regretele dumitale sunt inutile, reluă sever bancherul; de acum înainte vei fi atașat la Cartea cea Mare. Mi se spune că știi să citești. Vei dicta.

Michel nu răspunse. Puțin îi păsa! Cartea cea Mare sau Mașina! Era totuna! Se retrase deci, după ce întrebă când își va schimba locul de muncă.

— Mâine, îi răspunse Athanase; domnul Quinsonnas va fi prevenit.

Tânărul părăsi birourile, gândindu-se nu la noua lui slujbă, ci la acel Quinsonnas al cărui nume îl speria. Cine putea să fie acest om? Vreun individ îmbătrânit copiind articole din Cartea cea Mare, balansând de șaizeci de ani conturi curente, pradă febrei soldului și freneziei scrisorii de schimb! Michel se mira că deținătorul registrelor nu fusese încă înlocuit cu o mașină.

Totuși, se bucură cu adevărat că părăsește aparatul de calcul; era mândru că-l mânuise prost; mașina asta avea un aer de fals pian care-i repugna.

Închis în camera sa, Michel văzu cum noaptea sosește rapid, în toiul acestor reflecții; se culcă, dar nu putu să doarmă; un fel de coșmar punea stăpânire pe creierul lui. Cartea cea Mare căpăta proporții fantastice; se simțea presat între filele albe ca o plantă uscată într-un ierbar, sau închis înăuntrul legăturii, care-l strivea sub armăturile ei de aramă.

Se trezi foarte tulburat și cuprins de insurmontabila dorință de a examina această mașină formidabilă.

„E o copilărie, își spuse el, dar vreau să știu despre ce-i vorba."

Sări din pat, deschise ușa camerei și, orbecăind, poticnindu-se, cu brațele întinse, clipind din ochi, se aventură în birouri.

Vastele săli erau întunecoase și tăcute, ele pe care zornăitul arginților, sunetul aurului, fâșâitul bancnotelor, scârțâitul penelor pe hârtie, le umpleau în timpul zilei de zgomotul specific al băncilor. Michel înainta la întâmplare, pierzându-se în acest labirint; nu era prea lămurit în legătură cu amplasarea Cărții celei Mari; dar mergea mai departe; trebui să traverseze sala mașinilor; le zări în umbră.

„Dorm, își spuse el, nu mai calculează!"

Și își continuă călătoria de recunoaștere, luând-o prin biroul giganticelor case de bani, izbindu-se de ceva la fiecare pas.

Deodată, simți că nu mai are pământ sub picioare și auzi un zgomot înfricoșător; ușile sălilor se închiseră trosnind; ivărele și zăvoarele se precipitară în locașele lor; șuierături asurzitoare ieșiră din cornișe; o lumină puternică inundă birourile, în vreme ce Michel, coborând mereu, părea să se scufunde într-un abis fără capăt.

Pierdut, înspăimântat, în clipa în care solul păru să prindă consistență, el vru s-o ia la fugă. Imposibil! Era captiv într-o cușcă de fier.

Tot atunci, oameni pe jumătate îmbrăcați se năpusteau spre el.

— E un hoț! striga unul.

— A fost prins, spunea altul.

— Chemați poliția!

Michel nu întârzie să-i recunoască printre martorii dezastrului său pe domnul Casmodage și vărul Athanase.

— Dumneata! strigă unul.

— El! strigă celălalt.

— Voiai să-mi jefuiești casa de bani!

— Nu mai lipsea decât asta!

— E somnambul, spuse cineva.

Salvând onoarea tânărului Dufrénoy, majoritatea oamenilor în cămăși de noapte se ralie la această opinie. Îl eliberară deci pe prizonier, victimă inocentă a caselor de bani perfecționate, care se apără singure.

Întinzând brațele în întuneric, Michel atinsese casa de valori, sensibilă și pudică asemeni unei fecioare; un sistem de siguranță intrase imediat în funcțiune. Solul se întredeschisese grație unui planșeu mobil, în vreme ce birourile se luminau electric la zgomotul ușilor trântite violent. Treziți de sonerii puternice, funcționarii se năpustiseră spre cușca ajunsă în subsol.

— Asta te va învăța să nu te mai plimbi pe unde nu ai treabă, îi spuse bancherul tânărului.

Rușinat, Michel nu știu ce să răspundă.

— Ce sistem ingenios! exclamă Athanase.

— Totuși, replică domnul Casmodage, nu va fi desăvârșit decât atunci când hoțul, depus într-un vagon inviolabil, va fi propulsat de un resort la prefectura de poliție!

„Și mai ales, își spuse Michel, când mașina va efectua ea însăși aplicarea articolului din cod relativ la furturile cu efracție!"

Dar păstră această reflecție pentru el și se eclipsă, însoțit de hohotele de râs ale celor prezenți.

Capitolul VI

ÎN CARE QUINSONNAS ÎȘI FACE APARIȚIA PE CULMILE CĂRȚII CELEI MARI

A doua zi, Michel se îndreptă spre birourile contabilității, însoțit de șușotelile ironice ale funcționarilor; aventura lui nocturnă trecea din gură în gură și nimeni nu se jena să râdă de ea.

Michel ajunse într-o sală imensă, dominată de o cupolă de sticlă mată; în mijloc, pe un singur picior, capodoperă mecanică, se înălța Cartea cea Mare a băncii. Merita numele de Mare mai mult decât Ludovic al XIV-lea; era înaltă de douăzeci de picioare; un mecanism inteligent permitea să fie dirijată ca un telescop, către toate punctele orizontului; un sistem de pasarele ușoare, ingenios îmbinate, cobora sau se înălța potrivit necesităților scriitorului.

Pe foile albe, largi de trei metri, se desfășurau cu litere de trei degete operațiile zilnice ale băncii. Inscripțiile *Plăți diverse*, *Încasări diverse*, *Plăți negociate*, trasate cu cerneală aurie, erau plăcute la vedere oamenilor care aveau această înclinare. Alte cerneluri multicolore indicau foarte vizibil reporturile și paginația; cât despre cifre, suprapuse superb în coloanele adunărilor, francii se reliefau în roșu aprins, iar centimele, până la a treia zecimală, în verde închis.

Michel încremeni la vederea acestui monument. El întrebă de domnul Quinsonnas.

Îi fu arătat un tânăr cocoțat pe pasarela cea mai înaltă; urcă pe scara în formă de elice și, în câteva clipe, ajunse în vârful Cărții celei Mari.

Domnul Quinsonnas tocmai trasa un F majuscul lung de trei picioare, cu o incomparabilă măiestrie.

— Domnul Quinsonnas? întrebă Michel.

— Dați-vă osteneala de a intra, răspunse arhivarul; cu cine am onoarea?

— Cu domnul Dufrénoy.

— Dumneavoastră sunteți eroul unei aventuri care...

— Eu sunt acel erou, răspunse Michel, fără ezitare.

— Asta este spre lauda dumneavoastră, replică Quinsonnas, sunteți un om cinstit; un hoț nu s-ar fi lăsat prins. Iată opinia mea.

Michel îl fixă pe interlocutorul său; își bătea oare joc de el? Figura teribil de serioasă a arhivarului nu îngăduia această supoziție.

— Sunt la ordinele dumneavoastră, spuse Michel.

— Și eu la ale dumneavoastră, răspunse copistul.

— Ce am de făcut?

— Să-mi dictați cu o voce limpede și fără grabă capitolele din registru pe care le înscriu în Cartea cea Mare. Să nu vă înșelați! Accentuați. Voce de piept! Nici o greșeală! O ștersătură și sunt dat afară.

Lucrul începu fără alte preliminarii.

Quinsonnas era un băiat de treizeci de ani care, fiind prea serios, putea să pară de patruzeci. Totuși, nu trebuia să-l cercetezi cu prea multă atenție, căci sub acest aer de înfricoșătoare gravitate ai fi sfârșit prin a discerne multă jovialitate reținută și o fizionomie al naibii de spirituală. După trei zile, Michel crezu că observă ceva de acest fel.

Și totuși, reputația de naivitate a arhivarului, pentru a nu spune de prostie, era bine stabilită în birouri; despre el se povesteau lucruri care l-ar fi eclipsat pe Calino! Dar calitățile sale indiscutabile erau exactitatea și scrisul frumos; nu avea egal în Marea Bastardă* și nu-și recunoștea rivali în Engleza Întoarsă*.

Cât despre exactitatea lui, n-ar fi avut cum să fie mai desăvârșită, căci, grație unei proverbiale lipse de inteligență, scăpase de cele două corvezi atât de jenante pentru un amploiat: juriul și Garda Națională. Aceste două instituții funcționau încă în anul de grație 1960.

Iată în ce împrejurări a fost radiat Quinsonnas de pe listele unuia și dintre cadrele celeilalte.

---

* Tipuri de scriere de mână (n. tr.).

Cam cu un an în urmă, sorții îl duseseră pe banca juraților; era vorba despre un proces foarte important, dar mai ales foarte lung; el dura de opt zile; se spera că va fi încheiat curând; se ajunsese la interogatoriul ultimilor martori; dar nu se ținuse seama de Quinsonnas. În toiul audierii, el se ridică și îl rugă pe președinte să-i îngăduie să pună o întrebare acuzatului. Primi încuviințarea și acuzatul răspunse întrebării juratului.

— Ei bine, spuse Quinsonnas, cu voce tare, este evident că acuzatul nu este vinovat.

Vă dați seama care a fost efectul! Este interzis juriului să-și exprime opinia în cursul dezbaterilor, fapt care ar duce la nulitate! Stângăcia lui Quinsonnas a făcut deci ca procesul să fie amânat! Totul trebuia luat de la capăt; și cum incorigibilul jurat, involuntar sau mai curând cu naivitate, săvârși aceeași greșeală, nu putu fi judecat nici un proces!

Ce i se putea reproșa nefericitului Quinsonnas? El vorbea, evident, fără voie, tulburat de dezbateri; nu-și putea stăpâni gândurile! Era o infirmitate, dar, cum justiția trebuia să-și urmeze cursul, el fu definitiv radiat de pe listele juraților.

În ceea ce privește Garda Națională, lucrurile se petrecură altfel.

Prima oară când fu pus de santinelă la poarta primărici, el își luă misiunea în serios; se postă milităreste în fața gheretei, cu pușca încărcată și degetul pe trăgaci, gata să tragă, ca și cum inamicul ar fi trebuit să-și facă apariția de pe strada vecină. Evident, lumea se îngrămădi să-l vadă pe acest soldat atât de zelos; câțiva trecători inofensivi surâseră. Asta displăcu neîmblânzitei santinele; ea arestă unul, apoi doi, apoi trei; la capătul celor două ceasuri de gardă, umpluse postul. Asta aproape că făcu să se iște o răzmeriță.

Ce i se putea reproșa? Dreptatea era de partea lui; pretindea că fusese insultat în timpul îndeplinirii misiunii! Avea religia drapelului. Situația se repetă la următorul său serviciu de gardă și, cum nici zelul, nici susceptibilitatea sa, de altfel foarte onorabile, nu putură fi moderate, fu radiat dintre cadre.

De fapt, Quinsonnas fu considerat un imbecil, dar nu mai făcu parte nici din juriu, nici din Garda Națională.

Eliberat de aceste două mari corvezi sociale, Quinsonnas deveni un arhivar model.

Timp de o lună, Michel dictă în mod regulat; munca era ușoară, dar nu-i lăsa o clipă de libertate; Quinsonnas scria, aruncând câteodată o privire uimitor de spirituală tânărului Dufrénoy, când acesta începea să declame cu un accent inspirat articolele Cărții celei Mari.

„Nostim băiat, își spunea el; are totuși un aer superior meseriei pe care o exercită! De ce l-or fi pus aici pe el, nepotul lui Boutardin? Ca să-mi ia locul? Imposibil! Scrie absolut ilizibil! Să fie într-adevăr un tânăr imbecil? Trebuie să mă lămuresc!

Michel se deda unor reflecții identice.

„Acest Quinsonnas își ascunde intențiile, își spunea el. Evident, nu e făcut să deseneze la nesfârșit un F sau un M! Sunt momente în care îl aud râzând în hohote în sinea lui! La ce s-o fi gândind?"

Cei doi slujbași ai Cărții celei Mari se observau astfel reciproc; li se întâmpla să se privească cu ochi limpezi și sinceri, din care țâșnea o scânteie comunicativă. Situația nu putea dura; Quinsonnas murea de dorința de a pune întrebări și Michel de a răspunde și, într-o bună zi, din nevoia de a-și răcori inima, Michel ajunse să-și povestească viața; făcu asta cu pasiune, plin de sentimente înăbușite prea mult timp. Quinsonnas păru să fie emoționat, căci strânse cu căldură mâna tânărului său companion.

— Dar tatăl dumitale..., se interesă el.

— Era un muzician.

— Cum? Acel Dufrénoy, autor al ultimelor pagini cu care muzica se poate mândri?

— Chiar el.

— Un om de geniu, reluă Quinsonnas cu ardoare, sărac și neapreciat, dragul meu copil, și care mi-a fost maestru!

— Maestrul dumneavoastră! făcu Michel, uluit.

— Ei bine, da! exclamă Quinsonnas, agitându-și pana. La naiba cu prudența! *Io son pictor!* Eu sunt muzician.

— Un artist! exclamă Michel.

— Da, dar nu vorbi așa de tare! Aș fi dat afară, spuse Quinsonnas, temperând surpriza tânărului.

— Dar...

— Aici, eu sunt arhivarul; copistul îl hrănește pe muzician, până când...

Se opri, fixându-l pe Michel.

— Ei bine? făcu acesta.

— Ei bine, până în clipa în care voi găsi o idee practică!

— În industrie! replică Michel, dezamăgit.

— Nu, fiule, răspunse Quinsonnas, părintește. În muzică!

— În muzică ?

— Tăcere! Nu mă întreba! E un secret; dar vreau să-mi uimesc secolul! Să nu râdem! Râsul este pedepsit cu moartea în epoca noastră serioasă!

— A uimi secolul său, repeta mașinal tânărul.

— Este deviza mea, replică Quinsonnas; a-l uimi, pentru că nu mai poate fi vrăjit! M-am născut, ca și dumneata, cu o sută de ani prea târziu; imită-mă, muncește! Câștigă-ți pâinea, de vreme ce trebuie să ajungi la acest lucru infam: a mânca! Dacă vrei, te voi învăța curajul de a trăi; de cincisprezece ani îmi hrănesc individul într-un mod neîndestulător și mi-au trebuit dinți buni pentru a zdrobi ceea ce-mi băga viața în gură! Dar mă rog, cu maxilare solide te descurci! Din fericire, am nimerit un fel de meserie; cum se spune, am o scriere frumoasă! Dumnezeule! Ce m-aș face dacă aș deveni ciung? Nici pian, nici Cartea cea Mare! Eh, cu timpul, aș învăța să mă folosesc de picioare! Eh! Eh! Când mă gândesc, tocmai asta ar putea să uimească secolul meu!

Michel nu se putu împiedica să râdă.

— Nu râde, nenorocitule! exclamă Quinsonnas. E interzis în casa Casmodage! Uită-te la mine: am o figură care stârnește mila și un aer capabil să înghețe în plin iulie bazinul de la Tuileries! Știi că filantropii americani se gândiseră odinioară să-i închidă pe deținuți în celule rotunde, ca să nu le lase nici măcar distracția unghiurilor. Ei bine, fiule, societatea de azi e rotundă ca închisorile acelea! Așa că te poți plictisi în voie!

— Am impresia că, de fapt, sunteți un om vesel, spuse Michel.

— Aici, nu! Dar la mine acasă, e altceva! Ai să mă vizitezi! Am să-ți cânt muzică bună! Cea de altădată!

— Când veți dori, răspunse Michel, bucuros; dar ar trebui să fiu liber...

— Bine! Voi spune că ai nevoie de lecții de dictare. Dar, aici, gata cu aceste conversații subversive! Eu sunt o rotiță, dumneata ești o rotiță! Să funcționăm și să reluăm litaniile Sfintei Contabilități!

— Plăți diverse, reluă Michel.

— Plăți diverse, repetă Quinsonnas.

Și munca reîncepu. Din ziua aceea, existența tânărului Dufrénoy fu sensibil schimbată; avea un prieten; vorbea; putea să se facă înțeles, fericit ca un mut care ar fi reînceput să vorbească. Culmile Cărții celei Mari nu-i mai păreau niște vârfuri pustii și respira acolo în voie. Curând, cei doi camarazi se onorară cu o tutuială reciprocă.

Quinsonnas îi împărtășea lui Michel toate câștigurile experienței sale și acesta, în timpul insomniilor lui, se gândea la decepțiile acestei lumi; venea la birou, dimineața, surescitat de gândurile sale nocturne și-l hărțuia pe muzician, care nu reușea să-l facă să tacă.

Curând, Cartea cea Mare nu mai fu la zi.

— Ai să ne faci să facem vreo greșeală boacănă, repeta mereu Quinsonnas, și au să ne dea afară!

— Dar trebuie să vorbesc! replica Michel.

— Ei bine, îi spuse Quinsonnas într-o zi, vei veni chiar astăzi să cinăm împreună cu prietenul meu Jacques Aubanet.

— La tine! Dar învoirea?

— Am obținut-o. Unde rămăsesem?

— La Lichidare.

— Lichidare, repetă Quinsonnas.

Capitolul VII

TREI GURI INUTILE PENTRU SOCIETATE

După închiderea birourilor, cei doi prieteni se îndreptară spre locuința lui Quinsonnas, situată pe strada Grange-aux-Belles; se duseră braț la braț, Michel fericit de libertatea sa; păsea ca un cuceritor.

Banca e departe de strada Grange-aux-Belles; dar era greu să găsești o locuință într-o capitală prea mică pentru cele cinci milioane de locuitori ai săi; tot lărgind piețe, tăind străzi și înmulțind bulevarde, începuse să lipsească terenul pentru locuințele particulare. Ceea ce îndreptățea această vorbă de duh a vremii: la Paris nu mai sunt case, sunt numai străzi!

Unele cartiere nu mai ofereau nici măcar o cameră locuitorilor Capitalei, printre altele, Cité, unde se înălțau numai Tribunalul de Comerț, Palatul de Justiție, Prefectura de Poliție, catedrala, morga, adică tot ceea ce este necesar pentru a fi declarat falit, a fi condamnat, închis, înmormântat și chiar scos din apă. Edificiile izgoniseră casele.

Asta explica excesiva scumpete a chiriilor actuale; Compania Imperială Generală Imobiliară poseda aproape întregul Paris, împreună cu Creditul Funciar, și dădea dividende magnifice. Această societate înființată de doi financiari abili din secolul nouăsprezece, frații Péréire, era și proprietara principalelor orașe ale Franței, Lyon, Marsilia, Bordeaux, Nantes, Strasbourg, Lille, după ce le reconstruise puțin câte puțin. Acțiunile ei, dedublate de cinci ori, erau cotate la 4 450 de franci pe piața liberă a bursei.

Oamenii fără mulți bani care nu voiau să se îndepărteze de centrul afacerilor trebuiau, deci, să locuiască sus; ceea ce câștigau

ca apropiere, pierdeau ca înălțime, problemă de oboseală și nu de timp.

Quinsonnas locuia la etajul al doisprezecelea, într-o casă veche, cu o scară pe care un ascensor ar fi înlocuit-o cu succes. Dar muzicianul se simțea bine, acasă la el.

Ajuns în strada Grange-aux-Belles, el se avântă pe scara în spirală.

— Nu te opri din urcuș! îi spuse el lui Michel, care-l urma în zborul său. Vom ajunge! Nimic nu e fără sfârșit pe lumea asta, nici măcar scările. Iată! făcu el, deschizând ușa, după o ascensiune care-i făcuse să-și piardă respirația.

Îl împinse pe tânăr în „apartamentele lui", o cameră de șaisprezece metri pătrați.

— Fără anticameră! îi spuse el. E bună pentru oamenii care te fac să aștepți și, cum mulțimea solicitanților nu se va precipita niciodată la etajul doisprezece, pentru motivul fizic că nu te precipiți de jos în sus, mă lipsesc de acest lucru inutil; am suprimat și salonul, care ar fi scos prea mult în evidență lipsa sufrageriei.

— Dar mi se pare că ești foarte bine instalat aici, spuse Michel.

— Respirând un aer atât de bun pe cât o permite amoniacul noroaielor Parisului.

— În primul moment, pare mic, spuse Michel.

— Și în al doilea la fel, dar e suficient.

— De altfel, e bine împărțit, replică Michel, râzând.

— Ei bine, maică, se adresă Quinsonnas unei bătrâne care intra în clipa aceea, cina se pregătește? Vom fi trei comeseni înfometați.

— E pe drum, domnule Quinsonnas, răspunse menajera; dar n-am putut să așez tacâmurile, în lipsa mesei.

— Ne vom lipsi de ea! exclamă Michel, încântat de ideea de a mânca pe genunchi.

— Cum adică, ne vom lipsi? replică Quinsonnas. Îți imaginezi că îmi invit prietenii la cină fără să am o masă la îndemână?

— Nu o văd, răspunse Michel, aruncând o privire inutilă de jur împrejur.

Într-adevăr, în cameră nu se aflau nici masă, nici pat, nici dulap, nici scaun; nici o mobilă, în afara unui pian de mari dimensiuni.

— Nu o vezi, repetă Quinsonnas. Ei bine, și industria, această mamă bună, și mecanica, această fiică bună, de ce nu le iei în seamă? Iată masa cerută!

Spunând acestea, el se apropie de pian, apăsă pe un buton și făcu să țâșnească, acesta e cuvântul potrivit, o masă prevăzută cu bănci, la care trei persoane puteau să stea comod.

— E ingenios, făcu Michel.

— A trebuit să găsesc această soluție, răspunse pianistul, de vreme ce îngustimea apartamentelor nu mai îngăduia amplasarea unor mobile! Uită-te la acest instrument, produs al *Caselor Erard și Jeanselme fuzionate!* Folosește la orice și nu incomodează, și te rog să mă crezi că pianul e la fel de bun, cu toate acestea.

În clipa aceea, se auzi soneria. Quinsonnas deschise și-l anunță pe prietenul său Jacques Aubanet, funcționar al Companiei Generale a Minelor Marine. Michel și Jacques fură prezentați unul altuia, fără nici un fel de ceremonie.

Jacques Aubanet, băiat arătos de douăzeci și cinci de ani, era bun prieten cu Quinsonnas și declasat ca și el. Michel nu știa cu ce se ocupau funcționarii Companiei Minelor Marine, dar Jacques avea un apetit formidabil.

Din fericire, cina era gata; cei trei tineri devorară; după primul moment al acestei lupte cu materiile comestibile, câteva cuvinte își croiră în fine drum printre bucățile mai puțin grăbite.

— Dragă Jacques, spuse Quinsonnas, prezentându-ți-l pe Michel Dufrénoy, am vrut să cunoști un tânăr prieten care este de-ai noștri, unul dintre acei bieți oameni cărora Societatea nu le îngăduie să-și folosească aptitudinile, una dintre acele guri inutile care sunt ferecate pentru a nu fi hrănite.

— A, domnul Dufrénoy este un visător, răspunse Jacques.

— Un poet, prietene! Și te întreb ce-a venit să facă în lumea asta, în care prima datorie a bărbatului este de a câștiga bani!

— Evident, reluă Jacques, a greșit planeta.

— Prieteni, spuse Michel, nu prea mă încurajați; dar nu vă iau în serios toate exagerările.

— Copilul ăsta drăguț, replică Quinsonnas, speră, muncește, este entuziasmat de cărțile bune și, când nu mai sunt citiți Hugo, Lamartine, Musset, speră să fie citit el! Dar, nefericitule, ai inventat o poezie utilitară, o literatură care să înlocuiască vaporii sau frâna instantanee? Nu? Ei bine, fiule, dacă nu povestești ceva

uimitor, cine te va asculta? Arta nu mai este posibilă decât dacă face un tur de forță! În vremurile noastre, Hugo și-ar recita *Orientalele* săltând pe cai de circ iar Lamartine și-ar depăna *Armoniile* de la înălțimea unui trapez, cu capul în jos!

— Asta-i bună! strigă Michel, sărind de pe bancă.

— Fii calm, copile, replică pianistul și întreabă-l pe Jacques dacă am dreptate.

— De o sută de ori, spuse Jacques; lumea asta nu mai e decât un târg, un imens bâlci și trebuie s-o amuzi cu farse de scamator.

— Bietul Michel, suspină Quinsonnas, premiul lui pentru versuri latine i-a sucit capul.

— Ce vrei să dovedești? întrebă tânărul.

— Nimic, fiule! În definitiv, îți urmezi destinul! Ești un mare poet! Ți-am citit operele; îmi vei permite doar să-ți spun că ele nu sunt pe gustul secolului.

— Cum așa?

— Fără îndoială! Tu tratezi subiecte poetice și, acum, asta e o greșeală în poezie! Tu cânți câmpiile, văile, norii, stelele, dragostea, toate lucruri uzate, pe care nu le mai vrea nimeni!

— Dar despre ce să scrii, atunci? făcu Michel.

— Trebuie să celebrezi în versurile tale minunile industriei!

— Niciodată! exclamă Michel.

— Asta a spus-o bine, constată Jacques.

— Ia să vedem, reluă Quinsonnas, cunoști oda încoronată, acum o lună, de cei patruzeci de Broglie* care umplu Academia?

— Nu.

— Ei bine, ascultă și profită! Iată ultimele două strofe:

„Le charbon porte alors sa flamme incendiaire
Dans les tubes ardents de l'énorme chaudière!
Le monstre surchauffé ne craint pas de rivaux!
La machine rugit sous sa tremblante écorce,
Et, tendant sa vapeur, développe une force
de quatre-vingts chevaux.
Mais de son lourd levier le chauffeur vient contraindre
Les tiroirs à s'ouvrir, et dans l'épais cylindre,

---

* Nu poate fi vorba decât despre Albert, duce de Broglie, om politic și membru al Academiei franceze (1821—1901) (n. tr.).

Rapide et gémissant, court le double piston!
La roue a patiné! La vitesse s'active!
Le sifflet part!... Salut à la locomotive
du système Crampton!*

— Oroare! strigă Michel.

— Bine rimat, făcu Jacques.

— Iată, fiule! reluă necruțătorul Quinsonnas. Să dea Domnul să nu fii obligat să te întreții pe seama talentului tău și ia exemplu de la noi, care ne înclinăm în fața evidenței, așteptând zile mai bune.

— Domnul Jacques este constrâns și el să exercite vreo meserie dezgustătoare? întrebă Michel.

— Jacques se ocupă de expediții într-o mare companie industrială, răspunse Quinsonnas, ceea ce, spre marele lui regret, nu înseamnă că ar lua parte la o expediție!

— Ce vrea să spună? întrebă Michel.

— Vrea să spună, răspunse Jacques, că mi-ar fi plăcut să fiu soldat!

— Soldat! făcu tânărul, uimit.

— Da, soldat! O meserie plăcută, în care, abia cu cincizeci de ani în urmă, îți asigurai existența în mod onorabil!

— Dacă nu ți-o pierdeai în mod și mai onorabil, replică Quinsonnas. În fine, e o carieră moartă, pentru că nu mai există armată, dacă nu vrei să te faci jandarm. Într-o altă epocă, Jacques ar fi intrat într-o școală militară, sau s-ar fi înrolat și, bătând, bătut, ar

---

* Am păstrat versiunea originală, ca o dovadă a faptului că Jules Verne știa, într-adevăr, să rimeze. Iată și o traducere literală, cu finalitate pur informativă:

„Cărbunele își trimite atunci flacăra incendiară
În tuburile arzătoare ale cazanului enorm!
Monstrul supraîncălzit nu se teme de rivali!
Mașina rage sub scoarța ei tremurândă
Și, încordându-și aburii, dezvoltă o putere
de optzeci de cai.
Dar cu greul său levier mecanicul constrânge
Sertarele să se deschidă și pistonul dublu,
Rapid și gemător, gonește în cilindrul masiv!
Roata a patinat! Viteza se întețește!
Se aude fluierul!... Salut locomotivei
sistem Crampton!"

fi devenit general ca Turenne, sau împărat ca Bonaparte! Dar, bravul meu ofițer, acum trebuie să renunți la asta.

— Cine știe! răspunse Jacques. Franța, Anglia, Rusia, Italia și-au trimis soldații la vatră, ce-i drept; în secolul trecut, perfecționarea mașinilor de război ajunsese atât de departe, devenise atât de ridicolă, încât Franța nu se putu abține să facă haz de asta...

— Și după ce făcu haz, spuse Quinsonnas, fu dezarmată.

— Da, zeflemistule! E adevărat că, în afară de bătrâna Austrie, națiunile europene au suprimat statul militar! Dar au fost suprimate totodată pornirile războinice proprii omului și tendințele de cucerire proprii guvernelor?

— Fără îndoială, replică muzicianul.

— Și de ce?

— Pentru că cel mai puternic motiv de a exista al acestor instincte era posibilitatea de a le satisface! Pentru că nimic nu stimulează mai mult războiul decât pacea înarmată, cum se spunea odinioară! Pentru că dacă suprimi pictorii, nu mai există pictură, sculptorii — sculptură, muzicienii — muzică și războinicii — război! Soldații sunt artiști.

— Da, așa e, strigă Michel, și, decât să fac groaznica mea meserie, mai bine m-aș fi înrolat!

— A, te bagi în vorbă, puștiule! răspunse Quinsonnas. Întâmplător, ți-ar plăcea să te lupți?

— Lupta înalță sufletul, răspunse Michel, citându-l pe Stendhal, unul dintre marii gânditori ai secolului trecut.

— Da, făcu pianistul, dar adăugă: de cât spirit e nevoie pentru a da o lovitură de sabie?

— E nevoie de mult, pentru a o da bine, răspunse Jacques.

— Și de și mai mult, pentru a o primi bine! ripostă Quinsonnas. Pe cinstea mea, prieteni, poate că aveți dreptate, dintr-un anumit unghi de vedere, și te-aș încuraja să te faci soldat, dacă ar mai exista o armată; cu un pic de filozofie, e o meserie frumoasă! Dar, de vreme ce Champ de Mars a fost transformat în colegiu, trebuie să renunți la a te lupta.

— O să ne întoarcem la asta, spuse Jacques; într-o bună zi, se va ivi vreo complicație neașteptată...

— Nu cred deloc, viteazul meu prieten, căci ideile belicoase dispar, și chiar ideile onorabile. În Franța, altădată, lumea se temea

de ridicol și tu știi că onoarea nu mai e la preț astăzi! Nimeni nu se mai bate în duel; moda asta a trecut; se cade la învoială, sau se merge la judecată; or, dacă nu te mai bați pentru onoare, o vei face pentru politică? Dacă indivizii nu mai iau sabia în mână, de ce ar scoate-o guvernele din teacă? Bătăliile n-au fost niciodată mai numeroase ca în epoca duelurilor și, dacă nu mai există dueliști, nu mai există nici soldați.

— O, vor renaște, răspunse Jacques.

— În ce scop, de vreme ce legăturile comerciale apropie popoarele între ele! Englezii, rușii, americanii n-au bancnotele*, rublele, dolarii lor investiți în antreprizele noastre comerciale? Nu sunt banii inamicii plumbilor și n-a înlocuit balotul de bumbac glonțul conic**? Gândește-te, Jacques! Uzând de un drept pe care ni-l refuză, nu devin englezii, puțin câte puțin, marii proprietari funciari ai Franței? Dețin suprafețe imense, aproape cât niște departamente, necucerite, dar plătite, ceea ce este mai sigur! N-am fost atenți, i-am lăsat în voia lor; așa că oamenii ăștia vor ajunge să posede întregul nostru sol și își vor lua revanșa asupra lui Wilhelm Cuceritorul.

— Dragul meu, răspunse Jacques, ține minte ce-ți spun, iar dumneata, tinere, ascultă, căci este profesiunea de credință a secolului; în timpul lui Montaigne se spunea „Ce știu?", pe vremea lui Rabelais „Poate", în secolul al nouăsprezecelea — „Ce mă interesează?". Acum se spune: „Ce câștig din asta?" Ei bine, în ziua în care un război va aduce un câștig, ca o afacere industrială, va fi război.

— Războiul n-a adus niciodată un câștig, mai ales în Franța.

— Pentru că ne băteam pentru onoare, nu pentru bani, răspunse Jacques.

— Crezi, deci, într-o armată de negustori intrepizi?

— Fără îndoială. Uită-te la americani, în groaznicul lor război din 1863.

— Ei bine, dragul meu, o armată care ar porni la luptă de dragul banilor n-ar mai fi alcătuită din soldați, ci din tâlhari!

---

* În epoca redactării romanului, termenul *bancnotă*, scris *bank-note*, definea biletele de bancă englezești (n. tr.).

** În original, „la balle de coton n'a-t-elle pas remplacé la balle conique", joc de cuvinte intraductibil, în franceză *balle* însemnând și *balot* și *glonț* (n. tr.).

— Ea ar face, totuși, minuni de vitejie, replică Jacques.

— Minuni de hoție*, ripostă Quinsonnas.

Și toți trei izbucniră în râs.

— Pentru a conchide, reluă pianistul, iată-i pe Michel, un poet, Jacques, un soldat, Quinsonnas, un muzician, într-o epocă în care nu mai există nici muzică, nici poezie, nici armată! Suntem pur și simplu stupizi. Dar cina s-a terminat; a fost foarte substanțială, măcar în privința conversației. Să trecem la alte exerciții.

Masa fu strânsă și reintră în locașul său, iar pianul își reluă locul de onoare.

---

* În original, „des prodige de valeur... des prodiges de voleurs", joc de cuvinte intraductibil, întemeiat pe apropierea eufonică dintre *valeur* (valoare) și *voleurs* (hoți) (n. tr.).

Capitolul VIII

ÎN CARE ESTE VORBA DESPRE MUZICA VECHE ȘI MODERNĂ ȘI DESPRE UTILIZAREA PRACTICĂ A CÂTORVA INSTRUMENTE

— În sfârșit, strigă Michel, vom face un pic de muzică!

— Dar nu muzică modernă, spuse Jacques, e prea dificilă...

— De înțeles, da, răspunse Quinsonnas; de făcut, nu.

— Cum așa? întrebă Michel.

— Mă explic, spuse Quinsonnas, și îmi voi susține cuvintele cu un exemplu frapant. Michel, dă-ți osteneala de a deschide pianul.

Tânărul se supuse.

— Bun. Acum, așază-te pe claviatură.

— Cum? Vrei să...

— Așază-te, îți spun.

Michel se lăsă să cadă pe clapele instrumentului și produse o armonie sfâșietoare.

— Știi ce faci acolo? îl întrebă pianistul.

— Habar n-am!

— Naivule, faci armonie modernă.

— Adevărat! spuse Jacques.

— Iată pur și simplu un acord din zilele noastre și, lucru înspăimântător, savanții îl explică științific! Odinioară, doar anumite note puteau să se îmbine; acum, toate sunt de-a valma și nu se mai împotrivesc cu vorbe de ocară! Sunt prea bine crescute!

— Dar nu e mai puțin neplăcut, răspunse Jacques.

— Ce vrei, prietene, am ajuns aici prin forța împrejurărilor; în secolul trecut, un anume Richard Wagner, un fel de mesia care n-a fost crucificat îndeajuns, a întemeiat muzica viitorului și noi

o suportăm; în vremea lui, se începuse suprimarea melodiei, el a socotit oportun să dea afară și armonia, și casa a rămas goală.

— Dar, spuse Michel, e ca și cum ai face pictură fără desen și culoare.

— Exact, răspunse Quinsonnas. Tu vorbești despre pictură, dar pictura nu este o artă franțuzească; ea ne vine din Italia și din Germania și aș suferi mai puțin văzând-o profanată! În timp ce muzica, fiica măruntaielor noastre...

— Credeam, spuse Jacques, că muzica era originară din Italia!

— Eroare, fiule; până la mijlocul secolului al șaisprezecelea, muzica franceză a dominat Europa; hughenotul Goudimel a fost maestrul lui Palestrina și cele mai vechi, ca și cele mai naive melodii sunt galice.

— Și am ajuns aici, spuse Michel.

— Da, fiule; sub pretextul formulelor noi, o partitură nu mai este compusă decât dintr-o frază unică, lungă, încet curgătoare, nesfârșită. La operă, ea începe la ora opt seara și se termină la douăsprezece fără zece; dacă se prelungește cu numai cinci minute, ea costă direcția o amendă și cheltuieli duble de pază!

— Și asta se întâmplă fără proteste?

— Fiule, muzica nu mai este gustată, ci înghițită! Câțiva artiști au luptat; tatăl tău s-a numărat printre ei; dar, după moartea lui, nu s-a mai scris o singură notă demnă de acest nume! Sau suportăm dezgustătoarea *melodie a pădurii virgine*, fadă, întortocheată, nesigură, sau sunt produse zornăituri armonioase despre care ne-ai dat o atât de mișcătoare idee, așezându-te pe pian.

— Trist! făcu Michel.

— Oribil, răspunse Jacques.

— De asemenea, prieteni, reluă Quinsonnas, trebuie să fi remarcat ce urechi mari avem!

— Nu, răspunse Jacques.

— Ei bine, compară-le cu urechile antice și cu urechile medievale, cercetează tablorile și statuile, măsoară și te vei speria! Urechile cresc pe măsură ce talia se micșorează; va fi amuzant, într-o zi! Ei bine, prieteni, naturaliștii au căutat departe cauza acestei decadențe! Muzica este aceea căreia-i datorăm astfel de apendice; trăim într-un secol al timpanelor îngroșate și al auzurilor

deformate. Înțelegeți că nu-ți introduci nepedepsit, timp de un secol, muzică de Verdi și de Wagner în urechi, fără ca organul auditiv să nu se resimtă.

— Acest diavol de Quinsonnas e grozav, spuse Jacques.

— Totuși, răspunse Michel, capodoperele vechi mai sunt reprezentate la Operă.

— Știu, replică Quinsonnas; chiar e vorba să se reia *Orfeu în infern* de Offenbach, cu recitativele adăugate de Gounod acestei capodopere și e posibil să se câștige ceva bani, datorită baletului! Ceea ce-i trebuie acestui public luminat este dansul! Când te gândești că s-a construit un monument de douăzeci de milioane mai ales pentru a face să evolueze pe scena lui niște sălătărețe, parcă ai dori să te fi născut una dintre aceste creaturi! *Hughenoții* au fost reduși la un act și această scurtă ridicare a cortinei însoțește baletele la modă; maiourile au fost diafanizate cu o măiestrie care imită perfect natura și asta-i înveselește pe financiarii noștri; de altfel, Opera a devenit o sucursală a Bursei; se strigă la fel de mult; afacerile se încheie cu voce tare și nimeni nu se preocupă de muzică! Între noi fie vorba, interpretarea lasă de dorit.

— Mult de dorit, răspunse Jacques; cântăreții nechează, chelălăie, urlă, rag și fac tot ceea ce înseamnă a nu cânta. O menajerie!

— Cât despre orchestră, reluă Quinsonnas, a decăzut mult de când instrumentul nu mai reușește să-l hrănească pe instrumentist! Iată o meserie nepractică! A, dacă s-ar putea utiliza forța pierdută a pedalelor unui pian pentru pomparea apei din mine! Dacă aerul care iese din oficleide ar servi de asemenea pentru a acționa morile Societății Catacombelor! Dacă mișcarea alternativă a trombonului ar putea fi aplicată la un ferăstrău mecanic, o, atunci executanții ar fi bogați și numeroși!

— Glumești! strigă Michel.

— Pe naiba, răspunse cu gravitate Quinsonnas, n-aș fi surprins dacă vreun inventator inspirat ar izbuti cândva! Spiritul invenției e atât de dezvoltat în Franța! E chiar singurul spirit care ne-a rămas! Și vă rog să credeți că el nu dă strălucire conversațiilor! Dar cui îi dă prin cap să se amuze? Să ne plictisim unii pe alții! Aceasta-i regula!

— Nu există nici un remediu? întrebă Michel.

— Nici unul, atât cât vor domni finanța și mașina! Și eu sunt mai furios pe mașină!

— De ce?

— Pentru că finanța e bună măcar să finanțeze capodoperele și trebuie totuși să mânânci, chiar când ai geniu! Genovezii, venețienii, florentinii sub Lorenzo Magnificul, bancheri și negustători, încurajau artele! Dar mecanicii... Să mă ia naiba dacă Rafael, Tițian, Veronese, Leonardo ar fi existat vreodată! Li s-ar fi făcut concurență cu mijloace mecanice și ar fi murit de foame! Ah, mașina! Să te-apuce scârba de inventatori și invenții!

— Dar tu ești muzician, Quinsonnas, tu muncești! spuse Michel. Îți petreci nopțile la pian! Refuzi să cânți muzică modernă?

— Eu? Asta-i bună! Cânt ca oricare altul! Uite, am compus o bucată pe gustul zilei și cred că va avea succes, dacă găsesc un editor.

— Și ai intitulat-o?

— *Thiloriana, mare fantezie despre Lichefierea Acidului Carbonic.*

— Să fie posibil? strigă Michel.

— Ascultă și apreciază, răspunse Quinsonnas.

Se așeză la pian, sau, mai curând, se aruncă. Sub degetele, mâinile, coatele sale, nefericitul instrument scoase sunete imposibile; notele se ciocneau și trosneau ca grindina. Nici o melodie! Fără ritm! Artistul avea pretenția de a reda ultima experiență care-l costase viața pe Thilorier.

— Ei, striga el, ascultați, înțelegeți, asistați la experiența marelui chimist! V-ați introdus în laboratorul lui? Simțiți cum se degajă acidul carbonic? Iată-ne la o presiune de patru sute nouăzeci și cinci de atmosfere! Cilindrul se clatină! Luați seama! Luați seama! Aparatul va sări în aer! Scapă cine poate!

Și cu o lovitură de pumn capabilă să sfărâme fildeșul, Quinsonnas reproduse zgomotul exploziei.

— Uf! făcu el. E destul de imitativ? E destul de frumos?

Michel era stupefiat. Jacques se prăpădea de râs.

— Și tu contezi pe bucata asta, spuse Michel.

— Evident! răspunse Quinsonnas. Aparține timpului meu! Toată lumea face chimie. Voi fi înțeles. Doar că ideea nu e de ajuns, mai e și interpretarea.

— Ce vrei să spui? întrebă Jacques.

— Că vreau să-mi uimesc secolul prin interpretare.

— Dar mi se pare că ai cântat minunat această bucată, reluă Michel.

— Haida de! făcu artistul, ridicând din umeri. Nu-i cunosc nici prima notă și, totuși, o studiez de trei ani!

— Ce vrei să faci mai mult?

— Este secretul meu, copii; nu-mi cereți să vi-l dezvălui; m-ați considera nebun și asta m-ar descuraja. Dar pot să vă asigur că virtuozitatea lui Liszt și Thalberg, Prudent și Schulhoff va fi depășită în mod substanțial.

— Vrei deci să cânți trei note pe secundă mai mult decât ei? întrebă Jacques.

— Nu! Dar vreau să cânt la pian într-o nouă manieră, care va uimi publicul! Cum? Nu pot să vă spun. O aluzie, o indiscreție și ideea mi-ar fi furată. Josnica turmă a imitatorilor s-ar lansa pe urmele mele, iar eu vreau să fiu singur. Dar asta cere un efort supraomenesc! Când voi fi sigur de mine, voi fi bogat și voi spune adio ținerii registrelor.

— Ești nebun, răspunse Jacques.

— Deloc! Sunt doar smintit, ceea ce trebuie să fii pentru a reuși! Dar să revenim la emoții mai calme și să încercăm să reînviem puțin din încântătorul trecut pentru care eram născuți. Prieteni, iată adevărul în muzică!

Quinsonnas era un mare artist; el cânta cu un sentiment profund, el cunoștea tot ceea ce secolele trecute lăsaseră moștenire acestuia, care nu accepta moștenirea! Începu de la nașterea artei, trecând rapid de la un maestru la altul și întregind, cu o voce destul de aspră, dar plăcută, ceea ce lipsea interpretării. Parcurse în fața prietenilor săi vrăjiți istoria muzicii, mergând de la Rameau la Lulli, la Mozart, la Beethoven, la Weber, întemeietorii artei, lăcrimând cu melodioasele inspirații ale lui Grétry și triumfând în paginile superbe ale lui Rossini și Meyerbeer.

— Ascultați, spunea el, iată cântările uitate din *Wilhelm Tell*, din *Robert*, din *Hughenoții;* iată plăcuta epocă a lui Hérold și Auber, doi savanți care se onorau declarând că nu știu nimic! Ce caută știința în muzică? Are ea acces în pictură? Nu! Iar pictura și muzica sunt totuna! Iată cum era înțeleasă această mare artă în prima jumătate a secolului al nouăsprezecelea! Nu se căutau formule noi; în muzică nu e de găsit nimic nou, ca și în dragoste, plăcuta prerogativă a artelor senzuale de a fi veșnic tinere!

— Bine zis! strigă Jacques.

— Dar atunci, reluă pianistul, câțiva ambițioși simțiră nevoia de a se lansa pe căi necunoscute și, făcând-o să-i urmeze, au prăbușit muzica în abis.

— Asta înseamnă, întrebă Michel, că nu mai pui la socoteală nici un muzician, după Meyerbeer și Rossini?

— Exact! răspunse Quinsonnas, modulând cu îndrăzneală de la re natural la mi bemol; nu-ți vorbesc despre Berlioz, șeful școlii neputincioșilor, ale cărui idei muzicale s-au risipit în foiletoane invidioase*; dar iată câțiva moștenitori ai marilor maeștri; ascultă-l pe Félicien David, un specialist pe care savanții din zilele noastre îl confundă cu regele David, primul harpist al evreilor! Savurează recules inspirația simplă și adevărată a lui Massé, ultimul muzician de sentiment și de inimă, care, cu *Indiana*, a dat capodopera epocii sale! Iată-l pe Gounod, splendidul compozitor al lui *Faust*, care a murit la câtva timp după ce s-a hirotonisit preot al Bisericii Wagneriene. Iată-l pe omul zgomotului armonic, eroul vacarmului muzical, care a făcut melodii furtunoase, cum se făcea atunci literatură furtunoasă, Verdi, autorul inepuizabilului *Trubadur*, care a avut o contribuție deosebită la tulburarea gustului secolului.

Enfin Wagnerbe vint**...

În clipa aceea, Quinsonnas își lăsă degetele, pe care ritmul nu le mai stăpânea, să rătăcească prin reveriile de neînțeles ale Muzicii Contemplative, producând intervaluri abrupte și pierzându-se în mijlocul unei fraze fără sfârșit.

Artistul evocase cu un incomparabil talent gradațiile succesive ale artei; două sute de ani de muzică se petrecuseră sub degetele sale și cei doi prieteni îl ascultau muți, fascinați.

Deodată, în toiul unei răsunătoare elucubrații wagneriene, în momentul în care gândirea derutată se pierdea fără întoarcere, în care sunetele făceau puțin câte puțin loc zgomotelor a căror valoare muzicală nu mai poate fi apreciată, ceva simplu, melodic, suav, plin de sentiment, se înfiripă sub mâinile pianistului. Era liniștea urmând furtunii, cântul inimii după urlete și țipete.

---

* Referire răutăcioasă la activitatea de critic muzical a compozitorului (n. tr.).

** Butadă intraductibilă. Vezi nota finală pentru Capitolul VIII (n. tr.).

— Ah! făcu Jacques.

— Prieteni, răspunse Quinsonnas, a mai fost un mare artist necunoscut care era însufleţit de geniul muzicii. Asta datează din 1947 şi este ultimul suspin al artei muribunde.

— De cine este? întrebă Michel.

— De tatăl tău, cel care a fost maestrul meu venerat!

— Tatăl meu! strigă tânărul, aproape plângând.

— Da. Ascultă.

Şi Quinsonnas, reproducând melodii pe care Beethoven sau Weber le-ar fi semnat, atinse sublimul interpretării.

— Tatăl meu! repeta Michel.

— Da! răspunse Quinsonnas, închizând pianul cu un gest de mânie. După el, nimic! Cine l-ar mai înţelege acum? Destul, fiii mei, destul cu această întoarcere spre trecut! Să ne gândim la prezent şi să lăsăm industrialismul să-şi reia stăpânirea!

Spunând acestea, el atinse instrumentul, a cărui claviatură rabatabilă lăsă să se vadă un pat gata făcut şi o toaletă prevăzută cu diversele ei ustensile.

— Iată ce era demnă epoca noastră să inventeze! spuse el. Un pian-pat-comodă-toaletă!

— Şi masă pentru cină, spuse Jacques.

— Cum spui, monşer. E complet!

Capitolul IX

O VIZITĂ LA UNCHIUL HUGUENIN

Din acea seară memorabilă, tinerii deveniră foarte buni prieteni; ei alcătuiau o mică lume aparte în vasta capitală a Franței.

Michel își petrecea zilele slujind Cartea cea Mare, părea resemnat, dar îi lipsea bucuria de a-l vedea pe unchiul Huguenin; împreună cu el, s-ar fi aflat într-o adevărată familie, având-l drept tată, iar pe cei doi prieteni drept frați mai mari. Îi scria des bătrânului bibliotecar, care-i răspundea pe măsură.

Trecură astfel patru luni; cei din birouri păreau mulțumiți de Michel; vărul său îl disprețuia ceva mai puțin; Quinsonnas îl lăuda. Tânărul își găsise evident vocația. Se născuse pentru a dicta.

Iarna trecu așa și așa, caloriferele și șemineurile combătând-o cu succes.

Veni primăvara. Michel obținu o zi întreagă de libertate, o duminică; el hotărî s-o consacre unchiului Huguenin.

Dimineața, la ora opt, ieși vesel din clădirea băncii, fericit că va merge să respire puțin mai mult oxigen, departe de centrul lumii afacerilor. Aprilie renăștea și își pregătea noile flori, cu care florarii se întreceau încă victorioși; Michel simțea că trăiește.

Unchiul locuia departe; trebuise să-și transporte penații acolo unde găzduirea lor nu costa prea mult.

Tânărul Dufrénoy se duse la stația Madeleine, își cumpără biletul și se cocoță pe o imperială; se dădu semnalul de plecare; trenul parcurse bulevardul Malesherbes, lăsă curând în urmă, pe

partea dreaptă, masiva biserică Saint-Augustin și, pe partea stângă, parcul Monceaux, înconjurat de construcții magnifice; trecu peste prima și apoi a doua rețea metropolitană și se opri la stația de la poarta Asnières, aproape de vechile fortificații.

Prima parte a călătoriei se sfârșise; Michel sări sprinten pe sol, merse pe strada Asnières până la strada Révolte, o luă la dreapta, trecu pe sub linia spre Versailles și ajunse, în sfârșit, la colțul străzii Caillou.

Se afla în fața unei clădiri cu o înfățișare modestă, înaltă și cu mulți locatari; se interesă de domnul Huguenin la portar.

— Etajul nouă, ușa din dreapta, răspunse acest important personaj, funcționar al guvernului și numit direct de el în acest post de încredere.

Michel salută, luă ascensorul și, în câteva secunde, ajunse la palierul etajului nouă.

Sună. Veni să-i deschidă domnul Huguenin în persoană.

— Unchiule! strigă Michel.

— Copilul meu! răspunse bătrânul, deschizându-și brațele. Iată-te, în sfârșit!

— Da, unchiule! Și prima mea zi de libertate este pentru dumneavoastră!

— Îți mulțumesc, dragul meu fiu, răspunse domnul Huguenin, invitându-l să intre în apartament. Ce plăcere să te văd! Dar ia loc, scoate-ți pălăria! Fă-te comod! Rămâi mai mult, nu-i așa?

— Toată ziua, unchiule, dacă nu vă deranjez.

— Să mă deranjezi! Dar te așteptam, dragul meu copil!

— Mă așteptați! Totuși, n-am avut timp să vă previn! Aș fi ajuns înaintea scrisorii!

— Te așteptam în fiecare duminică, Michel, și tacâmul tău s-a aflat totdeauna pe masă, ca acum.

— E cu putință?

— Știam că ai să vii să-l vezi pe unchiul tău, într-o zi sau alta. E adevărat că a fost într-alta!

— N-am fost liber, răspunse Michel, imediat.

— Știu, dragul meu fiu, și nu-ți reproșez nimic!

— Ah, cât de fericit trebuie să fiți aici! spuse Michel, aruncând o privire admirativă în jur.

— Examinezi vechile mele prietene, cărțile, răspunse unchiul Huguenin. Foarte bine! Foarte bine! Dar să începem prin a lua micul dejun; vom ajunge la celelalte mai târziu, cu toate că mă hotărâsem să nu discut chestiuni literare.

— O, unchiule! făcu Michel, pe un ton rugător.

— Haide, nu-i vorba despre asta! Spune-mi ce faci, cum te descurci în banca aceea! Ideile tale...?

— Mereu aceleași, unchiule.

— Așa deci! Atunci, la masă! Dar mi se pare că încă nu m-ai îmbrățișat!

— Imediat, unchiule, imediat!

— Ei bine, poți să repeți gestul, nepoate! N-are cum să-mi facă rău, încă n-am mâncat; ba chiar o să-mi trezească apetitul.

Michel îl îmbrățișă pe unchiul său din toată inima și, apoi, luară loc la masă.

Totuși, tânărul privea mereu în jur, și erau destule lucruri care să-i stimuleze curiozitatea de poet.

Micul salon care, împreună cu dormitorul, alcătuia întregul apartament, era ticsit cu cărți; pereții dispăruseră în spatele rafturilor; vechile legături înfățișau privirii frumoasa lor culoare înnegrită de trecerea timpului. Cărțile, prea înghesuite, invadaseră camera vecină, strecurându-se deasupra ușilor și pe pervazurile ferestrelor; puteau fi văzute pe mobile, în șemineu și până în fundul dulapurilor întredeschise; aceste volume prețioase nu semănau cu cărțile celor bogați, închise în biblioteci pe cât de opulente, pe atât de inutile; ele aveau aerul că se află la ele acasă, ca stăpâne ale apartamentului și simțindu-se foarte în largul lor, cu toate că erau puse unele peste altele; de altfel, nu se vedea nici un fir de praf, nici un colț îndoit, nici o pată pe copertă; era limpede că o mână de prieten le făcea toaleta în fiecare dimineață.

Două fotolii vechi și o masă de pe vremea Imperiului, cu sfincșii lor aurițI și fasciile romane*, mobilau salonul.

Orientarea lui era spre sud; dar înaltele ziduri ale curții interioare împiedicau soarele să pătrundă în el; o singură dată

---

* Detaliile ne îngăduie să precizăm că este vorba despre primul imperiu, cel al lui Napoleon I (n. tr.).

pe an, la solstițiul din 21 iunie, cea mai înaltă dintre razele astrului radios, atingând acoperișul vecin, se strecura iute pe fereastră, se așeza ca o pasăre pe colțul unui raft sau pe cotorul unei cărți, tremura acolo o clipă, colora micii atomi de praf în proiecția ei luminoasă; apoi, după un minut, își relua zborul și dispărea până în anul următor.

Unchiul Huguenin cunoștea această rază, totdeauna aceeași; el o pândea, cu inima bătând, cu atenția unui astronom; se scălda în lumina ei binefăcătoare, își potrivea ceasul după trecerea ei și îi mulțumea soarelui că nu-l uitase.

Raza juca, pentru el, rolul tunului de la Palais Royal; doar că nu funcționa decât o dată pe an — și nu întotdeauna!

Unchiul Huguenin nu uită să-l invite pe Michel la această vizită solemnă din 21 iunie și Michel promise că nu va lipsi de la sărbătoare.

Micul dejun fu modest, dar oferit cu dragă inimă.

— E ziua mea de gală, spuse unchiul; astăzi primesc. Apropo, știi tu cu cine vei lua masa în această seară?

— Nu, unchiule.

— Cu profesorul tău, Richelot, și cu nepoata lui, domnișoara Lucy.

— Pe cinstea mea, unchiule, îl voi vedea cu multă plăcere pe acest om demn de respect.

— Și pe domnișoara Lucy?

— Nu o cunosc.

— Ei bine, nepoate, veți face cunoștință și te avertizez că e încântătoare și nu-și dă seama de asta! Așa că să nu i-o spui, adăugă unchiul Huguenin, râzând.

— Voi avea grijă, răspunse Michel.

— După cină, dacă ești de acord, vom face toți patru o plimbare.

— Sigur că da, unchiule! În felul acesta, vom încheia ziua de azi în mod plăcut!

— Ce faci, Michel, nu mai mănânci, nu mai bei?

— Ba da, unchiule, răspunse Michel, care se săturase; în sănătatea dumneavoastră!

— Și pentru viitoarea ta vizită, copilul meu: când vei pleca, mi se va părea că pornești într-o lungă călătorie! Dar ia spune-mi, cum îți trăiești viața? Haide, e ora confidențelor.

— Cu plăcere, unchiule.

Și Michel îi povesti îndelung cele mai mici amănunte ale existenței sale, necazurile, disperarea, mașina de calculat, fără să omită aventura sa cu casa perfecționată și, în sfârșit, zilele mai bune petrecute pe culmile Cărții celei Mari.

— Acolo l-am întâlnit pe primul meu prieten, spuse el.

— A, ai prieteni, răspunse unchiul Huguenin, încruntându-se.

— Am doi, replică Michel.

— E mult, dacă te înșală, și e de ajuns, dacă te iubesc, răspunse sentențios omul cumsecade.

— Ah, unchiule, sunt artiști! strigă Michel cu însuflețire.

— Da, răspunse unchiul Huguenin clătinând din cap, știu că e o garanție, statisticile arătând că în închisori se află preoți, avocați, oameni de afaceri, agenți de schimb, bancheri, notari și nici un artist, dar...

— Îi veți cunoaște, unchiule, și veți vedea ce tineri de treabă sunt!

— Cu plăcere, răspunse unchiul Huguenin; iubesc tineretul, cu condiția să fie tânăr! Cei îmbătrâniți prematur mi s-au părut totdeauna niște ipocriți!

— Răspund pentru ei!

— Deci, Michel, după lumea pe care o freeventezi văd că ideile tale nu s-au schimbat.

— Dimpotrivă, făcu tânărul.

— Persiști în păcat.

— Da, unchiule.

— Atunci, bietul de tine, mărturisește-mi ultimele greșeli!

— Bucuros, unchiule!

Și tânărul, pe un ton inspirat, recită versuri frumoase, bine gândite, bine spuse și pline de o poezie adevărată.

— Bravo! strigă unchiul Huguenin, transportat. Bravo, copilul meu! Deci se mai fac încă astfel de lucruri! Tu vorbești limba frumoaselor zile apuse! O, fiul meu! Câtă bucurie și, în același timp, câtă tristețe îmi dăruiești!

Bătrânul și tânărul rămaseră tăcuți câteva clipe.

— Destul! Destul! spuse unchiul Huguenin. Să strângem masa asta care ne stânjenește!

Michel îl ajută și sufrageria redeveni rapid bibliotecă.

— Ei bine, unchiule? făcu Michel.

Capitolul X

MAREA TRECERE ÎN REVISTĂ A AUTORILOR FRANCEZI EFECTUATĂ DE UNCHIUL HUGUENIN DUMINICĂ, 15 APRILIE 1961

— Și acum, iată desertul nostru, spuse unchiul Huguenin, arătând rafturile încărcate cu cărți.

— Asta îmi trezește iar apetitul, răspunse Michel; să devorăm.

Unchiul și nepotul, la fel de tineri, începură să scotocească în douăzeci de locuri; dar domnul Huguenin nu întârzie să pună un pic de ordine în acest jaf.

— Vino aici, îi spuse el lui Michel, și să începem cu începutul; astăzi nu trebuie să citim, ci să privim și să stăm de vorbă. E mai curând o trecere în revistă, decât o bătălie; imaginează-ți-l pe Napoleon în curtea palatului Tuileries și nu pe câmpul de luptă de la Austerlitz. Pune-ți mâinile la spate. Vom trece printre rânduri.

— Vă urmez, unchiule.

— Fiule, nu uita că în fața ochilor tăi va defila cea mai frumoasă armată din lume și nu există o altă națiune care să fi putut să-ți ofere una la fel și care să fi repurtat victorii mai strălucite împotriva barbariei.

— Marea Armată a Literelor*.

— Iată-i pe acest prim raft, cuirasați în legăturile lor solide, pe bătrânii noștri grognarzi** din secolul șaisprezece, Amyot, Ronsard,

---

* Ceea ce urmează face evidentă aluzia la Marea Armată cu care Napoleon intenționa să invadeze Anglia în 1804 și cu care a făcut campaniile din 1805 și 1806 (n. tr.).

** Cei care bombăne, care mormăie (în franceză). Porecla soldaților din vechea gardă a lui Napoleon și a soldaților bătrâni, în general (n. tr.).

Rabelais, Montaigne, Mathurin Régnier; ei stau neclintiți în post și influența lor originală poate fi regăsită încă în această frumoasă limbă franceză pe care au întemeiat-o. Dar, trebuie s-o spun, ei s-au bătut mai mult pentru idee decât pentru formă. Iată lângă ei un general care a făcut frumoase acte de vitejie; dar, mai ales, el a perfecționat armele timpului său.

— Malherbe, spuse Michel.

— El însuși. Așa cum o spune undeva, hamalii din Port-au-Foin i-au fost dascăli; el le-a strâns metaforele, expresiile eminamente galice; le-a șters, le-a lustruit și a făcut din ele acea frumoasă limbă atât de bine vorbită în secolele șaptesprezece, optsprezece și nouăsprezece.

— A, făcu Michel, indicând un volum cu un aspect aspru și mândru, iată un mare căpitan!

— Da, copilul meu, ca Alexandru, Cezar sau Napoleon; acesta din urmă l-ar fi făcut prinț pe bătrânul Corneille, un soldat care s-a înmulțit extraordinar, căci edițiile sale clasice sunt fără număr; aceasta este a cincizeci și una și ultima a operelor sale complete; datează din 1873 și de atunci Corneille n-a mai fost reeditat.

— Trebuie să vă fi fost greu, unchiule, să procurați aceste lucrări!

— Dimpotrivă! Toată lumea vrea să scape de ele! Iată a patruzeci și noua ediție a operelor complete ale lui Racine, a o sută cincizecea a lui Molière, a patruzecea a lui Pascal, a două sute treia a lui La Fontaine, toate fiind ultimele tipărite, datând de peste o sută de ani și făcând bucuria bibliofililor! Aceste mari genii și-au trăit traiul și au fost surghiunite în rândul vechiturilor arheologice.

— De fapt, răspunse tânărul, ele vorbesc un limbaj care n-ar mai fi înțeles în zilele noastre!

— Ai dreptate, copilul meu! Frumoasa limbă franceză s-a pierdut; aceea pe care străini iluștri, Leibniz, Frederic cel Mare, Ancillon, Humboldt, Heine au ales-o pentru a fi interpreta ideilor lor, minunatul limbaj în care Goethe regreta că n-a scris, elegantul idiom care era să devină grec sau latin în secolul cincisprezece, italian cu Catherine de Medicis și gascon sub Henric al IV-lea, este acum un oribil argou. Fiecare, uitând că o limbă valorează

mai mult dacă e simplă, decât bogată, a creat propriul său cuvânt pentru a numi lucrul care-l interesează. Specialiștii în botanică, istorie naturală, fizică, chimie, matematici, au compus oribile amestecuri de cuvinte, inventatorii au luat din vocabularul englez cele mai neplăcute dintre apelativele lor; geambașii pentru caii lor, jocheii pentru curse, negustorii de trăsuri pentru vehicule, filosofii pentru filosofie, au socotit că limba franceză este prea săracă și s-au aruncat asupra limbilor străine! Cu atât mai bine! S-o uite! Ea e și mai frumoasă în sărăcia ei și n-a vrut să devină bogată prostituându-se! Limba noastră, copilul meu, cea a lui Malherbe, Molière, Bossuet, Voltaire, Nodier, Victor Hugo, este o fată bine crescută și poți s-o iubești fără teamă, căci barbarii secolului douăzeci n-au izbutit să facă din ea o curtezană!

— Bine zis, unchiule și înțeleg acum plăcuta manie a profesorului meu Richelot, care, din dispreț pentru jargonul actual, nu mai vorbește decât în latină francizată! Se râde de el și el are dreptate. Dar spuneți-mi, franceza n-a devenit limba diplomatică?

— Da, pentru a fi pedepsită, la congresul de la Nijmegen, în 1678*! Calitățile sale de franchețe și de claritate au făcut să fie aleasă de diplomație, care este știința duplicității, a echivocului și a minciunii, așa încât limba noastră s-a alterat puțin câte puțin și s-a pierdut! Vei vedea că va fi nevoie să fie schimbată, într-o zi.

— Biata franceză! spuse Michel. Îi zăresc acolo pe Bossuet, Fénélon, Saint-Simon, care n-ar putea s-o recunoască!

— Da, copilul lor a ajuns rău! Iată ce înseamnă să-i frecventezi pe savanți, industriași, diplomați și alte persoane dubioase. Te risipești, ești corupt! Un dicționar din 1960, dacă vrea să conțină toți termenii de uz curent, este dublu față de un dicționar din 1800! Te las să te gândești ce se află în el! Dar să reluăm trecerea noastră în revistă, nu trebuie să-i ținem prea mult pe soldați sub arme.

— Văd aici un șir de volume frumoase.

---

* În localitatea Nijmegen, din Olanda, a fost semnat, în 1678, tratatul dintre Franța, Provinciile-Unite și Spania, în urma căruia influența franceză pe continent a crescut considerabil (n. tr.).

— Frumoase și bune câteodată! răspunse unchiul Huguenin. Este a patru sute douăzeci și opta ediție a operelor separate ale lui Voltaire; spirit universal, al doilea în toate genurile, potrivit domnului Joseph Prudhomme. În 1978, a spus Stendhal, Voltaire va fi Voiture și semiproștii vor sfârși prin a face din el Dumnezeul lor. Din fericire, Stendhal contase prea mult pe generațiile viitoare! Semiproști? Nu mai există decât proști pe de-a-ntregul și Voltaire nu e mai adorat decât un altul! Pentru a ne relua metafora, Voltaire, după mine, nu era decât un general de cabinet! Nu se bătea decât în camera sa și nu-și risca destul viața. Ironia lui, armă în definitiv puțin periculoasă, își rata uneori ținta și oamenii pe care i-a ucis au trăit mai mult decât el.

— Dar, unchiule, nu era un mare scriitor?

— Negreșit, nepoate, era limba franceză întrupată, o mânuia cu eleganță, cu spirit, așa cum odinioară profesorii de scrimă se exersau în sala de arme. Pe teren, venea un recrut nepriceput care-l omora pe profesor la prima încrucișare de săbii, fandând. În definitiv, și asta e uimitor pentru un om care scria atât de bine în franțuzește, Voltaire nu era cu adevărat curajos.

— Cred, spuse Michel.

— Să trecem la alții, răspunse unchiul, îndreptându-se către un nou șir de soldați cu o mină sumbră și severă.

— Iată-i pe autorii de la sfârșitul secolului al optsprezecelea, spuse tânărul.

— Da! Jean-Jacques Rousseau, care a spus cele mai frumoase lucruri despre Evanghelie, așa cum Robespierre a scris cele mai remarcabile cugetări despre nemurirea sufletului! Un adevărat general al republicii, în saboți, fără epoleți și fără veșminte brodate! El a repurtat totuși mari victorii! Lângă el, iată-l pe Beaumarchais, un tiralior de avangardă! El a intrat la timp în acea mare bătălie din 89, pe care civilizația a câștigat-o împotriva barbariei! Din păcate, s-a abuzat de ea mai târziu și acest diavol de progres ne-a condus unde ne aflăm.

— Se va ajunge poate la o revoluție împotriva lui, spuse Michel.

— E posibil, răspunse unchiul Huguenin, și va fi amuzant. Dar să nu ne dedăm la divagații filosofice și să trecem mai departe printre rânduri. Iată un fastuos șef de armată, care și-a petrecut patruzeci de ani din viață vorbind despre modestia lui, Chateaubriand, pe care *Amintirile de dincolo de mormânt* nu l-au putut salva de la uitare.

— Îl văd lângă el pe Bernardin de Saint-Pierre, spuse Michel, și delicatul lui roman *Paul și Virginia* n-ar mai mișca pe nimeni.

— Vai, reluă unchiul Huguenin, Paul ar fi azi bancher și ar face comerț cu sclavi albi, iar Virginia s-ar căsători cu fiul unui fabricant de resorturi pentru locomotive. Iată faimoasele memorii ale domnului de Talleyrand, publicate, potrivit poruncilor sale, la treizeci de ani după moartea sa. Sunt sigur că acest om face și acum diplomație, unde se află, dar diavolul nu se va lăsa dus de nas. Zăresc acolo un ofițer care mânuia deopotrivă pana și spada, un mare elenist, care scria franțuzește ca un contemporan al lui Tacit, Paul-Louis Courier; când limba noastră se va fi pierdut, Michel, va fi refăcută în întregime cu ajutorul lucrărilor acestui semeț scriitor. Iată-i pe Nodier, zis îndatoritorul și pe Béranger, un mare om de stat, care făcea cântece în clipele sale de răgaz. În sfârșit, ajungem la această generație strălucitoare, evadată din Restaurație[1] cum se evadează din seminar, care a făcut mare tapaj pe străzi.

— Lamartine, spuse tânărul, un mare poet!

— Unul dintre maeștrii literaturii imagistice, statuie a lui Memnon pe care razele soarelui o făceau să cânte atât de frumos! Bietul Lamartine, după ce și-a consacrat averea celor mai nobile cauze și a deplâns nenorocul săracilor pe străzile unui oraș ingrat, a trebuit să-și cheltuiască talentul pentru a-și plăti datoriile și a murit de durere văzând pământul familiei, în care se odihneau ai săi, expropriat de o companie de căi ferate!

— Sărman poet, răspunse tânărul.

---

[1] E vorba despre restaurarea dinastiei Burbonilor pe tronul Franței, după prăbușirea lui Napoleon, între 1814 și 1830 (n. tr.).

— Lângă lira sa, reluă unchiul Huguenin, vei observa chitara lui Alfred de Musset; nimeni nu mai cântă cu ea și trebuie să fii un bătrân amator ca mine ca să-ți mai placă vibrațiile strunelor ei dezacordate. Vorbim despre muzica armatei noastre.

— A, Victor Hugo! exclamă Michel. Sper, unchiule, că-l considerați drept unul dintre marii noștri căpitani!

— Îl așez în primul rând, fiule, fluturând steagul romantismului pe podul de la Arcole*, învingător în bătăliile pentru *Hernani*, *Ruy Blas*, *Burgravii*, *Marion*! Asemeni lui Bonaparte, era general șef la douăzeci și cinci de ani și îi bătea pe clasicii austrieci la fiecare ciocnire. Niciodată, copilul meu, gândirea omenească nu s-a organizat sub o formă mai viguroasă ca în creierul acestui om, un creuzet capabil să reziste la cele mai înalte temperaturi. Nu cunosc nimic mai presus de el, nici în antichitate, nici în timpurile moderne, în ceea ce privește forța și bogăția imaginației; Victor Hugo reprezintă cea mai înaltă personificare a primei jumătăți a secolului al nouăsprezecelea, el este șeful unei Școli care nu va fi egalată niciodată. Operele sale complete au avut șaptezeci și cinci de ediții, aceasta fiind ultima; a fost uitat ca și ceilalți, fiule, și n-a ucis destui oameni ca lumea să-și mai amintească de el!

— A, unchiule, aveți cele douăzeci de volume ale lui Balzac! spuse Michel, urcându-se pe o mică scară portabilă.

— Desigur! Balzac este primul romancier al lumii și mai multe dintre tipurile sale le-au întrecut chiar pe cele ale lui Molière! În vremea noastră, n-ar fi avut curajul să scrie *Comedia umană!*

— Totuși, replică Michel, el a zugrăvit moravuri destul de urâte și mulți dintre eroii lui veridici și-ar afla locul printre noi.

— Fără îndoială, răspunse domnul Huguenin, dar unde ar găsi el pe de Marsay, Granville, Chesnel, Mirouet, Du Guénic, Monriveau, cavalerul de Valois, La Chanterie, Maufrigneuse, Eugénie Grandet, Pierrette, aceste tipuri fermecătoare ale nobleței, inteligenței, bravurii, carității, candorii, pe care le copia și nu le inventa! Nu i-ar lipsi, în schimb, oamenii rapaci, financiarii

---

* Fluturând steagul Franței, generalul Bonaparte a cucerit, în fruntea soldaților săi, podul de la Arcole, la 17 noiembrie 1796, învingându-i pe austrieci (n. tr.).

protejați de legalitate, hoții amnistiați — Crevel, Nucingen, Vautrin, Corentin, Hulot, Gobseck.

— Mi se pare că văd un autor important! spuse Michel, trecând la alte rafturi.

— Cred și eu! Este Alexandre Dumas, un Murat* al literaturii, căruia moartea i-a curmat scrisul la cel de-al o mie nouă sute nouăzeci și treilea volum! A fost cel mai amuzant dintre povestitori, căruia generoasa natură i-a permis să abuzeze de orice, fără să-și facă rău, de talent, de spirit, de vervă, de antren, de forța fizică, atunci când a cucerit pulberăria de la Soissons, de obârșie, de culoare, de Franța, de Spania, de Italia, de malurile Rinului, de Elveția, de Algeria, de Caucaz, de muntele Sinai și mai ales de Napoli, în care a intrat cu sila la bordul lui „Speronare"**. Extraordinară personalitate! Se estimează că ar fi ajuns la patru mii de volume, dacă nu s-ar fi otrăvit în puterea vârstei, mâncând un fel pe care-l inventase.

— Un lucru neplăcut, spuse Michel. Și acest oribil accident n-a făcut și alte victime?

— Ba da, din păcate, printre alții, Jules Janin, un critic care compunea teme latine pe marginea de jos a ziarelor! Era la o cină de împăcare oferită de Alexandre Dumas. Împreună cu ei a pierit un scriitor mai tânăr, Monselet, de la care ne-a rămas o capodoperă, din păcate neterminată, *Dicționarul gurmeților*'**, în patruzeci și cinci de volume, și n-a ajuns decât până la litera F, fezandare.

— Drace, făcu Michel, era un lucru promițător.

— Iată-l acum pe Frédéric Soulié, un soldat îndrăzneț, gata să dea o mână de ajutor și capabil să rezolve o situație disperată, Gozlan, un căpitan de husari, Merimée, un general de anticameră, Sainte-Beuve, un subintendent militar, director al manutanței, Arago, un savant ofițer de geniu, care a știut să-și

---

* Joachim Murat, mareșal al Franței și apoi rege la Napoli, în timpul primului Imperiu, renumit pentru cutezanța sa în bătălii (n. tr.).

** *Le Speronare*, cuprinzând impresiile de călătorie ale lui Dumas din Sicilia, a apărut în 1842 (n. tr.).

*** În franceză, termenul *gourmet* definește un fin degustător al mâncărurilor și băuturilor (n. tr.).

facă iertată știința. Privește, Michel, operele lui George Sand, un geniu uimitor, unul dintre cei mai mari scriitori ai Franței, decorată, în sfârșit, în 1859 și care a dat crucea decorației fiului ei, să o poarte.

— Ce sunt aceste cărți posomorâte? întrebă Michel, arătând spre un lung șir de volume care se ascundeau după o cornișă.

— Treci repede peste ele, copilul meu; este șirul filosofilor, Cousin, Pierre Leroux, Dumoulin și atâția alții; dar filosofia fiind o chestiune de modă, nu e de mirare că nu mai sunt citiți.

— Și acesta?

— Renan, un arheolog care a făcut zgomot; el a încercat să distrugă Divinitatea lui Crist și a murit trăsnit în 1873.

— Și celălalt? întrebă Michel.

— Celălalt este un ziarist, un publicist, un economist, un practicant al ubicuității, un general de artilerie mai curând zgomotos decât fastuos, numit Girardin.

— Nu era ateu?

— Deloc: credea în el însuși. Uite, nu departe, un personaj îndrăzneț, un om care, la nevoie, ar fi inventat limba franceză și ar fi considerat astăzi un clasic, dacă s-ar mai urma clasele cum ar trebui. Louis Veuillot, cel mai viguros campion al bisericii romane și care a murit excomunicat, spre marea lui uimire. Iată-l pe Guizot, un istoric auster, care, în timpul liber, se amuza să compromită tronul dinastiei Orléans. Vezi această enormă compilație? Este singura *veridică și foarte autentică istorie a Revoluției și a Imperiului*, publicată în 1895 din ordinul guvernului, pentru a pune capăt incertitudinilor care se manifestau în legătură cu această parte a istoriei noastre. Pentru această lucrare au fost mult folosite cronicile lui Thiers.

— A, făcu Michel, iată niște persoane care mi se par tinere și pasionate.

— Ai dreptate; este cavaleria ușoară din 1860, strălucitoare, intrepidă, zgomotoasă, sărind peste prejudecăți ca peste bariere, înfrângând convenințele ca pe niște obstacole, căzând, ridicându-se și alergând mai cu foc, spărgându-și capul și neavând nimic! Iată capodopera epocii, *Doamna Bovary*, apoi *Prostia*

umană de un oarecare Noriac, subiect vast pe care nu l-a putut trata în întregime, iată-i pe Assolant, Aurevilly, Baudelaire, Paradol, Scholl, niște tipi cărora trebuia să le dai atenție vrând-nevrând, pentru că te împușcau în picioare...

— Numai cu pulbere, spuse Michel.

— Cu pulbere și cu sare, și asta ustura. Iată încă un băiat care nu era lipsit de talent, un veritabil copil de trupă.

— About?

— Da. El își închipuia, sau mai degrabă alții își închipuiau că va fi un nou Voltaire și, cu timpul, i-ar fi ajuns la gleznă; din păcate, în 1869, în momentul în care își termina vizitele academice[1], a fost ucis în duel de un critic violent, faimosul Sarcey.

— Dacă nu s-ar fi întâmplat această nenorocire, poate că ar fi ajuns departe, spuse Michel.

— Niciodată destul de departe! răspunse unchiul. Aceștia sunt, fiule, principalii șefi ai armatei noastre literare; iar acolo, ultimele rânduri de soldați obscuri, ale căror nume îi uimesc pe cititorii vechilor cataloage; urmează-ți inspecția, distrează-te; sunt acolo cinci sau șase secole care nu cer decât să fie răsfoite!

Așa se scurse acea zi, Michel neglijându-i pe necunoscuți pentru a reveni la nume ilustre, dar trecând prin ciudate contraste, căzând de la Gautier, al cărui stil sclipitor se cam învechise, la Feydeau, licențiosul continuator al lui Louvet și Laclos, urcând de la Champfleury la Jean Macé, cel mai ingenios popularizator al științei. Privirea lui luneca de la Mery, care confecționa spirit ca un cizmar cizme, la comandă, la Banville, pe care unchiul Huguenin îl trata fără menajamente drept jongler de cuvinte; apoi, întâlnea câteodată un Stahl, tipărit cu atâta grijă de casa Hetzel, un Karr, acest moralist spiritual, care n-avea totuși destul spirit pentru a se lăsa furat, cădea peste un Houssaye, care, servind odinioară la palatul Rambouillet, se molipsise de stilul ridicol și de manierele

---

[1] Vizite pe care le făcea academicienilor candidatul la unul dintre cele patruzeci de locuri, pentru a le solicita un vot favorabil (n. tr.).

prețioase*, peste un Saint-Victor încă scânteietor după o sută de ani.

Apoi se întoarse la punctul de pornire; luă câteva dintre aceste cărți atât de prețioase, le deschise, citi o frază dintr-una, o pagină dintr-alta, un început de capitol sau numai un titlu: respiră acest parfum literar care-i umplea sufletul ca o fierbinte emanație a secolelor trecute, strânse mâna tuturor acestor prieteni dispăruți, pe care i-ar fi cunoscut și iubit, dacă ar fi avut inspirația de a se naște mai devreme!

Unchiul Huguenin îl privea și simțea cum întinerește.

— La ce te gândești? îl întrebă el, văzându-l nemișcat și visător.

— Mă gândesc că această mică încăpere conține ceea ce poate să facă un om fericit pentru toată viața!

— Dacă știe să citească!

— Se înțelege, spuse Michel.

— Da, reluă unchiul, însă cu o condiție.

— Care?

— Să nu știe să scrie!

— De ce, unchiule?

— Pentru că atunci, copilul meu, ar fi poate ispitit să meargă pe urmele acestor mari scriitori!

— Și ce-ar fi rău în asta? întrebă tânărul, cu înflăcărare.

— Ar fi pierdut.

— A, unchiule, îmi veți face, deci, morală! exclamă Michel.

— Nu, pentru că dacă cineva merită o lecție, acela sunt eu!

— Dumneavoastră? De ce?

— Pentru că te-am readus la niște idei nebunești! Te-am făcut să întrevezi Pământul Făgăduinței, bietul meu copil, și...

— Și mă veți lăsa să-l ating, unchiule?

— Da, dacă îmi juri un lucru.

— Și anume?

---

* În palatul marchizei de Rambouillet se reuneau, între 1620 și 1665, câțiva dintre cei mai spirituali oameni de litere ai timpului, care au exercitat o influență benefică asupra purificării limbii și a dezvoltării literaturii. În această ambianță a evoluat și prețiozitatea pe care o ironizează autorul (n. tr.).

— Că te vei plimba doar, acolo! Nu vreau să desțelenești acest sol ingrat! Amintește-ți ce ești, unde trebuie să ajungi, ce sunt cu însumi și în ce vremuri trăim amândoi.

Michel nu răspunse și strânse mâna unchiului său; acesta se pregătea să-și înșire marile argumente, când se auzi soneria. Domnul Huguenin se duse să deschidă ușa.

Capitolul XI

O PLIMBARE ÎN PORTUL GRENELLE

Era domnul Richelot în persoană. Michel se aruncă în brațele bătrânului său profesor; încă puțin și ar fi căzut în cele pe care domnișoara Lucy le întindea unchiului Huguenin; din fericire, acesta se afla la locul de întâmpinare și preveni plăcuta întâlnire.

— Michel! exclamă domnul Richelot.

— El însuși, răspunse domnul Huguenin.

— A, făcu profesorul, iată o juconde surpriză și o seară care începe laetanterement*.

— *Dies albo notanda lapillo***, ripostă domnul Huguenin.

— Cum spunea iubitul nostru Flaccus***, răspunse domnul Richelot.

— Domnișoară, îngăimă tânărul, salutând.

— Domnule, răspunse Lucy, cu o reverență nu foarte stângace.

— *Candore notabilis albo*****, murmură Michel, spre marea bucurie a profesorului său, care-i iertă acest compliment într-o limbă străină.

De altfel, tânărul avea dreptate; întreg farmecul fetei era zugrăvit în gingașul emistih al lui Ovidiu. Deosebită prin alba ei candoare! Domnișoara Lucy avea cincisprezece ani și era încântătoare, cu părul blond căzându-i pe umeri, după moda zilei, proaspătă și în plină devenire, dacă acest cuvânt poate să redea

---

* În latină, iucundus = plăcut, iar laetanter = cu bucurie (n. tr.).

** O zi însemnată cu o piatră albă.

*** Caius Valerius Flaccus, poet latin din primul secol al erei noastre (n. tr.).

**** Deosebită prin alba ei candoare.

aerul ei de ființă nouă, curată, abia îmbobocită; ochii ei naivi și profund albaștri, nasul delicat, cu mici nări transparente, buzele umede de rouă, grația puțin lenevă a gâtului, mâinile suple, eleganța taliei, îl fascinau pe Michel și îl lăsau mut de admirație. Această fată era poezia vie; el o simțea mai mult decât o vedea; inima lui se bucura de ea înaintea ochilor.

Extazul amenința să nu se mai sfârșească; unchiul Huguenin își dădu seama, îi invită pe oaspeți să ia loc, o instală pe fată mai la adăpost de razele poetului și vorbi din nou:

— Prieteni, cina va sosi curând; să discutăm așteptând-o. Ei bine, Richelot, nu te-am văzut de-o lună încheiată. Cum merg studiile umaniste?

— Sunt pe ducă, răspunse bătrânul profesor. Nu mai am decât trei elevi în clasa mea de retorică! E o turpe* decadență! Așa că ne vor concedia și bine vor face.

— Să vă concedieze! strigă Michel.

— E vorba realmente despre așa ceva? întrebă unchiul Huguenin.

— Foarte realmente, răspunse domnul Richelot; se zvonește că în exercițiul bugetar 1962 catedrele de litere vor fi suprimate, în virtutea unei hotărâri luate de adunarea generală a acționarilor.

„Ce se va întâmpla cu ei?", gândi Michel, privind-o pe fată.

— Nu pot să cred așa ceva, spuse unchiul încruntându-se; nu vor îndrăzni.

— Vor îndrăzni, răspunse domnul Richelot, și va fi cu atât mai bine! Cui îi mai pasă de greci și de latini, buni cel mult să furnizeze câteva rădăcini termenilor științei moderne! Elevii nu mai înțeleg aceste limbi minunate și, văzându-i atât de stupizi, mă cuprind dezgustul și disperarea.

— E posibil, spuse tânărul Dufrénoy, clasa dumneavoastră redusă la trei elevi!

— Trei de prisos, răspunse cu mânie bătrânul profesor.

— Și pe deasupra, spuse unchiul Huguenin, sunt niște leneși.

— Niște leneși clasa întâi! replică domnul Richelot. Vă vine să credeți că unul dintre ei a tradus recent *jus divinum*** cu *jus divin!*

---

* În latină, turpis înseamnă rușinos (n. tr.).

** Legea divină (n. tr.).

— *Jus divin!* strigă unchiul. E un beţiv în devenire!

— Şi ieri, ieri din nou! *Horresco referens**, ghiciţi, dacă aveţi curaj, cum a tradus altul acest vers din al patrulea cânt al *Georgicelor: immanis pecoris custos***...

— Mi se pare, răspunse Michel.

— Roşesc până deasupra urechilor, spuse domnul Richelot.

— Hai, spune! replică unchiul Huguenin. Cum a fost tradus acest pasaj în anul de graţie 1961?

— *Paznic al unui animal înfricoşător*, răspunse bătrânul profesor, acoperindu-şi faţa.

Unchiul Huguenin nu putu să-şi reţină un imens hohot de râs; Lucy îşi întoarse capul, surâzând; Michel o privea cu tristeţe; domnul Richelot nu ştia unde să se ascundă.

— O, Virgiliu! strigă unchiul Huguenin. Ai fi bănuit asta vreodată?

— Vedeţi, prieteni! reluă profesorul. Mai bine să nu traduci deloc, decât să traduci astfel! Şi încă în clasa de retorică! Să ne suprime, e mai bine aşa!

— Ce-o să faceţi atunci? întrebă Michel.

— Asta, copilul meu, este o altă problemă; dar n-a venit momentul să o rezolvăm; suntem aici ca să ne distrăm...

— Ei bine, să cinăm, reluă unchiul.

În timp ce se pregătea masa, Michel începu o discuţie fermecător de banală cu domnişoara Lucy, plină de acele încântătoare nimicuri care dezvăluie uneori gândul adevărat; la cincisprezece ani, domnişoara Lucy avea dreptul să fie mult mai în vârstă decât Michel la şaptesprezece, dar nu abuza de acest drept. Totuşi, grija zilei de mâine îi întuneca fruntea atât de pură şi îi dădea un aer de seriozitate. Îl privea cu neliniştе pe bunicul ei, la care se mărginea întreaga ei viaţă. Michel surprinse una dintre aceste priviri.

— Îl iubiţi mult pe domnul Richelot, spuse el.

— Mult, domnule, răspunse Lucy.

— Şi eu, domnişoară, adăugă tânărul.

---

* Mă cutremur povestind (n. tr.).

** Paznic al unei monstruoase turme (n. tr.).

Lucy roși puțin, la gândul că afecțiunea ei și cea a lui Michel se întâlnesc în același punct; era aproape o îmbinare a sentimentelor ei cele mai intime cu sentimentele altuia. Michel simți asta și nu mai îndrăzni s-o privească.

Unchiul Huguenin întrerupse această discuție între patru ochi cu un răsunător „La masă!". Hangiul de alături servise o cină delicioasă, comandată anume. Luară loc la festin.

O supă grasă și un excelent rasol de cal, carne atât de apreciată până în secolul optsprezece și din nou la mare cinste în secolul douăzeci, potoli, pentru început, pofta de mâncare a convivilor; urmă apoi o coapsă masivă de berbec, gătită cu zahăr și cu salpetru, după o metodă nouă, care conserva carnea, îmbunătățindu-i simțitor gustul; câteva legume originare de la ecuator și aclimatizate în Franța, buna dispoziție și antrenul unchiului Huguenin, grația domnișoarei Lucy, care-i servea pe toți. dispoziția sentimentală a lui Michel, totul făcea ca această masă de familie să fie agreabilă. În zadar o prelungiră, ea se sfârși oricum prea repede și inima trebui să cedeze în fața satisfacțiilor stomacului.

Se ridicară de la masă.

— Acum trebuie să încheiem cum se cuvine această zi frumoasă, spuse unchiul Huguenin.

— Să mergem să ne plimbăm! strigă Michel.

— Asta e, răspunse Lucy.

— Dar unde? făcu unchiul.

— În portul Grenelle, spuse tânărul.

— Perfect. „Leviathan IV" tocmai a sosit și vom putea admira această minunăție.

Micul grup coborî în stradă, Michel îi oferi brațul fetei și se îndreptară spre calea ferată de centură.

Faimosul proiect Parisul port la mare fusese în sfârșit realizat; multă vreme nu i se dăduse crezare; mulți dintre cei care vizitau șantierul canalului își băteau joc cu voce tare și prevedeau că va fi inutil. Dar de zece ani, incredulii trebuiseră să se încline în fața evidenței.

Capitala era pe punctul de a deveni un fel de Liverpool în inima Franței; un lung șir de docuri deschise, săpate în solul vastelor câmpii de la Grenelle și Issy, puteau adăposti o mie de

nave de cel mai mare tonaj. În această muncă herculeană, industria părea să fi atins limitele posibilului.

Descori, în secolele anterioare, sub Ludovic al XIV-lea, sub Ludovic-Philippe*, se născuse ideea de a săpa un canal de la Paris până la mare. În 1863, o companie a fost autorizată să facă, pe cheltuiala ei, cercetări pe traseul Creil, Beauvais și Dieppe; dar pantele existente necesitau numeroase ecluze, alimentate de mari cursuri de apă; or Oise și Béthune, singurele râuri disponibile în zonă, s-au arătat a fi insuficiente și compania a abandonat lucrările.

După șaizeci și cinci de ani, Statul reluase ideea, recurgând la un sistem propus în secolul trecut și respins atunci pentru că era prea simplu și prea logic; era vorba despre utilizarea Senei, arteră naturală între Paris și Ocean.

În mai puțin de cincisprezece ani, un inginer civil, pe nume Montanet, săpă un canal care, pornind de pe câmpia Grenelle, ajungea ceva mai jos de Rouen; el măsura 140 de kilometri lungime, 70 de metri lățime și 20 de metri adâncime; asta însemna o albie cu o capacitate de aproximativ 190 000 000 de metri cubi; acest canal nu putea fi în pericol de a seca, întrucât cei cincizeci de mii de litri de apă pe care Sena îi debitează în fiecare secundă ajungeau din belșug pentru alimentarea lui. Lucrările efectuate în albia fluviului făcuseră șenalul practicabil pentru cele mai mari nave. Așa că, de la Havre la Paris, navigația nu prezenta nici o dificultate.

În Franța exista atunci, potrivit proiectului Dupeyrat, o rețea de căi ferate pe drumurile de halaj ale tuturor canalelor. Locomotive puternice, rulând pe șine dispuse lateral, remorcau fără efort șalandele și navele de transport.

Acest sistem a fost aplicat, pe scară amplă, la canalul de la Rouen și se înțelege cu câtă rapiditate urcau vapoarele comerciale și navele statului până la Paris.

Noul port fusese construit cu somptuozitate și, curând, unchiul Huguenin și oaspeții săi se plimbau pe cheiurile de granit, în mijlocul mulțimii.

---

* Rege al francezilor între 1830 și 1848 (n. tr.).

Existau optsprezece docuri, numai două fiind rezervate navelor guvernamentale destinate protejării locurilor de pescuit și coloniilor franceze. Se mai vedeau acolo modele ale vechilor fregate cuirasate din secolul nouăsprezece, pe care arheologii le admirau fără să le înțeleagă prea bine.

Aceste mașini de război ajunseseră la dimensiuni incredibile, cu toate că ușor de explicat; căci, timp de cincizeci de ani, s-a dus o luptă ridicolă între cuirasă și ghiulea — cine va străpunge și cine va rezista. Pereții de tablă forjată deveniră atât de groși, iar tunurile atât de grele, încât navele sfârșiră prin a se scufunda sub propria lor greutate și acest rezultat încheie nobila rivalitate, în momentul în care ghiuleaua era gata să învingă cuirasa.

— Iată cum se lupta atunci, spuse unchiul Huguenin, arătând spre unul dintre monștrii de fier surghiunit pașnic în fundul docului; oamenii se închideau în aceste cutii și trebuia să-i scufunzi pe ceilalți, sau să fii tu însuți scufundat.

— Dar curajul individual n-avea mare lucru de făcut în povestea asta, spuse Michel.

— Curajul era suprimat, așa cum tunurile erau ghintuite*, spuse unchiul, râzând; se băteau mașinile și nu oamenii; de aici orientarea spre încetarea războaielor, care deveneau ridicole. Mai concepeam bătăliile în vremea în care se purtau corp la corp, în care îți ucideai adversarul cu mâinile tale...

— Sunteți sanguinar, domnule Huguenin, spuse fata.

— Nu, copila mea, sunt rațional, atât cât are de-a face rațiunea cu toate astea; războiul avea, atunci, rațiunea lui de a fi; dar, de când tunurile au început să bată la opt mii de metri, iar o ghiulea de treizeci și șase a trecut prin treizeci și patru de cai și șaizeci și opt de oameni, curajul individual a devenit, veți fi de acord, o însușire de lux.

— Într-adevăr, răspunse Michel, mașinile au ucis bravura și soldații au devenit mecanici.

În timpul acestei discuții arheologice despre războaiele de altădată, cei patru vizitatori își continuau plimbarea printre

---

* În original, „Le courage était rayé comme les canons...", joc de cuvinte intraductibil, pentru că doar în franceză „rayé" înseamnă și „suprimat" și „ghintuit" (n. tr.).

minunățiile docurilor comerciale. De jur împrejur se înălța un întreg oraș de cabarete, în care marinarii debarcați o făceau pe nababii și trăgeau chefuri de pomină. Se auzeau cântecele lor aspre și vociferări întru totul maritime. Acești vlăjgani îndrăzneți se simțeau la ei acasă în portul comercial din mijlocul câmpiei Grenelle și aveau dreptul să strige în voie. Ei formau, de altfel, o populație aparte, neamestecată cu aceea a altor foburguri și destul de puțin sociabilă. Era ca și cum Havre ar fi fost despărțit de Paris doar de lărgimea Senei.

Docurile comerciale erau unite între ele prin poduri turnante, mișcate la ore fixe de mașinile cu aer comprimat ale Societății Catacombelor. Apa dispărea sub coca navelor; cele mai multe erau acționate de vaporii acidului carbonic și nu era corabie cu trei catarge, bric, goeletă, vas de cabotaj, navă de coastă, care să nu fie prevăzută cu elice; vântul își trăise traiul; nu mai era la modă; nu mai era nevoie de el și bătrânul Eol, disprețuit, se ascundea rușinat în burduful său.

Se înțelege cât a făcut să prospere navigația de cursă lungă tăierea istmurilor Suez și Panama; operațiile maritime, eliberate de orice monopol și de piedicile agenților ministeriali, luară un imens avânt; navele se înmulțiră, sub toate formele. Era magnific spectacolul acestor vapoare de toate mărimile și de toate naționalitățile ale căror pavilioane își desfășurau miile de culori în văzduh; imense antrepozite adăposteau mărfurile care erau descărcate cu cele mai ingenioase mașini; unele confecționau baloturile, altele le cântăreau, le etichetau, le transportau la bord; navele remorcate de locomotive luneceau de-a lungul zidurilor de granit; baloturile de lână și de bumbac, sacii de zahăr și de cafea, lăzile de ceai, toate produsele din cele cinci părți ale lumii se îngrămădeau sub formă de munți; în aer se simțea mirosul sui generis care poate fi numit parfumul comerțului; panouri multicolore anunțau navele gata de plecare spre fiecare punct al globului și toate idiomurile Pământului se încrucișau în acest port Grenelle, cel mai frecventat din univers. De pe înălțimile de la Arcueil sau Meudon, privelișteа acestor docuri era admirabilă; privirea se pierdea în pădurea de catarge pavoazate în zilele de sărbătoare; turnul semnalelor de maree se ridica la intrarea în port,

în vreme ce în fund, fără mare utilitate, un far electric se înfigea în văzduh, la o înălțime de cinci sute de picioare. Era cel mai înalt monument din lume și luminile lui băteau până la patruzeci de leghe; puteau fi zărite din turnurile catedralei de la Rouen.

Întreg acest ansamblu merita să fie admirat.

— E într-adevăr frumos, spuse unchiul Huguenin.

— Un pulchre* spectacol, răspunse profesorul.

— Dacă n-avem nici apa, nici vânturile mării, reluă domnul Huguenin, iată cel puțin navele pe care apa le poartă și vânturile le împing!

Dar mulțimea se înghesuia și îmbulzeala era foarte greu de străpuns mai ales pe cheiurile celui mai vast dintre docuri, care abia putea să cuprindă giganticul „Leviathan IV", sosit de curând; „Great Eastern" din secolul trecut n-ar fi fost demn să-i slujească drept șalupă; venea de la New York și americanii se puteau lăuda că i-au învins pe englezi; avea treizeci de catarge și cincisprezece coșuri; mașina lui avea o putere de treizeci de mii de cai, dintre care douăzeci de mii pentru roți și zece mii pentru elice; căi ferate permiteau să se circule rapid de la un capăt la altul al punților sale și, în spațiul dintre catarge, puteau fi admirate scuaruri plantate cu arbori înalți, a căror umbră se profila pe gazon și pe straturile de flori; persoanele elegante puteau să se plimbe călare pe aleile sinuoase; zece picioare de pământ vegetal presărat pe punte produsese aceste parcuri plutitoare. Nava era o lume și navigația ei atingea rezultate prodigioase; venea în trei zile de la New York la Southampton; măsura două sute de picioare lărgime; cât despre lungime, poate fi ușor apreciată datorită acestui fapt: când prova lui „Leviathan IV" se afla la cheiul de debarcare, pasagerii din spate mai aveau de străbătut un sfert de leghe pentru a ajunge pe uscat.

— Curând, spuse unchiul Huguenin, plimbându-se pe sub stejarii, salcâmii și scorușii de pe punte, se va ajunge să se construiască acea fantastică navă olandeză al cărei bompres se afla deja în insula Mauriții, în vreme ce cârma ei era încă în radă la Brest.

---

* În latină, pulchre = frumos, minunat (n. tr.).

Michel și Lucy admirau oare această gigantică mașină, asemeni mulțimii uluite? Nu știu; dar se plimbau vorbind încet, sau tăcând și privindu-se fără sfârșit și se întoarseră la locuința unchiului Huguenin fără să fi văzut nimic din minunile portului Grenelle!

Capitolul XII

OPINIILE LUI QUINSONNAS DESPRE FEMEI

Michel văzu cum trece noaptea următoare cuprins de o plăcută insomnie; la ce bun să doarmă? Merita mai mult să viseze perfect treaz; ceea ce tânărul făcu, foarte conștiincios, până în zori; gândurile sale atinseră limitele poeziei eterate.

A doua zi dimineață, el coborî în birouri și urcă iar pe muntele său. Quinsonnas îl aștepta. Michel strânse, sau mai curând cuprinse mâna prietenului său; dar fu sobru în privința cuvintelor; își reluă dictarea și dictă cu o voce înfocată.

Quinsonnas îl privi, dar Michel îi evită privirea.

„E ceva la mijloc, își spuse pianistul. Ce aer ciudat! Seamănă cu cineva care s-ar fi întors din țările calde!"

Ziua se scurse în felul acesta, unul dictând, celălalt scriind și amândoi observându-se pe furiș. A doua zi trecu și ea fără să aducă nici o comunicare între cei doi prieteni.

„Aici se ascunde o poveste de amor, gândi pianistul. Să-l lăsăm să-și fiarbă sentimentul; va vorbi mai târziu."

În a treia zi, Michel îl opri brusc pe Quinsonnas în mijlocul unei superbe majuscule.

— Prietene, ce crezi despre femei? îl întrebă el, roșind.

„Asta era", își spuse pianistul, fără să răspundă.

Michel repetă întrebarea, roșind și mai mult.

— Fiule, răspunse grav Quinsonnas, întrerupându-și lucrul, opinia pe care o putem avea despre femei, noi bărbații, este foarte variabilă. Dimineața gândesc altfel decât seara; primăvara mă face să am alte idei despre ele decât toamna; ploaia sau timpul frumos

pot să-mi modifice substanțial doctrina; în sfârșit, până și digestiile au o influență incontestabilă asupra sentimentelor mele în privința lor.

— Ăsta nu-i un răspuns, replică Michel.

— Fiule, îngăduie-mi să-ți răspund la o întrebare cu o altă întrebare. Crezi că mai sunt femei pe pământ?

— Dacă cred! strigă tânărul.

— Tu le întâlnești câteodată?

— În fiecare zi.

— Să ne înțelegem, reluă pianistul; nu mă refer la acele ființe, mai mult sau mai puțin feminine, al căror scop este de a contribui la înmulțirea speciei umane și care vor fi înlocuite, în cele din urmă, prin mașini cu aer comprimat.

— Glumești...

— Prietene, se vorbește serios despre asta, chiar dacă s-au făcut câteva reclamații.

— Haide, Quinsonnas, reluă Michel, să fim serioși!

— Ba deloc! Să fim veseli! În sfârșit, revin la ideea mea: nu mai există femei; e o rasă pierdută, ca aceea a carlinilor* sau a megateriilor!

— Te rog, spuse Michel.

— Lasă-mă să continui, fiule; cred că au existat femei odinioară, într-o epocă foarte îndepărtată; vechii autori vorbesc despre asta în termeni formali; ei citau chiar, drept cea mai perfectă dintre ele, pariziana. După vechile texte și stampele vremii, era o creatură șarmantă și fără rivală în lume; ea înmănunchea viciile cele mai perfecte și cele mai vicioase perfecțiuni, fiind femeie în toată accepția cuvântului. Dar încet, încet, sângele s-a subțiat, rasa a degenerat și fiziologii au consemnat în scrierile lor această deplorabilă decadență. Ai văzut vreodată larvele devenind fluturi?

— Da, răspunse Michel.

— Ei bine, reluă pianistul, s-a întâmplat pe dos; fluturele a redevenit larvă. Umbletul mângâietor al parizienei, înfățișarea ei grațioasă, privirea spirituală și tandră, surâsul prietenos, rotunjimile potrivite și tari au lăsat curând locul unor forme

* Câine mic, de apartament, cu părul scurt și botul negru și turtit. Numele îi vine de la Carlin, actor italian din secolul optsprezece (n. tr.).

alungite, uscate, descărnate, emaciate, costelive, unei dezinvolturi mecanice, metodice și puritane. Talia s-a aplatizat, privirea s-a austerificat, articulațiile s-au anchilozat; un nas dur și rigid s-a aplecat spre buzele subțiate; pasul s-a lungit; îngerul geometriei, care făcea atâta risipă de curbe atrăgătoare, a abandonat femeia rigorii liniei drepte și a unghiurilor ascuțite. Franțuzoaica a devenit americancă; ea vorbește cu gravitate despre afaceri grave, privește viața cu severitate, călărește pe spinarea uscătivă a moravurilor, se îmbracă prost, fără gust și poartă corsete de tablă galvanizată, care pot rezista celor mai puternice presiuni. Fiule, Franța și-a pierdut adevărata ei superioritate; femeile din șarmantul secol al lui Ludovic al XV-lea îi efeminaseră pe bărbați; dar de atunci au trecut la genul masculin și nu mai merită nici privirea unui artist, nici atenția unui amant!

— Continuă, spuse Michel.

— Da, replică Quinsonnas, tu surâzi! Tu crezi că ai în buzunar argumentele cu care să mă reduci la tăcere! Ai acolo pregătită mica ta excepție de la regula generală! Ei bine, nu vei face decât s-o confirmi. Îmi mențin spusele! Și merg mai departe! Nici o femeie, oricărei clase i-ar aparține, nu s-a sustras acestei degradări a rasei! Cocheta a dispărut; curtezana, cel puțin la fel de ternă pe cât e de întreținută, dovedește acum o imoralitate severă! Ea este stângace și proastă, dar se îmbogățește cu metodă și economie, fără ca nimeni să se ruineze pentru ea! A te ruina! Haida de! Este un cuvânt învechit! Toată lumea se îmbogățește, fiule, cu excepția trupului și a spiritului uman.

— Pretinzi deci, întrebă Michel, că e imposibil să întâlnești o femeie în epoca în care trăim?

— În mod sigur, la mai puțin de nouăzeci și cinci de ani nu există; ultimele au murit o dată cu bunicile noastre. Totuși...

— Totuși?

— Mai pot fi întâlnite în foburgul Saint-Germain; în acel colțișor al imensului Paris se mai cultivă câte o plantă rară, această *puella desiderata**, cum ar spune profesorul tău, dar numai acolo.

— Deci persiști în a susține că femeia este o rasă pierdută, răspunse Michel, surâzând cu o anumită ironie.

---

* În latină, puella = copilă, iar desideratus = mult dorit (n. tr.).

— Ei, fiule, marii moraliști din secolul al nouăsprezecelea presimțeau această catastrofă. Balzac, care se pricepea, a dat de înțeles în celebra sa scrisoare către Stendhal: Femeia, spune el, este Pasiunea iar bărbatul este Acțiunea și pentru asta bărbatul adora femeia. Ei bine, acum amândoi sunt acțiune și, drept urmare, în Franța nu mai există femei.

— Bun, făcu Michel, și ce părere ai despre căsătorie?

— Proastă.

— Mai explicit.

— Aș fi de acord mai curând cu căsătoria altora, decât cu a mea.

— Deci nu te-ai însura.

— Nu, câtă vreme nu se va fi instituit faimosul tribunal solicitat de Voltaire pentru a judeca procesele de infidelitate, șase bărbați și șase femei, plus un hermafrodit al cărui vot să fie hotărâtor în caz de paritate.

— Haide, să nu glumim.

— Nu glumesc; doar așa ar exista o garanție! Îți amintești ce s-a întâmplat, acum două luni, la procesul de adulter intentat de domnul de Coutances soției sale?

— Nu.

— Ei bine, președintele întrebând-o pe doamna de Coutances de ce și-a uitat îndatoririle, ea a răspuns: am memorie slabă! Și a fost achitată. Sincer vorbind, răspunsul acesta merita o achitare.

— S-o lăsăm pe doamna de Coutances și să revenim la căsătorie, răspunse Michel.

— Fiule, iată adevărul absolut, în legătură cu acest subiect: Fiind flăcău, poți oricând să te însori. Fiind însurat, nu poți să redevii flăcău. De aici, o deosebire îngrozitoare între situația de soț și situația de celibatar.

— Quinsonnas, ce ai tu de zis, concret, împotriva căsătoriei?

— Iată ce am de zis: într-o epocă în care familia tinde să se distrugă, în care interesul personal îl împinge pe fiecare dintre membrii săi pe căi diferite, în care nevoia de a se îmbogăți cu orice preț ucide sentimentele, căsătoria mi se pare a fi o eroică inutilitate; altădată, potrivit vechilor autori, era cu totul altfel; răsfoind vechile dicționare, ai fi uimit găsind cuvintele penați, lari,

cămin, un interior, tovarășa de viață etc.; aceste expresii au dispărut demult, o dată cu lucrurile pe care le defineau. Nu mai sunt folosite; se pare că odinioară soții (un alt cuvânt căzut în desuetudine) își contopeau viețile; lumea își amintea aceste cuvinte ale lui Sancho*: sfatul unei femei nu reprezintă mare lucru, dar trebuie să fii nebun ca să nu-l asculți! Și era ascultat. Ce diferență față de vremurile noastre! Soțul trăiește acum departe de soție, el își petrece timpul la club, acolo ia prânzul, acolo muncește, acolo cinează, acolo joacă și acolo doarme. Doamna face afaceri pe cont propriu. Domnul o salută ca un străin, dacă o întâlnește întâmplător pe stradă; din când în când, îi face o vizită, apare la sindrofiile ei de luni sau de miercuri; câteodată, doamna îl invită la masă, mai rar să petreacă seara împreună; în sfârșit, se întâlnesc atât de puțin, se văd atât de puțin, își vorbesc atât de puțin și se tutuiesc atât de puțin, încât te întrebi pe drept cuvânt cum de mai sunt copii pe lumea asta!

— E aproape adevărat, spuse Michel.

— Întru totul adevărat, fiule, răspunse Quinsonnas; s-a continuat tendința din secolul trecut de a avea cât mai puțini copii, mamele fiind contrariate când își vedeau fetele prea repede gravide și tinerii soți fiind disperați că au comis o astfel de gafă. Așa că, în zilele noastre, numărul copiilor legitimi a scăzut simțitor în favoarea copiilor naturali; aceștia din urmă alcătuiesc de pe acum o majoritate impozantă; ei vor deveni curând stăpânii Franței și vor impune legea care interzice căutarea paternității.

— Asta mi se pare evident, răspunse Michel.

— Or, răul, dacă e vorba de un rău, reluă Quinsonnas, există în toate clasele societății; un bătrân egoist ca mine nu blamează această stare de lucruri, ci profită de ea; dar vreau să-ți explic că mariajul nu mai înseamnă menaj și că torța căsniciei nu mai luminează casa, ca odinioară.

— Deci, reluă Michel, dacă pentru un motiv improbabil, imposibil, ai ajunge să vrei să te însori...

---

* Nu poate fi vorba decât despre Sancho Panza, nemuritorul erou al lui Cervantes (n. tr.).

— Dragul meu, aș încerca mai întâi să mă înmilionez, ca și ceilalți; e nevoie de bani, ca să duci această viață pe picior mare, în partidă dublă; nu se mai mărită o fată care nu dispune de greutatea ei în aur, în casa de fier părintească și o Maria-Luiza*, cu biata ei zestre de două sute cincizeci de mii de franci, n-ar găsi un fiu de bancher care să o vrea de soție.

— Dar un Napoleon?

— Napoleonii sunt rari, fiule.

— Văd că nu te entuziasmează eventuala ta căsătorie.

— Nu prea.

— Dar a mea?

„Am ajuns la problemă", își spuse pianistul, fără să răspundă.

— Taci? făcu tânărul.

— Te privesc, replică grav Quinsonnas.

— Și...

— Și mă întreb de unde să încep să te leg!

— Pe mine?

— Da! Nebunule! Nesăbuitule! Ce-o să se întâmple cu tine?

— Voi fi fericit! răspunse Michel.

— Să discutăm. Sau ai geniu, sau nu ai! Cuvântul te ofensează, să spunem talent. Dacă nu ai, vei muri de sărăcie în doi. Dacă ai, e cu totul altceva.

— Cum anume?

— Copilul meu, tu nu știi că geniul și chiar talentul sunt o boală și că soția unui artist trebuie să se resemneze la a juca rolul unei infirmiere?

— Ei bine, am găsit...

— Surori de caritate nu mai există, ripostă Quinsonnas. Nu se mai găsesc, cu greu, decât verișoare de caritate!

— Am găsit, îți spun, reluă Michel, apăsat.

— O femeie?

— Da!

— O tânără fată?

— Da!

---

* Fiica lui Francisc al II-lea, împăratul Austriei, căsătorită, în 1810, cu Napoleon I (n. tr.).

— Un înger?

— Da!

— Ei bine, fiule, smulge-i penele și pune-o în cușcă, altfel o să-și ia zborul.

— Ascultă, Quinsonnas, e vorba despre o tânără persoană blândă, bună, iubitoare...

— Și bogată?

— Săracă, pe cale să devină mizeră! N-am văzut-o decât o singură dată...

— E mult! Ar fi fost mai bine să o fi văzut mai des...

— Nu glumi, prietene; este nepoata bătrânului meu profesor; o iubesc la nebunie; am discutat ca și cum am fi fost prieteni de douăzeci de ani; mă va iubi și ea! E un înger!

— Te repeți! Fiule, Pascal a spus că omul nu e nici înger, nici bestie! Ei bine, voi doi, frumoasa ta și cu tine, îl dezmințiți cu furie!

— O, Quinsonnas!

— Fii calm! Nu tu ești îngerul! E posibil! El! Îndrăgostit! La șaptesprezece ani, să te gândești să faci ceea ce este o prostie și la patruzeci!

— Ceea ce este o fericire, dacă ești iubit, răspunse tânărul.

— Taci! strigă pianistul. Taci! Mă exasperezi! Nu mai spune nici un cuvânt sau...

Și Quinsonnas, vizibil iritat, izbea cu violență paginile imaculate ale Marii Cărți.

O conversație despre femei și despre dragoste poate, desigur, să n-aibă sfârșit și aceasta ar fi continuat, fără îndoială, până seara, dacă nu s-ar fi produs un teribil accident, ale cărui consecințe aveau să fie incalculabile.

Gesticulând cu pasiune, Quinsonnas lovi, din nefericire, marele aparat în formă de sifon care-i furniza cernelurile multicolore și valuri roșii, galbene, verzi, albastre se scurseră ca niște torente de lavă peste paginile Marel Registru.

Quinsonnas nu-și putu reține un strigăt formidabil, care făcu birourile să tresară. Se prăbușea Cartea cea Mare?

— Suntem pierduți, spuse Michel, cu o voce schimbată.

— Ai dreptate, fiule, răspunse Quinsonnas. Inundația ajunge până la noi; să scape cine poate!

În clipa aceea, domnul Casmodage și vărul Athanase își făcură apariția în sălile contabilității. Bancherul se îndreptă spre teatrul sinistrului; el încremeni; deschise gura și nu putu să vorbească; se sufoca de mânie!

Și avea de ce! Această carte minunată, în care se înscriau vastele operații ale băncii, să fie pătată! Această colecție prețioasă de afaceri financiare, să fie maculată! Acest veritabil atlas, care conținea o lume, să fie contaminat! Acest gigantic monument, pe care portarul palatului îl arăta străinilor în zilele de sărbătoare, să fie murdărit, alterat, împroșcat, deteriorat, pierdut! Paznicul său, omul căruia îi fusese încredințată această misiune, își trădase îndatorirea! Preotul dezonora altarul cu propriile sale mâini!

Domnul Casmodage se gândea la toate aceste oribile lucruri, dar nu putea vorbi. În birou domnea o tăcere înfiorătoare.

Deodată, domnul Casmodage făcu un gest în direcția nefericitului copist; acest gest consta într-o mână întinsă spre ușă cu o forță, o convingere, o voință care nu lăsau loc pentru vreo îndoială! Acest gest grăitor spunea atât de clar „Ieși!", în toate limbile pământului, încât Quinsonnas coborî de pe culmile ospitaliere unde își petrecuse tinerețea. Michel îl urmă și se apropie de bancher.

— Domnule, spuse el, eu sunt de vină...

Un al doilea gest al aceluiași braț, și mai întins, dacă e posibil, trimise pe cel care dictase pe urmele copistului.

Atunci, Quinsonnas își scoase cu grijă mânecuțele de pânză, își luă pălăria, o șterse cu cotul, și-o puse pe cap și merse drept spre bancher.

Ochii acestuia din urmă aruncau fulgere; dar el nu izbutea încă să tune.

— Domnule Casmodage et Cie, spuse Quinsonnas cu vocea lui cea mai amabilă, ați putea crede că sunt autorul acestei crime, căci e o crimă să dezonorezi Marea dumneavoastră Carte. Nu trebuie să vă confirm această eroare. Ca toate relele din această lume, femeile sunt cele care au provocat ireparabila nenorocire; mâniați-vă deci pe mama noastră Eva și pe stupidul ei soț; orice

necaz sau suferință ne vin de la ei și când ne doare stomacul, este pentru că Adam a mâncat mere crude. Acestea fiind zise, bună seara.

Și artistul ieși, urmat de Michel, în vreme ce Athanase susținea brațul bancherului, așa cum Aaron îl susținuse pe cel al lui Moise, în timpul bătăliei cu amaleciții.

Capitolul XIII

ÎN CARE ESTE VORBA DESPRE CÂT DE UȘOR POATE SĂ MOARĂ DE FOAME UN ARTIST ÎN SECOLUL DOUĂZECI

Situația tânărului se schimbase în mod ciudat. În locul său, mulți dintre cei care n-ar fi privit lucrurile din punctul lui de vedere ar fi fost disperați; dacă nu mai putea conta pe familia unchiului său, se simțea în sfârșit liber; era dat afară și el avea impresia că iese din închisoare; i se mulțumea concediindu-l și el considera că trebuie să aducă mii de mulțumiri. Preocupările lui nu mergeau până la a ști ce avea să facă. În aer liber, se simțea în stare de orice.

Quinsonnas îl calmă cu oarecare dificultate, dar avu grijă să pună capăt acestei efervescențe.

— Vino la mine, îi spuse el; trebuie să ne culcăm.

— Să ne culcăm când se face ziuă! replică Michel, cu gesturi largi.

— Metaforic, sunt de acord, răspunse Quinsonnas; dar fizic, s-a înnoptat; or nimeni nu mai doarme sub acoperișul frumoaselor stele; nu mai există stele frumoase; astronomii nu se mai ocupă decât de cele care nu se văd. Vino, vom sta de vorbă despre situația în care ne aflăm.

— Nu astăzi, răspunse Michel, mi-ai spune lucruri plictisitoare; le cunosc! Ce n-aș putea ști din gândurile tale; ai vrea să-i spui unui sclav, beat de primele sale ceasuri de libertate: — Știi, prietene, acum ai să mori de foame!

— Ai dreptate, răspunse Quinsonnas; astăzi am să tac; dar mâine...

— Mâine e duminică! Vrei să-mi strici ziua mea de sărbătoare?

— Ei, asta-i! Deci n-o să mai putem să vorbim.

— Ba da, ba da! Într-una dintre aceste zile.

— Am o idee, spuse pianistul; pentru că mâine e duminică, ce-ar fi să mergem la unchiul tău Huguenin? Nu mi-ar displăcea să-l cunosc pe acest om de treabă!

— S-a făcut! exclamă Michel.

— Da, dar, în trei, ne vei permite să căutăm o soluție a situației actuale.

— Îmi convine, răspunse Michel, și ar fi de mirare să nu găsim!

— He, he! făcu Quinsonnas, care se mulțumi să clatine din cap, fără să răspundă.

A doua zi, devreme, el căută un gaz-cab și veni să-l ia pe Michel; acesta îl aștepta; coborî, sări în vehicul și mecanicul puse mașina în mișcare; era minunat să vezi această trăsură deplasându-se rapid, fără motor vizibil; Quinsonnas prefera acest mijloc de locomoție căilor ferate.

Vremea era frumoasă; gaz-cabul circula pe străzile abia trezite, ocolind cu dibăcie colțurile, urcând rampele fără efort și gonind uneori cu o viteză uluitoare pe șoselele asfaltate.

După douăzeci de minute, se opri pe strada Caillou. Quinsonnas plăti cursa și cei doi prieteni ajunseră curând la etajul unchiului Huguenin.

Acesta deschise ușa. Michel sări de gâtul unchiului său și-l prezentă pe Quinsonnas.

Domnul Huguenin îl primi cordial pe pianist, îi invită pe vizitatori să ia loc și să împartă cu el micul dejun.

— Pe cinstea mea, unchiule, spuse Michel, aveam un plan.

— Care, copilul meu?

— Acela de a vă duce, pentru întreaga zi, la țară.

— La țară! strigă unchiul. Dar nu mai există așa ceva, Michel!

— Asta e adevărat, răspunse Quinsonnas, unde vezi tu țară?

— Domnul Quinsonnas e de părerea mea, replică unchiul.

— Întru totul, domnule Huguenin.

— Vezi tu, Michel, reluă unchiul, pentru mine țara, înaintea copacilor, înaintea câmpiilor, înaintea râurilor, înaintea pajiștilor, este mai ales atmosfera; or, la zece leghe împrejurul Parisului, nu mai există atmosferă! Eram geloși pe aceea a Londrei și, cu ajutorul celor zece mii de coșuri de uzine, al fabricilor de produse

chimice, de guano artificial, al fumului de cărbune, al gazelor vătămătoare și al miasmelor industriale, am făcut rost de un aer care-l egalează pe cel al Regatului-Unit; deci dacă n-am merge departe, prea departe pentru bătrânele mele picioare, n-am putea respira ceva curat! Crede-mă că e mai bine să rămânem liniștiți acasă, închizând bine ferestrele și să luăm cea mai bună gustare posibilă pentru noi.

Lucrurile se petrecură conform dorinței unchiului Huguenin; se așezară la masă; mâncară; vorbiră despre unele și altele; domnul Huguenin îl observa pe Quinsonnas, care nu se putu reține să-i spună, la desert:

— Pe cinstea mea, domnule Huguenin, aveți o figură plăcută la vedere, în aceste vremuri populate de chipuri sinistre; permiteți-mi să vă strâng din nou mâna.

— Domnule Quinsonnas, vă cunosc de mult; acest băiat mi-a vorbit deseori despre dumneavoastră; știam că sunteți de-ai noștri și îi mulțumesc lui Michel pentru această vizită; a făcut bine că v-a adus.

— Ei, ei, domnule Huguenin, spuneți că eu l-am adus pe el și nu veți greși.

— Ce s-a întâmplat, Michel, ca să fii adus aici?

— Domnule Huguenin, reluă Quinsonnas, adus nu e cuvântul potrivit, trebuie să spuneți târât.

— O! făcu Michel. Quinsonnas este exagerarea în persoană!

— Totuși..., spuse unchiul.

— Domnule Huguenin, reluă pianistul, priviți-ne cu atenție.

— Vă privesc, domnilor.

— Michel, întoarce-te, pentru ca unchiul tău să ne poată examina din toate unghiurile.

— Îmi veți spune motivul acestei exhibiții?

— Domnule Huguenin, nu găsiți că avem aerul unor oameni dați afară de curând?

— Dați afară!

— Chiar dați cum nu se mai dă.

— Cum s-a petrecut nenorocirea?

— Fericirea! făcu Michel.

— E un copil, spuse Quinsonnas, ridicând din umeri. Domnule Huguenin, am rămas pur și simplu pe drumuri, sau mai exact pe asfaltul Parisului.

— E cu putință?

— Da, unchiule! răspunse Michel.

— Dar ce s-a întâmplat?

— Iată, domnule Huguenin.

Și Quinsonnas începu relatarea catastrofei; modul său de a povesti și de a interpreta evenimentele, ca și filosofia lui exuberantă, provocară surâsurile involuntare ale unchiului Huguenin.

— Cu toate că nu e nimic de râs, spuse el.

— Nici de plâns, făcu Michel.

— Ce-o să faceți acum?

— Să nu ne ocupăm de mine, ci de copil, răspunse Quinsonnas.

— Și mai ales, replică tânărul, să vorbim ca și cum n-aș fi de față.

— Iată care e situația, reluă Quinsonnas. Dat fiind că băiatul nu poate fi nici financiar, nici comerciant, nici industriaș, cum se va descurca pe lumea asta?

— Aceasta e, într-adevăr, problema de rezolvat, răspunse unchiul, și ca e foarte incomodă; ați enumerat, domnule, singurele trei profesiuni actuale; nu văd altele, dacă nu ești...

— Proprietar, spuse pianistul.

— Exact!

— Proprietar! făcu Michel, izbucnind în râs.

— Acum își bate joc! strigă Quinsonnas. Tratează cu o ușurință de neiertat această profesiune pe cât de lucrativă, pe atât de onorabilă! Nefericitule, ai reflectat vreodată la ceea ce este un proprietar? Dar, fiule, acest cuvânt conține ceva înfricoșător! Când te gândești că un om, semenul tău, făcut din carne și din oase, născut dintr-o femeie, dintr-o simplă muritoare, posedă o anumită parte a globului! Că această parte a globului îi aparține personal, ca și capul și adesea încă mai mult! Că nimeni, nici măcar Dumnezeu, nu poate să-i ia această parte a globului, pe care el o transmite moștenitorilor săi! Că are dreptul să sape, să răscolească, să clădească pe această parte a globului! Că văzduhul care o înconjoară, apa care o stropește, totul este al lui! Că poate să-i ardă copacul, să-i bea pârâiele și să-i mănânce iarba, dacă are chef! Că în fiecare zi își spune: am partea mea din acest pământ pe care creatorul l-a creat în prima zi a lumii; această suprafață a emisferei este a mea, numai a mea, cu cei șase mii de stânjeni de aer respirabil care se înalță deasupra și o mie cinci sute de leghe

de scoarță terestră care se află dedesubt! Căci acest om este proprietar chiar până în centrul globului, nefiind limitat decât de coproprietarul său de la antipozi! Dar, deplorabil copil, n-ai reflectat niciodată, ca să râzi astfel, n-ai calculat niciodată că un om care posedă un singur hectar are în mod efectiv, cu adevărat al lui, un con cuprinzând douăzeci de miliarde de metri cubi, al lui, numai al lui, tot ceea ce poate fi mai cu totul al lui?

Quinsonnas era magnific la înfățișare! Gestul! Intonația! Chipul! Făcea impresie; nu puteai să te înșeli; era omul care avea bunuri sub soare: el poseda!

— Ah, domnule Quinsonnas, strigă unchiul Huguenin, sunteți superb! Ați trezi oricui dorința de a fi proprietar, pentru restul zilelor sale!

— Nu-i așa, domnul Huguenin? Și copilul ăsta care râde!

— Da, râd, răspunse Michel, căci nu voi avea niciodată măcar un metru cub de pământ! Dacă nu cumva hazardul...

— Cum, hazardul! strigă pianistul. Iată un cuvânt pe care nu-l înțelegi și de care te folosești!

— Ce vrei să spui?

— Vreau să spun că hazard se trage dintr-un cuvânt arab și că acest cuvânt înseamnă dificil, nimic altceva! Deci, în această lume nu sunt decât dificultăți de învins! Și, cu perseverență și inteligență, te descurci.

— Așa e! răspunse unchiul Huguenin. Ce spui, Michel?

— Unchiule, nu sunt atât de ambițios și cele douăzeci de miliarde ale lui Quinsonnas mă interesează prea puțin.

— Dar, răspunse Quinsonnas, un hectar de pământ produce între douăzeci și douăzeci și cinci de hectolitri de grâu. Și un hectolitru de grâu poate da șaptezeci și cinci de kilograme de pâine! O jumătate de an de hrană, dacă mănânci o livră pe zi!

— Ah, să te hrănești, să te hrănești! strigă Michel. Mereu același refren!

— Da, fiule! Refrenul pâinii, care se cântă adesea pe o melodie tristă.

— În concluzie, Michel, ce speri să faci?

— Dacă aș fi absolut liber, unchiule, răspunse tânărul, aș vrea să pun în practică acea definiție a fericirii pe care am citit-o nu știu unde și care formulează patru condiții.

— Și care anume, fără a fi prea curios? întrebă Quinsonnas.

— Viața în aer liber, dragostea unei femei, desprinderea de orice ambiție și crearea frumosului inedit.

— Ei bine, strigă pianistul râzând, Michel a și realizat o jumătate a programului!

— Cum așa? întrebă unchiul Huguenin.

— Viața în aer liber? A fost dat afară.

— Adevărat, făcu unchiul.

— Dragostea unei femei?...

— Să trecem peste asta, spuse Michel, roșind.

— Bine, făcu domnul Huguenin, cu un aer glumeț.

— Cât despre celelalte două condiții, reluă Quinsonnas, e mai dificil! Îl cred destul de ambițios pentru a nu fi destul de desprins de orice ambiție...

— Dar crearea frumosului inedit! strigă Michel, ridicându-se cu elan.

— Flăcăul e în stare s-o facă, replică Quinsonnas.

— Sărman copil, făcu unchiul, pe un ton destul de trist.

— Unchiule...

— Nu știi nimic despre viață și Seneca a spus că întreaga viață trebuie să înveți să trăiești; te conjur, nu te lăsa pradă unor speranțe nesăbuite și teme-te de obstacole!

— Într-adevăr, reluă pianistul, lucrurile nu merg de la sine în lumea asta; ca și în mecanică, trebuie să ții seama de medii și de frecări! Frecarea cu prietenii, cu dușmanii, cu nepoftiții, cu potrivnicii! Mediul femeilor, al familiei, al societății; un bun inginer trebuie să se gândească la toate!

— Domnul Quinsonnas are dreptate, replică unchiul Huguenin, dar să lămurim lucrurile și mai mult, Michel; până acum, n-ai reușit în finanțe.

— Tocmai de aceea aș vrea să-mi urmez gusturile și aptitudinile!

— Aptitudinile tale! strigă pianistul. În clipa asta, îmi oferi tristul spectacol al unui poet care moare de foame și care nutrește speranțe!

— Diavolul de Quinsonnas are un fel glumeț de a privi lucrurile, răspunse Michel.

— Nu glumesc, argumentez! Vrei să fii artist într-o epocă în care arta e moartă!

— Ei, moartă!

— Moartă, îngropată, cu epitaf și urnă funerară! Un exemplu: ești pictor? Ei bine, pictura nu mai există; nu mai sunt tablouri, nici măcar la Luvru; au fost atât de savant restaurate în secolul trecut, încât se scorojesc; *Sfânta Familie* a lui Rafael nu mai este alcătuită decât dintr-un braț al Fecioarei și un ochi al Sfântului Ioan, ceea ce e puțin; *Nunta din Cana* îți oferă privirii un arcuș aerian care face să cânte o violă zburătoare; este insuficient! Operele lui Tițian, Corregio, Giorgione, Leonardo, Murillo, Rubens au o boală de piele de care s-au molipsit la contactul cu medicii lor și mor din pricina asta; nu ne-au rămas decât umbre insesizabile, linii nedefinite, culori șterse, înnegrite, amestecate, în rame splendide! Tablourile au fost lăsate să putrezească și pictorii de asemenea, căci n-a mai fost o expoziție de cincizeci de ani. Din fericire!

— Din fericire? spuse domnul Huguenin.

— Fără îndoială, căci, chiar în secolul trecut, realismul a făcut atâtea progrese, încât n-a mai putut fi tolerat! Se povestește că un anume Courbet, la una dintre ultimele expoziții, s-a expus, cu fața la perete, în vreme ce săvârșea unul dintre actele cele mai igienice, dar cele mai puțin elegante, ale vieții! Era ceva în stare să gonească păsările lui Zeuxis.

— Dezgustător, făcu unchiul.

— Pe deasupra, era și din Auvergne, răspunse Quinsonnas. Așa că, în secolul douăzeci, nu mai există nici pictură, nici pictori. Mai sunt măcar sculptori? Nu, de când în mijlocul curții Luvrului a fost plantată muza industriei: ditamai cotoroanță stând pe vine deasupra unui cilindru de mașină, ținând un viaduct pe genunchi, pompând cu o mână, acționând foalele cu cealaltă, cu un colier de mici locomotive pe umeri și un paratrăznet în coc!

— Pe cinstea mea, am să mă duc să văd această capodoperă! spuse domnul Huguenin.

— Merită osteneala, răspunse Quinsonnas. Deci, nu mai sunt sculptori! Dar muzicieni? Tu cunoști, Michel, opinia mea în această privință! Te vei apuca de literatură? Dar cine mai citește romane? Nici măcar cei care le scriu, dacă judecăm după stil! Toate acestea sunt terminate, depășite, decedate!

— Dar sunt și profesiuni care se situează în preajma artelor! răspunse Michel.

— A, da! Odinioară puteai să devii ziarist; de acord; asta mergea pe vremea când exista o burghezie care să creadă în ziare și să facă politică! Dar cine se mai ocupă de politică? Poate în străinătate? Nu! Războiul nu mai este posibil și diplomația nu mai este la modă! În țară? Liniște absolută! În Franța nu mai există partide: orleaniștii fac comerț și republicanii industrie; abia mai pot fi numărați câțiva legitimiști raliați Bourbonilor din Napoli, care finanțează un mic jurnal, pentru a avea unde să suspine! Guvernul face afaceri ca un bun negustor și plătește în mod regulat cu bancnote; se crede chiar că anul acesta va împărți dividende! Alegerile nu mai pasionează pe nimeni; fiii deputați urmează părinților deputați, își exercită cu calm meseria de legislatori, fără să facă zgomot, ca niște copii cuminți care învață în camera lor! Ai crede că, într-adevăr, candidat vine de la cuvântul candid! Față de o asemenea stare de lucruri, la ce-ar mai fi bun jurnalismul? La nimic!

— Din păcate, totul este adevărat, răspunse unchiul Huguenin; jurnalismul și-a îndeplinit obligația.

— Da, ca un pușcăriaș eliberat din închisorile de la Fontevrault sau Melun; și n-o va lua de la capăt. Acum o sută de ani se abuzase de el și noi plătim oalele sparte; atunci nu se citea deloc, dar toată lumea scria; în 1900, numărul ziarelor din Franța, politice sau nu, ilustrate sau nu, atingea cifra de șaizeci de mii; erau scrise în toate dialectele, pentru instruirea satelor, în picardă, în bască, în bretonă, în arabă! Da, domnilor, exista un ziar arab, „La Sentinelle du Sahara", pe care glumeții timpului îl numeau un *ziar hebdromader!* Ei bine, această furoare a jurnalelor a dus curând la moartea jurnalismului, datorită motivului de necontestat că ziariștii deveniseră mai numeroși decât cititorii!

— În vremea aceea, răspunse unchiul Huguenin, mai erau și micile ziare, de pe urma cărora se trăia, de bine de rău.

— Fără îndoială, replică Quinsonnas, dar, cu toate calitățile lor, au avut soarta iepei lui Roland; băieții care le redactau au abuzat într-atât de spirit, încât mina s-a epuizat; nimeni nu mai înțelegea ceva, dintre cei care mai citeau; de altfel, acești gentili scriitori aproape că s-au ucis între ei, căci niciodată nu s-a făcut un mai mare consum de palme și de lovituri de baston; trebuia să ai o spinare solidă și obraji solizi, pentru a face față. Excesul a dus

la catastrofă și micul jurnalism s-a dus să-l întâlnească pe cel mare, fiind la fel de uitat.

— Dar, întrebă Michel, nu exista și critica specializată, care-și hrănea destul de bine personalul?

— Cred și eu! răspunse Quinsonnas. Ea avea prinții săi! Unii dintre aceștia aveau talent din belșug și chiar de vânzare! Se făcea anticameră la marii Seniori, dintre care unii nu se dădeau în lături să-și stabilească un tarif pentru elogii și se plătea, și s-a plătit până în momentul în care un fapt neprevăzut i-a înlăturat definitiv pe marii preoți ai atacurilor dure.

— Ce fapt? spuse Michel.

— Aplicarea pe scară largă a unui anumit articol din codul penal. Orice persoană numită într-un articol având dreptul de a răspunde în același loc, cu un număr egal de rânduri, autorii de piese de teatru, de romane, de cărți de filosofie și de istorie, au început să răspundă în masă criticilor lor; fiecare avea dreptul la atâtea cuvinte și uza de dreptul său; ziarele încercară, mai întâi, să reziste; de aici, procese; furâ condamnate; pentru a putea da curs reclamațiilor, își măriră formatul; se amestecară însă inventatorii oricărei mașini; nu se mai putu scrie despre nimic, fără a da naștere unui răspuns obligatoriu; abuzul căpătă o asemenea amploare, încât, în cele din urmă, critica fu ucisă pe loc. Odată cu ea, dispăru ultima resursă a jurnalismului.

— Dar ce-i de făcut, atunci? întrebă unchiul Huguenin.

— Ce-i de făcut? Este întrebarea care se pune mereu, dacă nu ești medic și dacă refuzi să lucrezi în industrie, comerț și finanțe! Și încă, să mă ia naiba! Cred că bolile se uzează și, dacă medicii nu inoculează unele noi, vor rămâne curând fără lucru! Nu mă voi referi la barou; azi nu se mai pledează, se cade la învoială; se preferă o tranzacție proastă unui proces bun; e mai rapid și mai economic!

— Dar mă gândesc că mai sunt ziarele financiare! spuse unchiul.

— Da, răspunse Quinsonnas; dar ar vrea Michel să se angajeze la unul dintre ele, să ajungă făcător de buletine, să poarte livreaua unui Casmodage sau unui Boutardin, să prezinte favorabil perioadele nefaste pentru seu și rapiță sau dobânda de trei la sută pe an, să fie surprins zilnic în flagrant delict de greșeli, să profetizeze cu aplomb, pornind de la principiul că, dacă profeția

nu se va împlini, se va uita cine a fost profetul, iar dacă se va împlini, el se va lăuda sus și tare cu perspicacitatea lui, în sfârșit să desființeze, cu bani gheață, societățile rivale, spre profitul maxim al unui bancher, ceea ce e mai prejos decât a-i lustrui podelele! Va consimți Michel să facă toate acestea?

— Nu, desigur!

— Nu mai văd altceva decât slujbele guvernamentale, să devii funcționar; în Franța sunt zece milioane; calculează șansele de avansare și așează-te la rând!

— Pe cinstea mea, spuse unchiul, ar fi poate hotărârea cea mai cuminte.

— Cuminte, dar disperată, răspunse tânărul.

— Totuși, Michel!

— Trecând în revistă profesiunile care te hrănesc, răspunse acesta, Quinsonnas a uitat una.

— Care anume? întrebă pianistul.

— Aceea de autor dramatic.

— A, vrei să faci teatru?

— De ce nu? Teatrul nu hrănește, pentru a folosi oribilul tău limbaj?

— Pe cinstea mea, Michel, răspunse Quinsonnas, în loc să-ți spun ce cred, vreau să te lămurești singur. Îți voi da o scrisoare de recomandare către directorul general al Antrepozitului Dramatic și vei vedea cum este!

— Când?

— Chiar mâine.

— Ne-am înțeles!

— Ne-am înțeles.

— E un lucru serios? întrebă unchiul Huguenin.

— Foarte serios, răspunse Quinsonnas; s-ar putea să reușească; în orice caz, peste șase luni ca și acum, va fi timp să devină funcționar.

— Ei bine, Michel, să te vedem la treabă. Dar dumneavoastră, domnule Quinsonnas, ați împărtășit ghinionul acestui copil. Îmi va fi îngăduit să vă întreb ce aveți de gând?

— O, domnule Huguenin, răspunse pianistul, nu vă faceți griji pentru mine. Michel știe că am un plan important.

— Da, răspunse tânărul, vrea să-și uimească secolul.

— Să vă uimiți secolul.

— Acesta este nobilul scop al vieții mele; cred că știu cum anume și, mai întâi, am de gând să-mi încerc norocul în străinătate! Acolo se întemeiază marile reputații!

— Vei pleca, spuse Michel.

— Peste câteva luni, răspunse Quinsonnas, dar mă voi întoarce repede.

— Mult noroc, spuse unchiul Huguenin, întinzându-i mâna lui Quinsonnas, care se ridica, și vă mulțumesc pentru prietenia pe care i-o arătați lui Michel.

— Dacă vrea să vină cu mine, răspunse pianistul, am să-i dau imediat scrisoarea de recomandare.

— Cu plăcere, făcu tânărul. La revedere, bunul meu unchi.

— La revedere, fiule.

— Rămas bun, domnule Huguenin, făcu pianistul.

— Rămas bun, domnule Quinsonnas, și destinul să vă surâdă.

— Să surâdă! răspunse Quinsonnas. Mai mult decât atât, domnule Huguenin, vreau să râdă în hohote!

Capitolul XIV

MARELE ANTREPOZIT DRAMATIC

În acea epocă în care totul se centraliza, gândirea ca și forța mecanică, era firesc să se ajungă la crearea unui Antrepozit Dramatic; oameni practici și ingenioși obținură dreptul de a înființa această importantă societate, în 1903.

După douăzeci de ani, ea trecu sub autoritatea guvernului și funcționă sub ordinele unui director general, consilier de stat.

De acolo li se furnizau celor cincizeci de teatre ale Capitalei piese aparținând tuturor genurilor; unele erau confecționate dinainte; altele se făceau la comandă, fie pentru a pune în valoare un anume actor, fie pentru a reliefa o anume idee.

Față de această nouă stare de lucruri, cenzura dispăru în chip firesc și foarfecele ei emblematice ruginiră în fundul sertarelor; ele erau de altfel foarte știrbite de atâta folosință, dar guvernul evită cheltuiala de a le ascuți.

Directorii de teatre din Paris și din provincie erau funcționari de stat, plătiți, pensionați și decorați, potrivit vârstei și serviciilor aduse.

Actorii primeau salariile de la buget, fără să fie amploiați ai guvernului; vechile prejudecăți la adresa lor se estompau cu fiecare zi; meseria lor conta printre profesiunile onorabile; erau introduși din ce în ce mai mult în comediile de salon; ei împărțeau rolurile cu invitații și fuseseră primiți în lumea bună; mari doamne dădeau replica marilor actrițe și le spuneau, în anumite roluri:

— Valorați mai mult decât mine, doamnă, virtutea strălucește pe fruntea dumneavoastră; eu nu sunt decât o mizerabilă curtezană...

Și alte amabilități.

Exista chiar un bogat societar al Comediei Franceze care monta la el acasă piese intime, jucate de copii de familie bună.

Toate acestea dădeau mai multă strălucire profesiunii de actor.

Crearea Marelui Antrepozit Dramatic făcu să dispară zgomotoasa societate a autorilor; funcționarii societății își primeau salariile lunare, foarte ridicate de altfel, și statul încasa rețetele.

El asigura astfel înalta îndrumare a literaturii dramatice. Dacă Marele Antrepozit nu producea capodopere, măcar amuza populația cu lucrări acceptabile; autorii vechi nu mai erau jucați; câteodată, în mod excepțional, se dădea Molière la Palais Royal, cu cuplete și glume deocheate aparținând domnilor actori; dar Hugo, Dumas, Ponsard, Augier, Scribe, Sardou, Barrière, Meurice, Vacquerie fuseseră eliminați în masă; ei abuzaseră puțin de talentul lor pentru a duce după ei secolul; or, într-o societate bine organizată, secolul trebuie cel mult să meargă, nu să alerge; iar acest atelaj avea picioare și plămâni; un lucru nu lipsit de primejdii.

Totul se petrecea deci acum în ordine, cum le convine unor oameni civilizați; autorii funcționari trăiau bine și nu se istoveau; nu mai existau poeți boemi, geniile sărmane care păreau să protesteze veșnic împotriva ordinii lucrurilor; cine ar fi putut să se plângă de această organizare care ucidea personalitatea oamenilor și furniza publicului toată literatura necesară nevoilor sale?

Uneori, un biet diavol, pătruns de focul sacru, încerca să se afirme; dar teatrele îi erau inaccesibile, din pricina contractelor încheiate de ele cu Marele Antrepozit Dramatic; atunci poetul neînțeles publica o frumoasă comedie pe cheltuiala sa, nimeni nu o citea și ea devenea prada acelor mici fărpuri din clasa entomozoarelor care trebuiau să fie cele mai instruite din epoca lor, dacă citeau tot ceea ce li se dădea să roadă.

Michel Dufrénoy se îndreptă, deci, cu scrisoarea de recomandare în mână, spre Marele Antrepozit, recunoscut, prin decret, drept stabiliment de utilitate publică.

Birourile societății erau situate pe strada Neuve-Palestro, într-o veche cazarmă nefolosită.

Michel fu introdus la director.

Era un bărbat extrem de serios, foarte pătruns de importanța funcției sale; nu râdea niciodată, rămânea impasibil chiar la

poantele cele mai reușite ale vodevilurilor sale; se spunea că rezistă și la o bombă; subordonații îi reproșau că îi conduce cam militărește; dar trebuia să facă față la atâta lume: autori comici, dramaturgi, vodevilișți, libretiști, fără a-i mai pune la socoteală pe cei două sute de funcționari ai biroului de copiat și legiunea celor plătiți să aplaude.

Căci administrația îi furniza teatrelor, potrivit naturii pieselor reprezentate; acești domni, foarte disciplinați, studiau cu profesori de înaltă clasă arta delicată a aplauzelor și gama nuanțelor.

Michel prezentă scrisoarea de la Quinsonnas. Directorul o citi cu voce tare și spuse:

— Domnule, îl cunosc bine pe protectorul dumneavoastră și aș fi bucuros să-i pot îndeplini rugămintea; el îmi scrie despre aptitudinile dumneavoastră literare.

— Domnule, răspunse tânărul, modest, n-am produs încă nimic.

— Cu atât mai bine, asta e o calitate, după părerea noastră, răspunse directorul.

— Dar am câteva idei noi.

— Inutil, domnule, n-avem ce face cu noutatea; orice trăsătură originală trebuie să dispară aici; vă veți dizolva într-un vast ansamblu care produce opere de valoare medie. Numai că nu pot să mă îndepărtez, în favoarea dumneavoastră, de la regulile stabilite; veți da un examen, pentru a fi angajat.

— Un examen? făcu Michel, surprins.

— Da. O compunere.

— Bine, domnule, sunt la dispoziția dumneavoastră.

— Credeți că sunteți pregătit pentru astăzi?

— Când veți dori, domnule director.

— Atunci vom începe imediat.

Directorul dădu ordinele necesare și, curând, Michel fu instalat într-o cameră, cu pană, hârtie, cerneală și un subiect de compunere. Fu lăsat singur.

Tânărul fu peste măsură de uimit. Se aștepta să i se ceară să trateze un eveniment istoric, să rezume vreun produs al artei dramatice, să analizeze vreo capodoperă a vechiului repertoriu. Naivul!

Trebuia să imagineze o lovitură de teatru într-o situație dată, un cuplet dificil cu poantă și un calambur!

Își luă inima în dinți și scrise cât putu mai bine.

În concluzie, compunerea lui fu slabă și incompletă; pricepere și dexteritatea îi lipseau, lovitura de teatru lăsa de dorit, cupletul era prea poetic pentru un vodevil, iar calamburul complet ratat.

Totuși, grație protectorului său, fu angajat cu o leafă de o mie opt sute de franci; lovitura de teatru fiind materia cea mai puțin slabă a examenului său, fu plasat în Diviziunea de comedie.

Marele Antrepozit Dramatic era admirabil organizat.

El cuprindea cinci mari diviziuni:

1 — comedia de salon și comedia de gen.

2 — vodevilul propriu-zis.

3 — drama istorică și drama modernă.

4 — opera și opera comică.

5 — reviste, feerii și discursuri oficiale.

Tragedia era și rămânea suprimată.

Fiecare diviziune avea funcționari specializați; nomenclatura lor ne va face să cunoaștem, puțin câte puțin, mecanismul acestei mari instituții, în care totul era prevăzut, ordonat, ordonanțat.

În treizeci și șase de ore putea fi livrată o comedie de gen sau o revistă de sfârșit de an.

Michel fu deci instalat la biroul său, în prima diviziune.

Acolo se aflau funcționari de talent, specializați unul în Expuneri, altul în Deznodăminte, acesta în Ieșiri, celălalt în Intrări de personaje; unul lucra la biroul rimelor bogate, când se cereau neapărat versuri, altul la cel al rimelor obișnuite, pentru simple dialoguri ținând de acțiune.

Exista de asemenea o categorie de funcționari căreia îi fu afectat Michel; aceștia, foarte abili de altfel, aveau misiunea de a reface piesele din secolele precedente, fie copiindu-le pur și simplu, fie întorcând pe dos personajele.

Administrația obținuse astfel un imens succes la Théâtre du Gymnase cu *Le Demi-monde**, întoarsă pe dos cu ingeniozitate;

* Sintagmă intraductibilă, definind lumea amestecată a femeilor de moravuri ușoare și a bărbaților înstăriți (n. tr.).

baroana d'Ange devenise o tânără femeie naivă și fără experiență, care era gata să fie prinsă în plasa lui de Nanjac; fără intervenția prietenei sale, doamna de Jalin, fostă metresă a lui Nanjac, manevra ar fi izbutit; scena caiselor și descrierea acestei lumi de bărbați însurați ale căror soții nu sunt văzute niciodată entuziasma publicul.

Fusese refăcută și *Gabrielle*, guvernul având interes să menajeze soțiile de avocați, într-o împrejurare uitată. Julien se pregătea să plece de acasă, pentru a se instala cu metresa, când Gabrielle, soția lui, venea la el; ca îi zugrăvea atât de bine infidelitatea umblând creanga, bând vin ieftin și dormind în cearșafuri umede, încât el renunța la intenția sa criminală, convins de înaltele rațiuni morale și încheia spunând:

„O, mamă de familie! O, poetă! Te iubesc!"

Această piesă, intitulată *Julien*, fu chiar premiată de Academie.

Pătrunzând în secretele acestei mari instituții, Michel se simțea descurajat; dar trebuia să-și justifice salariul și i se încredință, curând, o misiune foarte dificilă.

I se dădu să refacă *Prietenii intimi* de Sardou.

Nefericitul trudi din greu; el vedea piesa jucându-se între doamna Caussade și prietenele sale invidioase, egoiste și desfrânate; la nevoie, doctorul Tholozan putea fi înlocuit cu o moașă și, în scena violului, doamna Maurice ar fi putut să rupă șnurul clopoțelului doamnei Caussade! Dar deznodământul! Imposibilul deznodământ! Oricât și-ar fi spart capul, Michel n-ar fi reușit niciodată să facă astfel încât doamna Caussade să fie ucisă de faimoasa vulpe!

El fu deci obligat să renunțe și să-și mărturisească neputința!

Când află acest rezultat, directorul fu destul de dezamăgit și se hotărî ca tânărul să fie încercat în domeniul dramei; poate că avea să reușească acolo!

După cincisprezece zile de la intrarea sa în Marele Antrepozit Dramatic, Michel Dufrénoy trecea de la Diviziunea de comedie la Diviziunea de dramă.

Aceasta îngloba marea dramă istorică și drama modernă.

Prima categorie cuprindea două secțiuni de istorie cu totul distincte; una în care istoria adevărată, serioasă, era plagiată cuvânt cu cuvânt din autorii respectabili; cealaltă în care istoria

era peste măsură de falsificată și denaturată, potrivit axiomei unui mare dramaturg din secolul nouăsprezece:

„Trebuie să violezi istoria, pentru a-i face un copil."[1]

Și i se făceau copii frumoși, care nu semănau deloc cu mama lor!

Principalii specialiști în drama istorică erau funcționarii însărcinați cu loviturile de teatru și mai ales cele din al patrulea act; li se livra lucrarea abia schițată și trudeau asupra ei cu înverșunare; amploiatul marii tirade zisă *a doamnelor din înalta societate* ocupa de asemenea o poziție importantă în administrație.

Drama modernă cuprindea drama în costum negru și drama în bluză de pânză; cele două genuri fuzionau uneori, dar administrația nu agrea această mezalianță; asta deranja obișnuințele angajaților săi și, alunecând pe o pantă facilă, ei puteau ajunge să pună în gura unui filfizon limbajul unui sărăntoc. Or, acest lucru ar fi încălcat specialitatea conservatorului de argou.

Un anumit număr de amploiați se consacrau omorurilor, asasinatelor, otrăvirilor și violurilor; unul dintre cei pricepuți în ultima categorie n-avea pereche în știința de a face să cadă cortina în ultimul moment; o secundă de întârziere și actorul, dacă nu actrița, risca să fie în mare încurcătură.

Acest funcționar, de altfel un om de treabă, în vârstă de cincizeci de ani, tată de familie, onorabil și onorat, câștigând douăzeci de mii de franci, refăcea această scenă de viol de treizeci de ani, cu o incomparabilă dibăcie.

La intrarea sa în această Diviziune, Michel fu utilizat la refacerea completă a dramei *Amazampo sau Descoperirea chininei*, lucrare importantă, care-și făcuse apariția în 1827.

Nu era o treabă ușoară; era vorba de a face din ea o piesă esențialmente modernă; or, descoperirea chininei se învechise simțitor.

Funcționarii însărcinați cu această adaptare trudiră din greu, căci lucrarea se afla într-o stare foarte proastă. Efectele ei erau atât de uzate, sforăriile atât de putrezite, scheletul atât de ros de timpul

[1] Autorul butadei este Alexandre Dumas, care a răspuns astfel învinuirii de a fi siluit adevărul istoric (n. tr.).

îndelungat petrecut în magazii! Ar fi fost mai simplu să facă o piesă nouă; dar ordinele administrației erau categorice: guvernul voia să reamintească publicului această importantă descoperire, într-un moment în care Parisul era bântuit de friguri periodice. Era vorba, deci, de a adapta piesa la preocuparea zilei.

Talentul funcționarilor izbuti acest tur de forță, dar bietul Michel nu contribui cu nimic la realizarea capodoperei; el nu aduse nici cea mai neînsemnată idee; el nu știu să exploateze situația; nulitatea lui în această materie fu completă. Fu socotit incapabil.

Directorul primi un raport care nu era deloc în favoarea tânărului și, după o lună de dramă, trebui să-l coboare în a treia Diviziune.

„Nu sunt bun de nimic, își spuse Michel; n-am nici imaginație, nici spirit! Dar ce ciudată manieră de a face teatru!"

Și el dispera, blestemând această organizare și uitând că sistemul colaborării din secolul nouăsprezece conținea în germen întreagă această instituție a Marelui Antrepozit Dramatic.

Era colaborarea ridicată la puterea o sută.

Michel căzu, deci, de la dramă, la vodevil. Aici se aflau reuniți cei mai veseli oameni din Franța; funcționarul de la cuplete rivaliza cu funcționarul de la poante; în secția situațiilor hazlii și a cuvintelor deocheate lucra un băiat foarte amabil. Departamentul calamburilor funcționa de minune.

De altfel, exista un birou central pentru vorbe de duh, replici picante și quiproquouri; el satisfăcea nevoile de serviciu ale celor cinci Diviziuni; administrația nu tolera un cuvânt amuzant decât dacă nu fusese folosit de cel puțin optsprezece luni; potrivit dispozițiilor sale, dicționarul era puricat continuu și se desprindeau toate frazele, galicismele și cuvintele care, schimbându-li-se înțelesul obișnuit, se pretau la interpretări neprevăzute; la ultimul inventar al societății, ca prezenta în raportul său un activ de șaptezeci și cinci de mii de calamburi, dintre care un sfert cu totul noi și restul încă utilizabile. Cele dintâi se plăteau mai scump.

Grație acestei economii, acestei rezerve, acestei înțelegeri, produsele celei de-a treia Diviziuni erau excelente.

Dată fiind lipsa de succes a lui Michel în diviziunile superioare, i se încredință un rol ușor în confecționarea vodevilului; nu i

se ceru nici să aducă o idee, nici să inventeze o vorbă de duh; i se furniza situația și el nu trebuia decât s-o dezvolte.

Era vorba de un act pentru teatrul de la Palais Royal; el se întemeia pe o situație încă nouă în teatru și plină de cele mai sigure efecte. Sterne o schițase în capitolul 73 al cărții a doua din *Tristram Shandy*, în episodul lui Phutatorius.

Însuși titlul piesei îi definea subiectul; ea era intitulată *Încheie-te la pantaloni!...*

Se observă imediat ce profit poate fi obținut din situația picantă a unui bărbat care a uitat să se supună celei mai imperioase exigențe a îmbrăcămintii masculine. Spaimele prietenului său, care-l introduce într-un salon din nobilul foburg, jena stăpânei casei, adăugați jocul abil al actorului care ar putea, în fiecare clipă, să facă publicul să se teamă că... și teroarea amuzantă a femeilor care... Era materie pentru un enorm succes!*

Ei bine, confruntându-se cu această idee atât de originală, Michel fu cuprins de dezgust și sfâșie scenariul care-i fusese încredințat.

„O, își spuse el, nu voi mai rămâne nici o clipă în această speluncă! Mai bine mor de foame!"

Avea dreptate! Ce era să facă? Să cadă în Diviziunea operelor și a operelor comice? Dar n-ar fi consimțit niciodată să scrie versurile lipsite de sens pe care le solicitau muzicienii zilei!

Trebuia să coboare până la revistă, până la feerie, până la discursul oficial?

Dar, înainte de toate, trebuia să fii mașinist sau pictor și nu autor dramatic, să încerci să inventezi un decor nou și nu altceva! Se ajunsese departe în acest domeniu, cu ajutorul fizicii și al mecanicii! Erau aduși pe scenă copaci veritabili, fixați în lăzile lor invizibile, straturi întregi de flori, păduri naturale și se clădeau edificii din piatră cioplită! Oceanul era reprodus cu apă de mare adevărată, golită în fiecare seară, în fața spectatorilor și reînnoită a doua zi!

---

* Această piesă a fost jucată după câteva luni și a adus mulți bani (n. a.).

Se simțea oare Michel în stare să imagineze astfel de lucruri? Avea el darul de a influența masele, pentru a le determina să verse în casele teatrelor prea plinul buzunarelor lor?

Nu! De o sută de ori, nu!

N-avea, deci, decât un lucru de făcut. Să plece!

Ceea ce și făcu.

Capitolul XV

MIZERIE

Cât timp lucrase la Marele Antrepozit Dramatic, din aprilie până în septembrie, cinci luni fără sfârșit de decepții și de dezgust, Michel nu-i neglijase pe unchiul său Huguenin și pe profesorul său Richelot.

Serile petrecute la unul sau la altul se numărau printre cele mai frumoase din viața lui; cu profesorul, vorbea despre bibliotecar; cu bibliotecarul, vorbea nu despre profesor, ci despre nepoata lui, Lucy — și în ce termeni, și cu ce sentimente!

— Am vederea destul de slabă, îi spuse unchiul său într-o zi, dar văd că o iubești!

— Da, unchiule, ca un nebun!

— Iubește-o ca un nebun, dar însoară-te cu ea ca un înțelept, când...

— Când? întrebă Michel, tremurând.

— Când vei avea o situație sigură; reușește pentru ea, dacă nu pentru tine!

Michel nu răspundea nimic acestor cuvinte; îl încercau furii surde.

— Dar Lucy te iubește? îl întrebă unchiul Huguenin, într-o altă seară.

— Nu știu! răspunse Michel. Ce-aș putea să fac pentru ea? Nu există nici un motiv pentru care să mă iubească!

Și în seara în care îi fu pusă această întrebare, Michel păru să fie cel mai nefericit dintre oameni.

Totuși, tânăra fată nu se întreba deloc dacă bietul băiat avea sau nu o situație! Într-adevăr, ea nu era preocupată de asta; se obișnuia încet, încet, să-l vadă pe Michel, să-l asculte când era acolo, să-l aștepte când nu venea; cei doi tineri discutau despre tot și despre nimic. Cei doi bătrâni nu se opuneau. De ce i-ar fi împiedicat să se iubească? De altfel, ei nu-și făceau declarații. Vorbeau despre viitor. Michel nu îndrăznea să abordeze problema arzătoare a prezentului.

— Cum am să te iubesc într-o zi! spunea el.

Era o nuanță pe care Lucy o simțea foarte bine, o chestiune de timp care nu trebuia decisă.

Apoi tânărul se lăsa în voia poeziei; se știa ascultat, înțeles și pătrundea în această inimă de fată! Era într-adevăr aproape de ea; totuși, nu scria versuri pentru Lucy; nu era în stare, iubind-o prea mult; nu înțelegea asocierea dintre dragoste și rimă, nici că sentimentele ar putea fi supuse exigențelor unei cezuri.

Totuși, fără să-și dea seama, poezia lui se impregna de gândurile iubitoare și, când îi recita versuri, Lucy îl asculta ca și cum le-ar fi scris ea însăși; ele păreau totdeauna să răspundă vreunei întrebări secrete, pe care nu îndrăznea s-o pună nimănui.

Într-o seară, Michel îi spuse, privind-o în ochi:

— Se apropie ziua.

— Ce zi? întrebă fata.

— Ziua în care te voi iubi.

— A! făcu Lucy.

Iar apoi, din când în când, el îi repeta:

— Ziua se apropie.

În sfârșit, într-o frumoasă seară de august, îi spuse, luând-o de mână:

— A sosit.

— Ziua în care mă vei iubi, murmură fata.

— Ziua în care te iubesc, răspunse Michel.

Când unchiul Huguenin și domnul Richelot își dădură seama că tinerii ajunseseră la această pagină a cărții, le spuseră:

— Ați citit destul, copii, închideți volumul și tu, Michel, muncește pentru doi.

Nu fu altă sărbătoare de logodnă.

În această situație, se înțelege, Michel nu vorbi despre necazurile sale. Când era întrebat cum mergeau lucrurile la Marele Antrepozit Dramatic, răspundea evaziv. Nu era soluția ideală; trebuia să se obișnuiască; dar avea s-o scoată la capăt.

Bătrânii se mulțumeau cu aceste explicații; Lucy înțelegea suferințele lui Michel și îl încuraja pe cât îi era cu putință. O făcea însă cu o anumită reținere, simțindu-se interesată în această problemă.

Tânărul fu deci profund descurajat, cuprins de disperare, când se pomeni din nou la discreția hazardului! El trăi un moment teribil, în care existența îi apăru sub adevăratul ei aspect, cu truda ei istovitoare, decepțiile și ironia ei. Se simți mai sărac, mai inutil, mai declasat ca niciodată.

„Ce caut în lumea asta? se întrebă el. Doar n-am fost invitat! Trebuie să plec!"

Îl opri dragostea lui pentru Lucy.

Alergă la Quinsonnas; îl găsi făcându-și valiza, o mică valiză pe care o geantă de voiaj ar fi privit-o de sus.

Michel își povesti aventura.

— Nu mă miră, răspunse Quinsonnas; tu nu ești făcut pentru colaborarea pe scară largă. Ce-ai de gând?

— Să lucrez de unul singur.

— A, deci ești un om curajos! răspunse pianistul.

— Vom vedea. Dar unde te duci, Quinsonnas?

— Plec.

— Părăsești Parisul?

— Da și chiar mai mult decât atât. Reputațiile franțuzești nu se clădesc în Franța; ele reprezintă un produs străin, care se importă; voi face să fiu importat.

— Dar unde pleci?

— În Germania; să-i uimesc pe acești băutori de bere și fumători de pipă. Vei auzi vorbindu-se despre mine!

— Asta înseamnă că ai descoperit ideea cea mare?

— Da! Dar să vorbim despre tine; vei lupta, foarte bine: ai bani?

— Câteva sute de franci.

— Puțin; îți las locuința mea; e plătită pe trei luni.

— Dar...

— Aș pierde dacă n-ai lua-o. Am o mie de franci economisiți; să-i împărțim.

— Niciodată, răspunse Michel.

— Cât ești de prostuț, fiule! Ar trebui să-ți dau întreaga sumă și o împart! Îți mai datorez cinci sute de franci.

— Quinsonnas, făcu Michel, cu lacrimi în ochi.

— Plângi! Ei bine, ai dreptate! Este mizanscena obligatorie a unei plecări! Fii liniștit! Am să mă întorc! Haide, să ne îmbrățișăm!

Michel se aruncă în brațele lui Quinsonnas, care își jurase să nu se lase pradă emoției și care plecă în grabă, ca să nu-și calce jurământul.

Michel rămase singur. Mai întâi, hotărî să nu împărtășească nimănui schimbarea situației lui, nici unchiului, nici bunicului fetei. Era inutil să le dea acest surplus de îngrijorare.

„Voi lucra, voi scrie, își repeta el, pentru a-și da curaj; au luptat și alții, în care un secol ingrat refuza să creadă. Vom vedea!"

A doua zi, își aduse puținele lucruri în camera prietenului său și se apucă de treabă.

Voia să publice un volum de poezii foarte inutile, dar foarte frumoase și lucră fără odihnă, aproape postind, gândind și visând și nedormind decât pentru a visa din nou.

Nu mai auzea vorbindu-se despre familia Boutardin; evita să treacă pe străzile care-i aparțineau, închipuindu-și că ar vrea să-l readucă sub autoritatea ei! Dar tutorele lui nici nu se mai gândea la el; se debarasase de un nătărău și se felicita pentru asta.

Singura lui bucurie, părăsindu-și camera, era de a merge în vizită la domnul Richelot. Nu ieșea pentru altceva; venea să capete noi puteri contemplând-o pe tânăra fată și să soarbă din acest nesecat izvor de poezie! Cât de mult iubea! Și, trebuie s-o mărturisim, cât de mult era iubit! Această dragoste îi umplea existența; el nu înțelegea că ar mai fi nevoie de altceva pentru a trăi.

Și totuși, resursele sale se împuținau mereu, dar nu se gândea la asta.

O vizită făcută, la mijlocul lui octombrie, bătrânului profesor îl îndureră mult; o găsi pe Lucy tristă și vru să cunoască motivul acestei tristeți.

La Societatea de Credit instrucțional avusese loc deschiderea anului școlar; clasa de retorică nu fusese suprimată, dar lipsise foarte puțin; domnul Richelot n-avea decât un elev, unul singur! Dacă acesta s-ar retrage, ce-ar deveni bătrânul profesor, fără nici un venit? Or, asta ar putea să se întâmple oricând și profesorul ar fi concediat.

— Nu mă gândesc la mine, spuse Lucy, dar îmi fac griji pentru bietul meu bunic!

— N-aș fi eu aici? răspunse Michel.

Dar pronunță aceste cuvinte cu atât de puțină convingere, încât Lucy nu îndrăzni să-l privească.

Michel simțea cum îi urcă în obraji roșeața neputinței.

Când fu singur, își spuse:

„Am promis că voi fi acolo; de-aș putea să-mi țin promisiunea! Haide! La muncă!"

Și se întoarse în camera lui.

Trecură multe zile; multe idei frumoase se născură în mintea tânărului și îmbrăcară, sub pana lui, o formă încântătoare. În sfârșit, cartea fu încheiată, dacă o asemenea carte se încheie vreodată. El își intitulă culegerea de poeme *Speranțele* și trebuia să fie foarte rezistent pentru a mai spera.

Apoi Michel începu să bată la ușile editorilor; e inutil să descriem scena care urmă fiecăreia dintre aceste tentative lipsite de sens; nimeni nu vru nici măcar să citească volumul; rămase cu hârtia, cerneala și *Speranțele* sale.

Se întoarse acasă deznădăjduit. Economiile sale erau pe sfârșite; se gândi la profesorul său; căută o muncă manuală; mașinile îl înlocuiau pretutindeni pe om, în mod avantajos; nu mai avea resurse; într-o altă epocă, s-ar fi vândut ca să ia locul vreunui fiu de oameni bogați chemat la conscripție; acest gen de trafic nu mai exista.

Sosi luna decembrie, luna tuturor scadențelor, rece, tristă, sumbră, luna care pune capăt anului fără să pună capăt durerilor, această lună care este aproape de prisos în toate existențele. Cuvântul cel mai înfricoșător al limbii franceze, cuvântul mizerie, se înscrise pe fruntea lui Michel. Hainele lui se îngălbeniră și căzură puțin câte puțin, ca frunzișul copacilor la începutul iernii și nu era o primăvară care să le facă să crească mai târziu.

I se făcu rușine de el însuși; vizitele la profesor se rărira, la unchiul său de asemenea; simțea mizeria; pretextă că are lucrări importante, chiar deplasări; ar fi fost vrednic de milă dacă mila n-ar fi fost izgonită de pe pământ în această epocă egoistă.

Iarna 1961 — 1962 fu deosebit de grea; ea întrecu iernile din 1789, 1813 și 1829, prin asprime și durată.

La Paris, frigul începu la 15 noiembrie și gerul continuă fără întrerupere până la 28 februarie; zăpada atinse o înălțime de șaptezeci și cinci de centimetri și gheața, pe iazuri și pe mai multe râuri, o grosime de șaptezeci de centimetri; timp de cincisprezece zile, termometrul arătă douăzeci și trei de grade sub zero. Sena fu înghețată patruzeci și două de zile și navigația cu totul întreruptă.

Acest frig teribil fu general în Franța și într-o mare parte a Europei; fluviile Rhône, Garonne, Loire, Rhin fură frapate cu gheață, Tamisa îngheță până la Gravesend, la șase leghe mai jos de Londra; portul Ostende oferi o suprafață solidă pe care șaretele putură s-o traverseze iar trăsurile trecură peste Beltul Mare pe gheață.

Asprimea iernii ajunse până în Italia, unde zăpada fu foarte abundentă, până la Lisabona, unde înghețul dură patru săptămâni, până la Constantinopol, care fu complet blocat.

Prelungirea acestei temperaturi joase avu drept rezultat mari dezastre; foarte mulți oameni muriră de frig; nu se mai putu face de gardă; noaptea, trecătorii cădeau înghețați pe străzi. Trăsurile nu mai circulau, trenurile fură oprite; nu numai că zăpada le împiedica mersul, dar mecanicii nu puteau să stea pe locomotive, gerul provocându-le moartea.

Agricultura fu îndeosebi lovită de această imensă calamitate; vița de vie, castanii, smochinii, duzii, măslinii din Provence pieriră în mare număr; trunchiurile arborilor crăpau instantaneu și pe întreaga lor lungime; până și drobița și iarba-neagră sucombară sub zăpezi.

Recoltele de grâu și de otavă fură cu totul compromise în anul acela.

Ne putem imagina teribilele suferințe ale populației sărace, în pofida măsurilor luate de stat pentru a o ajuta; toate posibilitățile științei erau neputincioase în fața unei asemenea invazii; ea îmblânzise fulgerul, suprimase distanțele, supusese timpul și

spațiul voinței sale, pusese forțele cele mai ascunse ale naturii la îndemâna tuturor, stăvilise inundațiile, dominase atmosfera, dar nu putea să facă nimic împotriva acestui teribil, invincibil inamic, frigul.

Caritatea publică făcu ceva mai mult, dar încă puțin, și mizeria atinse ultimele ei limite.

Michel suferi cumplit; combustibilul era peste măsură de scump. El nu se încălzi.

Ajunse curând să-și reducă hrana la cel mai strict necesar și să coboare la cele mai mizerabile produse alimentare.

Timp de câteva săptămâni, trăi cu un fel de preparat care se făcea atunci, cu numele de brânză de cartofi, pastă omogenă coaptă și pisată; dar ea costa totuși opt soli livra.

Bietul băiat ajunse deci la pâinea din ghindă de stejar, făcută din fecula acestui fruct, uscată la aer; era numită pâinea de foamete.

Dar asprimea timpului făcu ca prețul unei livre să crească la patru soli. Era prea mult.

În luna ianuarie, în toiul iernii, Michel fu constrâns să se hrănească doar cu pâine din huilă.

Știința analizase minuțios cărbunele de pământ, care pare să fie adevărata piatră filozofală; el conține diamantul, lumina, căldura, uleiul și o mie de alte elemente, căci diversele lor combinații au dat șapte sute de substanțe organice. Dar el conține, de asemenea, în mare cantitate, hidrogenul și carbonul, aceste două elemente nutritive ale grâului, fără a mai vorbi despre esențele care dau gustul și mireasma celor mai savuroase fructe.

Cu acest hidrogen și acest carbon, un anume doctor Frankland făcu pâine și această pâine era vândută cu două centime livra.

Să recunoaștem că trebuia să fii foarte dezgustat ca să mori de foame; știința n-o îngăduia.

Deci Michel nu muri! Dar cum trăi?

Oricât de puțin, pâinea din huilă costă totuși ceva și când nu poți literalmente să muncești, două centime nu intră decât de un număr limitat de ori într-un franc.

Michel ajunse curând la ultima lui monedă. O privi câtva timp și începu să râdă — un râs sinistru. Capul îi era parcă prins în cercuri de fier, din cauza frigului și creierul începea să-i amorțească.

„Cu două centime livra, își spuse el, și cu o livră pe zi, aș mai avea în față aproape două luni de pâine din huilă. Dar cum nu i-am oferit niciodată nimic micuței mele Lucy, am să-i cumpăr primul buchet de flori, cu ultima mea piesă de douăzeci de soli."

Și, ca un nebun, nenorocitul coborî în stradă.

Termometrul arăta douăzeci de grade sub zero.

Capitolul XVI

DEMONUL ELECTRICITĂȚII

Michel mergea pe străzile tăcute; zăpada amortiza pașii rarilor trecători; trăsurile nu mai circulau; era noapte.

— Cât să fie ceasul? se întrebă tânărul.

— Șase, îi răspunse orologiul spitalului Saint-Louis.

„Un orologiu care nu servește decât la măsurarea suferințelor", gândi el.

Își urmă drumul cu ideea sa fixă: se gândea la Lucy; dar, uneori, fără voia lui, fata nu se mai afla în mintea lui; imaginația nu izbutea s-o rețină; îi era foame, fără să-și dea prea bine seama. Obișnuința.

Cerul strălucea cu o incomparabilă puritate pe acest frig intens; privirea se pierdea printre splendidele constelații; fără știre, Michel contempla Cei trei regi* care se înălțau la orizontul estic, în centrul magnificului Orion.

E departe de pe strada Grange-aux-Belles la strada Fourneaux; trebuie să traversezi aproape întregul Paris vechi. Michel o luă pe drumul cel mai scurt, ajunse pe strada Faubourg-du-Temple, apoi se duse în linie dreaptă de la Château d'Eau la Halele Centrale, prin strada Turbigo.

---

* Cele trei stele care alcătuiesc centura lui Orion (n. tr.).

De acolo, în câteva minute, ajunse la Palais Royal și pătrunse sub galerii, prin magnifica intrare care se deschidea la capătul străzii Vivienne.

Grădina era întunecoasă și pustie; un imens covor alb o acoperea în întregime, fără o pată, fără o umbră.

„Ar fi păcat să calc pe el", își spuse Michel.

Nu se gândi o clipă că ar fi fost mai ales glacial.

La capătul galeriei Valois, zări o florărie puternic luminată; intră repede și se pomeni într-o adevărată seră. Plante rare, arbuști verzi, boschete înflorite de curând, nimic nu lipsea.

Înfățișarea sărmanului băiat nu era atrăgătoare; directorul magazinului nu înțelegea ce caută acolo acest tânăr prost îmbrăcat. Nu se potrivea cu decorul. Michel înțelese situația.

— Ce dorești? îl întrebă o voce răstită.

— Câteva flori pentru douăzeci de soli.

— Pentru douăzeci de soli! strigă negustorul cu un suprem dispreț. Și în luna decembrie!

— Măcar o floare, răspunse Michel.

„Să-i fac pomană", își spuse negustorul.

Și îi dădu tânărului un buchet de violete pe jumătate ofilite. Dar luă cei douăzeci de soli.

Michel ieși. Îl încerca un ciudat sentiment de satisfacție ironică, după ce-și cheltuise ultimii bani.

— Iată-mă deci fără nici un sol! strigă el, râzând numai cu buzele, în vreme ce ochii îi rămâneau rătăciți. Bun! Micuța mea Lucy va fi mulțumită! Ce frumos buchet!

Și își apropia de chip cele câteva flori ofilite; respira cu încântare parfumul lor absent.

— Va fi foarte fericită să primească violete în iarna asta grozavă! Haide!

Ajunse pe chei, o luă pe Pont Royal, pătrunse în cartierul străzilor Invalides și Ecole Militaire (își păstrase acest nume) și, la două ceasuri după ce-și părăsise camera de pe strada Grange-aux-Belles, ajunse în strada Fourneaux.

Inima îi bătea tare; nu simțea nici frigul, nici oboseala.

„Sunt sigur că mă așteaptă! Nu ne-am văzut de atâta vreme!"

Apoi îi veni pe neașteptate un gând:

„Nu vreau totuși să apar în timpul cinei! N-ar fi cuviincios! Ar trebui să mă invite! Cât să fie ceasul?"

— Opt, răspunse biserica Saint-Nicolas, a cărei flеșă net conturată se înălța în văzduh.

— O, reluă tânărul, este o oră la care toată lumea a cinat!

Se îndreptă spre numărul 49; bătu încet la poarta clădirii; voia să le facă o surpriză.

Poarta se deschise. În clipa în care se năpustea spre scară, portarul îl opri.

— Unde mergeți? îl întrebă el, măsurându-l din cap până-n picioare.

— La domnul Richelot.

— Nu este.

— Cum adică, nu este?

— Nu mai este, dacă vă convine mai mult.

— Domnul Richelot nu mai locuiește aici?

— Nu, a plecat!

— A plecat?

— Dat afară!

— Afară! strigă Michel.

— Era încă una dintre persoanele care n-au niciodată un sol în ziua de plată a chiriei. I-au pus sechestru.

— Sechestru, spuse Michel, tremurând din tot trupul.

— Și l-au trimis.

— Unde? spuse tânărul.

— Nu știu, replică funcționarul guvernului, care, în acest cartier, era doar de clasa a noua.

Fără să știe cum, Michel se pomeni din nou pe stradă; părul i se zburlise; i se învârtea capul; era înfricoșător la vedere.

— Sechestru, repeta el, alergând, izgonit! Deci îi e foame, deci îi e frig.

Și bietul de el, gândindu-se că tot ceea ce iubea suferea poate, simțea durerile foamei și ale frigului, pe care le uitase!

„Unde sunt? Din ce trăiesc? Bunicul n-avea nimic, probabil că l-au concediat! Elevul lui l-a părăsit, lașul, mizerabilul! Dacă l-aș cunoaște!"

— Unde sunt? repeta el, fără oprire. Unde sunt? îl întreba pe câte un trecător grăbit, care-l lua drept un nebun.

„Ea a crezut, poate, că am abandonat-o în mizerie."

La acest gând, simți cum i se taie genunchii; fu gata să cadă pe zăpada înghețată; rezistă cu un efort disperat; nu putea să meargă; alergă; durerea prea mare produce astfel de anomalii.

Alergă fără țintă, fără vreo idee; curând, recunoscu clădirile Creditului instrucțional! Fugi de acolo îngrozit.

— O! strigă el. Științele! Industria!

Făcu calea întoarsă. Vreme de un ceas, rătăci printre azilurile îngrămădite în acest colț al Parisului, Copiii Bolnavi, Tinerii Orbi, spitalul Marie-Thérèse, Copiii Găsiți, Maternitatea, spitalele Midi, Rochefoucauld, Cochin, Lourcine; nu putea să iasă din acest cartier al suferinței.

„Nu vreau totuși să intru aici!" își spunea el, ca și cum o forță l-ar fi împins înainte.

Atunci, întâlni zidurile cimitirului Montparnasse.

„Mai curând aici", gândi el.

Dădu târcoale, ca un om beat, acestui tărâm al morților.

În sfârșit, ajunse, fără să știe, pe bulevardul Sébastopol de pe malul stâng, trecu prin fața Sorbonei, unde domnul Flourens continua să-și țină cursul cu cel mai mare succes, mereu înflăcărat, mereu tânăr.

Bietul nebun se afla, în fine, pe podul Saint-Michel; oribila fântână, complet ascunsă sub crusta de gheață, complet invizibilă, se înfățișa astfel sub chipul ei cel mai favorabil.

Târându-se, Michel merse de-a lungul cheiului Augustinilor până la Pont Neuf și acolo, cu ochi buimaci, privi Sena.

— Vreme rea pentru disperare! strigă el. Nu poți nici să te înec.

Într-adevăr, întreg fluviul era înghețat; trăsurile puteau să-l traverseze fără pericol; numeroase dughene se instalau acolo în timpul zilei și, ici și colo, se aprindeau mari focuri.

Magnificele lucrări de baraj al Senei dispăruseră sub zăpezi; era înfăptuirea marii idei a lui Arago*, din secolul nouăsprezece; zăgăzuirea fluviului punea la dispoziția Parisului, când nivelul

* Dominique-Francois, fizician și astronom, considerat unul dintre marii savanți ai secolului al nouăsprezecelea (n. tr.).

apei se afla la cea mai joasă cotă, o forță de patru mii de cai care nu costa nimic și acționa fără întrerupere.

Turbinele ridicau zece mii de degete de apă la o înălțime de cincizeci de metri; or, un deget de apă înseamnă douăzeci de metri cubi în douăzeci și patru de ore. Așa că locuitorii plăteau apa de o sută șaptezeci de ori mai ieftin ca altădată; o mie de litri costau trei centime și fiecare putea dispune de cincizeci de litri pe zi.

Pe deasupra, apa aflându-se mereu în conducte, stropirea străzilor se făcea cu furtunul și fiecare casă, în caz de incendiu, avea suficientă apă sub foarte mare presiune.

Escaladând barajul, Michel auzi zgomotul surd al turbinelor lui Fourneyron și Koechlin, care continuau să funcționeze sub crusta înghețată. De acolo, nehotărât, căci avea în mod evident o idee neclară, făcu calea întoarsă; se pomeni în fața Institutului*.

Își aduse atunci aminte că Academia Franceză nu mai număra nici un om de litere; că, urmând exemplul lui Laprade**, care, pe la mijlocul secolului al nouăsprezecelea, spunea despre Sainte-Beuve că e o ploșniță, doi alți academicieni își atribuiră unul altuia, mai târziu, numele micului om de geniu despre care vorbește Sterne în *Tristram Shandy*, vol. I, cap. 21, p. 156, ediția din 1818, de Ledoux și Teuré; oamenii de litere devenind, hotărât lucru, prea prost crescuți, până la urmă nu mai fură primiți decât Mari Seniori.

Vederea acestui oribil dom cu fâșii gălbui îi făcu rău bietului Michel și el porni în susul Senei; deasupra capului său, cerul era zebrat cu fire electrice care treceau de pe un mal pe altul, întinzând o imensă pânză de păianjen până la Prefectura de Poliție.

Tânărul o luă la fugă, singur pe fluviul înghețat; luna proiecta înaintea pașilor săi umbra lui imensă, care-i repeta mișcările în gesturi nemăsurate.

Trecu pe lângă Quai de l'Horloge, Palatul de Justiție; trecu peste Pont au Change, ale cărui arcade erau pline de enorme sloiuri de gheață; depăși Tribunalul de Comerț, podul Notre-Dame, puntea Reformei, care începea să se îndoaie sub greutatea lungii ei tăblii, și merse iar pe chei.

---

* Palatul Institutului, situat pe malul stâng al Senei, adăpostește cele cinci Academii, printre care și cea Franceză (n. tr.).

** Victor Richard de Laprade, poet evaziuitat (n. tr.).

Se afla la intrarea morgii, deschisă zi și noapte viilor ca și morților; intră mașinal, ca și cum ar fi căutat acolo ființe dragi; privi cadavrele rigide, verzui, buhăite, întinse pe mese de marmură; văzu într-un colț aparatul electric menit să-i recheme la viață pe înecații cărora le rămăsese un fir de suflet.

— Iar electricitatea! strigă el.

Și fugi.

Notre-Dame era acolo; vitraliile ei străluceau de lumină; se auzeau cânturi solemne. Michel intră în bătrâna catedrală. Slujba de seară era pe sfârșite. Venind din întunericul străzii, Michel fu orbit!

Altarul scânteia de focuri electrice și raze de aceeași natură se răspândeau din chivotul ridicat de mâna preotului!

— Mereu electricitatea, repetă nenorocitul, chiar și aici!

Și fugi. Dar nu destul de repede ca să nu audă orga răgind sub impulsul aerului comprimat furnizat de Societatea Catacombelor!

Michel înnebunea; el credea că demonul electricității e pe urmele lui; se întoarse pe Quai de Grèves, se afundă într-un labirint de străzi pustii, ajunse în Place Royale, unde statuia lui Victor Hugo o izgonise pe cea a lui Ludovic al XV-lea, găsi în fața lui noul bulevard Napoleon IV, care se întindea până în piața din mijlocul căreia Ludovic al XIV-lea se avântă în galop spre Banca Franței; și, cotind, o luă pe strada Notre-Dame des Victoires.

La colțul în care strada dă în Piața Bursei, întrevăzu placa de marmură pe care se etalau aceste litere aurite:

Amintire istorică.
La
etajul patru al acestei case
a locuit
Victorien Sardou
de la 1859 la 1862.

Michel ajunse în sfârșit în fața Bursei, catedrala zilei, templul templelor; cadranul electric arăta douăsprezece fără un sfert.

„În timpul nopții nu merge", își spuse el.

Se întoarse pe bulevarde. Candelabrele își trimiteau unul altuia razele de un alb intens și afișe transparente, pe care

electricitatea scria reclame cu litere de foc, scânteiau pe coloanele rostrale.

Michel închise ochii; el se strecură într-o mulțime destul de deasă care ieșea de la teatre; ajunse în Piața Operei și văzu această gloată elegantă și aurită care brava frigul înfofolită în cașmiruri și blănuri; ocoli lungul șir al trăsurilor cu gaz și evadă prin strada Lafayette.

În fața lui se afla o leghe și jumătate de linie dreaptă.

„Să fugim de această lume", își spuse el.

Și se avântă, târându-se, căzând uneori și ridicându-se lovit, dar insensibil; era susținut de o forță din afara lui.

Pe măsură ce înainta, tăcerea și paragina renășteau în jurul lui. Totuși, vedea încă, în depărtare, ceva ca o imensă lumină; auzea un zgomot formidabil, care nu se putea compara cu nimic.

Cu toate acestea, își urmă drumul; în fine, ajunse în mijlocul unui zgomot asurzitor, într-o sală imensă, putând conține cu ușurință zece mii de persoane, pe al cărei fronton se citeau aceste cuvinte scrise cu litere de flăcări:

Concert electric.

Da! Concert electric! Și ce instrumente! Conform unui procedeu unguresc, două sute de piane puse în legătură cu ajutorul curentului electric cântau împreună sub degetele unui singur artist! Un pian având forța a două sute de piane.

— Să fugim! Să fugim! strigă nenorocitul, urmărit de acest demon tenace. Afară din Paris! Afară din Paris, voi găsi, poate, liniștea!

Și se târa pe genunchi! După două ore de luptă cu propria lui slăbiciune, ajunse la docul de la Villette, acolo se rătăci și, crezând că merge spre poarta Aubervilliers, o luă pe interminabila stradă Saint-Maur; după un ceas, ocolea închisoarea tinerilor deținuți, de la colțul străzii Roquette.

Acolo, un spectacol sinistru! Acolo, se ridica eșafodul! Se pregătea o execuție în zori.

Platforma se înălța sub mâinile muncitorilor, care cântau.

Michel vru să fugă de această viziune, dar se lovi de o ladă deschisă. Ridicându-se, văzu înăuntru o baterie electrică.

Își recăpătă rațiunea și înțelese! Nu se mai tăia capul. Condamnatul era fulgerat cu o descărcare electrică. Asta imita mai bine răzbunarea cerească.

Michel scoase un ultim strigăt și dispăru.

Orologiul bisericii Sainte-Marguerite suna ora patru.

Capitolul XVII

ET IN PULVEREM REVERTERIS*

Ce se întâmplă cu sărmanul tânăr în restul acelei nopți teribile? Încotro îi îndreptă pașii hazardul? Se rătăci el, fără să poată părăsi această capitală funestă, acest Paris blestemat? Chestiuni insolubile!

E de crezut că s-a tot învârtit pe nenumăratele străzi care înconjoară cimitirul Père-Lachaise, căci vechiul tărâm al morților se afla într-un loc populat. Orașul se întindea spre est până la forturile de la Aubervilliers și Romainville.

Oricum, când soarele de iarnă se înălță peste această metropolă albă, Michel era în cimitir.

Nu mai avea puterea de a se gândi la Lucy; ideile lui înghețau; era ca un spectru rătăcitor printre morminte și nu ca un străin, căci se simțea la el acasă.

Urcă pe aleea cea mare și o luă la dreapta, pe cărările umede ale cimitirului; copacii încărcați de zăpadă plângeau asupra locurilor de veci; doar pietrele verticale, pe care zăpada le respectase, ofereau privirilor numele celor duși.

Curând se ivi monumentul funerar ruinat al Héloïsei și al lui Abélard**; trei coloane, suportând o arhitravă roasă de timp, rămăseseră în picioare, asemeni Grecostasisului din Forul roman.

Michel privea fără să vadă; așa cum, ceva mai departe, citea numele lui Cherubini, Habeneck, Chopin, Massé, Gounod, Reyer, în colțul rezervat celor care trăiseră pentru muzică și muriseră, poate, pentru ea. El trecu.

---

* În latină, *Și în pulbere te vei întoarce* (n. tr.).

** Celebru cuplu de îndrăgostiți fără noroc, din secolul XII (n. tr.).

El trecu prin fața acestui nume încrustat în piatră, fără dată, fără regrete săpate cu dalta, fără embleme, fără fast, nume respectat de timp, la Rochefoucauld.

Apoi pătrunse într-un sat de morminte curate ca niște case olandeze, cu zăbrelele lor lustruite în față și treptele lor șlefuite cu piatră abrazivă. Îi trezeau dorința de a intra.

„Și, mai ales, de a rămâne acolo, gândea el, și de a mă odihni pentru totdeauna."

Aceste morminte, care aminteau toate stilurile arhitecturale, grec, roman, etrusc, bizantin, lombard, gotic, renascentist, secolul douăzeci, se grupau într-o intenție de egalitate; armonia domnea între acești morți, toți întorși în pulbere, sub marmură, granit, sau crucea de lemn negru.

Tânărul trecea mereu; el urcă, încet, încet, funebra colină și, frânt de oboseală, se sprijini de mausoleul lui Béranger și Manuel; acest con de piatră, fără ornamente și sculpturi, era încă acolo, în picioare, ca piramida de la Gizeh și îi acoperea pe cei doi prieteni uniți în moarte.

La douăzeci de pași, generalul Foy veghea asupra lor și, drapat în toga lui de marmură, părea să-i apere încă!

Deodată, sărmanului Michel îi veni ideea de a cerceta aceste nume; dar nici unul dintre cele pe care timpul le cruțase nu-i spunea nimic; multe, și dintre cele mai fastuoase, erau ilizibile, printre emblemele dispărute, mâinile unite despărțite, pe aceste morminte moarte și ele!

El mergea, se pierdea, revenea, se sprijinea de gratiile de fier, îi întrezărea pe Pradier, a cărui *Melancolie* de marmură se prefăcea în pulbere, pe Desaugier, mutilat în medalionul său de bronz și omagiul tumular adus lui Gaspard Monge de elevii săi, și bocitoarea voalată a lui Etex, aplecându-se asupra pietrei funerare a lui Raspail.

Urcând mereu, trecu pe lângă un monument superb, sculptat într-un stil pur, într-o marmură semeață, înlănțuit de tinere fete pe jumătate goale care alergau și săltau pe friză, și citi:

Lui Clairville
concetățenii săi recunoscători.

El trecu. Nu departe, se vedea monumentul neterminat al lui Alexandre Dumas, cel care făcuse chetă întreaga lui viață pentru monumentele altora!

Apoi ajunse în cartierul bogătașilor, care-și mai permiteau luxul unor opulente apoteoze; acolo, numele femeilor cinstite se amestecau, fără să le pese, cu numele curtezanelor celebre, cele care avuseseră grijă să-și economisească un mausoleu pentru bătrânețe; erau și astfel de monumente care păreau niște case urâte. Mai departe, se aflau mormintele actrițelor, asupra cărora poeții timpului aruncaseră cu orgoliu versurile lor înlăcrimate.

În sfârșit, Michel se târî spre celălalt capăt al cimitirului, acolo unde un Dennery magnific își dormea somnul de veci într-un sepulcru teatral, aproape de simpla cruce neagră a lui Barrière, acolo unde poeții își dădeau întâlnire ca în solitudinea catedralei Westminster, acolo unde Balzac, ieșind din lințoliul său de piatră, își aștepta încă statuia, unde Delavigne, Souvestre, Bérat, Plouvier, Banville, Gautier, Saint-Victor și alții o sută nu mai existau, nici măcar cu numele.

Mai jos, Alfred de Musset, mutilat pe stela sa funerară, vedea murind alături de el salcia pe care o cântase în versurile sale cele mai melodioase și mai adânc suspinate.

În clipa aceea, nenorocitul își recăpătă judecata; buchetul de violete îi căzu de la piept; îl luă de jos și-l puse, plângând, pe mormântul poetului abandonat.

Apoi urcă mai sus, și mai sus, amintindu-și și suferind, și zări Parisul, printre sălcii și chiparoși.

În fund, se înălța Muntele Valérien, în dreapta Montmartre, așteptând în continuare Partenonul pe care atenienii l-ar fi ridicat pe această acropolă, în stânga, Panteonul, Notre-Dame, Sainte-Chapelle, Invalizii și, mai departe, farul din portul Grenelle, împlântându-și vârful ascuțit la cinci sute de picioare în văzduh.

Dedesubt, Parisul și cele o sută de mii de case ale sale, dintre care se iveau coșurile împodobite cu panașuri de fum ale celor zece mii de uzine.

Mai jos, cimitirul; de acolo, unele grupuri de morminte păreau niște orășele, cu străzile, piețele, casele și firmele lor, cu bisericile și catedralele, piscuri ale unui monument mai trufaș.

În sfârșit, deasupra, baloanele prevăzute cu paratrăsnete care răpeau trăsnetului orice pretext de a cădea pe casele nepăzite și ocroteau întregul Paris de furiile lui dezastruoase.

Michel ar fi vrut să taie frânghiile care le țineau captive, pentru ca orașul să se scufunde sub un potop de foc!

— O, Paris! strigă el, cu un gest de mânie disperată.

— O, Lucy, murmură el, căzând leșinat în zăpadă.

JULES VERNE ÎN VREMEA SA

Notele editorului*

Aceste note nu urmăresc decât să ușureze lectura *Parisului în secolul douăzeci*, explicând, capitol cu capitol, contextul literar, social și științific în care a fost scris romanul. Din dorința de a simplifica, ne-am abținut, cu excepțiile necesare, de a menționa datele de naștere și de deces ale personajelor citate.

Capitolul I

Paul Louis COURIER: text extras din *Scrisori către redactorul Cenzorului* (1819—1820). Scrisoarea IX. Pamfletar strălucitor și erudit, COURIER este una dintre figurile cunoscute ale opoziției intelectuale la reacția legitimistă și clericală, după 1815.

„Creditul instrucțional" este o caricatură a instituțiilor de credit industrial care, după modelul „Creditului Mobiliar" al fraților Isaac și Émile Pereire, fondat în 1852, au contribuit decisiv la avântul economic al Franței sub al Doilea Imperiu, cu prețul unei gestiuni câteodată aventuroase. Giganticele lucrări dirijate de Haussmann, care apare aici sub denumirea transparentă de „ministru al Înfrumusețărilor Parisului", se întemeiau pe o strânsă și fructuoasă asociere între aceste instituții de credit și Stat, căreia Jules Verne îi prevede cu vervă extinderea la cultură și la educație.

---

* Note la ediția franceză, Hachette 1994.

Maestrul MOCQUART: acest nume evocă, poate, pe acela al lui MOCQUARD, unul dintre principalii apropiați ai lui Ludovic Napoleon Bonaparte, avocat și ziarist devenit șef de cabinet al Prințului Președinte, unul dintre complicii lui în pregătirea loviturii de stat din 2 decembrie 1851. Și-a păstrat această funcție sub imperiu până la decesul lui din 1864.

FRAPPELOUP: de alăturat lui Justin-Prosper CHASSELOUP-LAUBAT, membru al Consiliului de Stat și ministru al Marinei sub al Doilea Imperiu.

Alphonse KARR: literat francez, prieten cu Hetzel, cunoscut pentru verva sa satirică.

Capitolul II

Jules Verne își demonstrează din acest capitol capacitatea de a extrapola tehnicile epocii sale. Descrierea unei căi ferate metropolitane automatizate, silențioasă și propulsată de un sistem electro-pneumatic, nu are nimic absurd sau utopic, dacă o comparăm cu unele realizări recente ca VAL, ca de altfel și atenția pe care o acordă foarte recentului motor Lenoir.

Adolphe JOANNE: geograf francez, fondator al Ghidurilor JOANNE, strămoș al Ghidurilor Albastre, pornind de la o descriere sistematică a traseelor pe calea de fier.

Jean-Baptiste JOBARD: inginer belgian de origine franceză, autor al multor invenții.

Etienne LENOIR: inventatorul unui motor cu gaz care se află la originea tuturor motoarelor de automobil actuale.

Capitolul III

Thomas Russell CRAMPTON: inginer englez, inventatorul uneia dintre primele locomotive de mare viteză, rămasă legendară.

Capitolul IV

Paul de KOCK: autor prolific de romane anecdotice și umoristice foarte apreciate de publicul popular, dar luate mereu în râs de mediile cultivate, în epoca romantică.

Aimable Jean Jacques PELISSIER: mareșal al Franței, s-a distins mai ales în timpul războiului Crimeei, prin cucerirea Sevastopolului la 9 septembrie 1855, după un asediu de 11 luni și a fortăreței Malakov, care apăra orașul, la 8 septembrie.

Capitolul V

Claude PERRAULT: savant și arhitect francez, frate cu fabulistul Charles Perrault.

Charles, conte de STANHOPE: savant și scriitor englez.

THOMAS DE COLMAR: inventator, în 1819, al unei mașini de calculat, botezată „Aritmometrul".

MAUREL și JAYET: inventatori ai unei mașini de calculat cu patru cadrane, prezentată Academiei de Științe în 1849.

Henri MONDEUX: calculator-minune, la origine simplu păstor din Touraine, uitat după o celebritate efemeră.

Charles WHEATSTONE: inventator englez, constructor al unuia dintre primele aparate telegrafice electrice, inventator, de asemenea, al reostatului.

Giovanni CASELLI: savant italian, inventator, în 1859, al „Pantelegrafului", care permitea reproducerea telegrafică a scrisului și a desenului.

La 5 februarie 1865, a fost inaugurată la biroul central al telegrafelor, de pe strada Grenelle, o sală rezervată unui număr de patru Pantelegrafe Caselli, legând Parisul cu Havre și cu Lyon. Acest procedeu remarcabil se întemeiază pe lectura în linii paralele a documentului original, scris pe o foaie metalică, cu o cerneală rău conducătoare de electricitate, de un vârf care, la fiecare contact cu această cerneală, transmite un impuls unui vârf receptor care mătură și el, simultan, o foaie de hârtie sensibilă și o marchează cu un semn corespunzător. În pofida unui viu succes de curiozitate inițial, acest procedeu a fost abandonat până la apariția belinogramei, care permitea lectura documentului de către o celulă fotoelectrică.

WATT și BURGESS: născut din cercetările celebrului inginer scoțian și pus la punct de fabricantul de hârtie Burgess în 1851, acest procedeu de tratare a lemnului cu sodă este folosit și acum, îngăduind într-adevăr ca în câteva ore să se ajungă de la trunchiul de copac la sulul de hârtie.

Capitolul VI

QUINSONNAS: acest nume poate fi alăturat celui al satului Quinson, aproape de Digne, pe râul Verdon. Să notăm existența unui Cavaler François de Quinsonnas (1719—1768), ofițer și poet, autor de epigrame împotriva lui Voltaire, printre care *Tocana, poem sau orice veți dori*, apărut în 1745, care este o parodie a *Bătăliei de la Fontenoy* de Voltaire. Se poate, în fine, observa că un astfel de nume, „sunând cvinta", este foarte potrivit pentru un muzician...

CALINO: este personajul principal al unui vodevil de succes al lui BARRIERE (autor citat mai jos de Jules Verne), din 1856, care avea un rol de naiv și de netot devenit proverbial.

Capitolul VII

JEANSELME: familie de ebeniști, celebri în secolul XIX. Asocierea imaginată de Jules Verne cu celebrul fabricant de piane ERARD reflectă „pianomania" secolului al nouăsprezecelea. Straniul instrument descris de Jules Verne seamănă mult celui care va fi brevetat de Millward în 1866, incluzând un pat, un dulap, un birou cu sertare, o toaletă cu cană și chiuvetă, o cutie cu lucru de mână, o oglindă, o trusă de scris și un mic scrin...

Capitolul VIII

Claude GOUDIMEL: compozitor francez, protestant, ucis la Lyon în noaptea Sfântului Bartolomeu.

Hughenoții: celebră operă de Meyerbeer, compusă în 1836.

THILORIER: fizician celebru pentru experiențele sale publice de lichefiere a gazului carbonic, cu un aparat inventat în 1835. La 29 decembrie 1840, explozia acestui aparat îl costă viața pe Hervy, preparatorul său de la Școala de Farmacie din Paris. De remarcat, apropo de *Thiloriana*, că Charles-Valentin Alkan, figură excentrică a romantismului muzical francez, a compus în 1844 un studiu, op. 27, intitulat *Drumul de fier*, care evocă fidel pornirea, accelerarea trenului și sosirea garniturii în gară.

Sigismond THALBERG: celebru pianist virtuos și compozitor, pentru scurt timp rivalul lui Franz Liszt.

Emile PRUDENT, Jules SCHULHOFF: pianiști și compozitori stimați în epoca în care scrie Jules Verne.

Wilhelm Tell: operă de Rossini, compusă în 1829.

Robert Diavolul: operă de Meyerbeer, compusă în 1831.

Louis Joseph HEROLD: compozitor liric.

Daniel Francois Esprit AUBERT: compozitor liric.

Félicien DAVID: compozitor francez, membru al ordinului Saint-Simonien până la dizolvarea lui, în 1833, călătorește apoi în Orientul Mijlociu. Admirat de Berlioz, el a constituit obiectul unui adevărat cult din momentul prezentării odei-simfonii *Deșertul*, urmat de o uitare destul de rapidă.

Victor MASSÉ: compozitor de opere (îndeosebi *Paul și Virginia*) și operete (*Nunta Jeannettei;* doar aceasta din urmă a supraviețuit întrucâtva uitării).

„Enfin Wagnerbe vint": joc de cuvinte bizar și savuros, pornind de la celebrul vers al lui Boileau din *Arta poetică*: „Enfin Malherbe vint".

Capitolul X

Acest capitol lămurește într-un mod foarte ciudat gusturile și afinitățile literare ale lui Jules Verne și dezvăluie relația cu editorul său, P.J. Hetzel. Jules Verne încearcă aici să se pună de acord cu el și să se afirme ca un cunoscător bine informat al mediului literar al timpului. Editor al lui Hugo, Balzac, George Sand, Musset, Baudelaire, Hetzel era un om respectat, care avea relații de prietenie cu cei mai mulți dintre scriitorii epocii sale, pecetluite uneori de solidaritatea exilului sau de opoziția la cel de-al Doilea Imperiu. Prea puțin la curent cu nuanțele și complexitățile acestei rețele intelectuale și amicale, Jules Verne transcează cu aplomb, multiplică elogiile hiperbolice la adresa celor pe care-i crede apropiați editorului și-i execută fără să se gândească pe ceilalți. În cele din urmă, el îl agasează pe cel de care încearcă să fie cunoscut, după cum stau mărturie adnotările editorului pe marginea manuscrisului și scrisoarea de refuz.

Jacques AMYOT: scriitor francez din Renaștere, autor mai ales de traduceri din Plutarh și Longus.

Mathurin REGNIER: scriitor francez din secolul XVI, autor al *Satirelor* și al *Epistolelor*.

ANCILLON: familie de protestanți francezi, emigranți în Germania după revocarea Edictului de la Nantes, care a dat mai multe generații de scriitori, istorici și oameni politici.

Joseph PRUDHOMME: personaj creat de scriitorul Henri-Bonaventure Monnier, în *Grandoarea și decadența d-lui Joseph Prudhomme* (1853). Tip al burghezului sentențios și mulțumit de el.

Vincent VOITURE: poet și prozator francez, una dintre personalitățile curentului prețios din secolul XVII, considerat în epoca lui Jules Verne drept arhetipul făcătorului de cuvinte de spirit alambicate.

Charles NODIER: unul dintre primii scriitori romantici francezi, apropiat de spiritul romantismului german.

Pierre-Jean de BERANGER: autor de cântece patriotice de inspirație liberală și napoleoniană, a cărui popularitate a fost imensă în timpul Restaurației.

Saint Point: sat din Maconnais unde se afla castelul lui Lamartine.

Jules JANIN: romancier și critic, prieten cu Hetzel.

Charles MONSELET: ziarist, literat și gastronom. Autor al unui *Almanah al gurmanzilor*, prieten cu Hetzel.

Frédéric SOULIE: romancier și autor dramatic, prieten cu Hetzel.

Léon GOZLAN: ziarist și literat francez, fost secretar al lui Balzac, autor de romane *(Emoțiile lui Polydore Marasquin)* și de comedii. Apropiat al lui Hetzel.

Prosper MERIMÉE: comentariul acid al lui Jules Verne („un general de anticameră") vizează, poate, ralierea lui la cel de-al Doilea Imperiu. Mérimée a fost unul dintre intimii curții imperiale.

SAINTE-BEUVE: citat aici de Jules Verne cu o ironie destul de disprețuitoare, era totuși în relații foarte cordiale cu P. J. Hetzel.

Etienne ARAGO: chimist, apoi literat și autor de vodeviluri, republican convins, primar al Parisului la căderea celui de-al Doilea Imperiu.

Victor COUSIN: filosof francez, profesor de istorie a filosofiei la Sorbona din 1828, apoi academician, pair al Franței și ministru al Instrucției Publice în timpul monarhiei din iulie, obligat să se retragă după lovitura de stat din 2 decembrie 1851.

Pierre LEROUX: unul dintre principalii gânditori ai socialismului francez în secolul XIX, foarte admirat de Hugo și de George Sand. Fondator al ziarului „Le Globe", convertit pentru scurt timp la Saint-Simonism în 1830, foarte activ în 1848, face parte dintre proscrișii din 2 decembrie 1851.

Ernest RENAN: filolog și scriitor, profesor de ebraică la Collège de France, în 1862. Publicarea *Vieții lui Iisus*, care-l reașează pe Cristos în contextul său istoric și în dimensiunile lui umane, declanșează împotriva lui o campanie a mediilor catolice de o asemenea violență, încât a dus la revocarea lui de la Collège de France, în 1864.

Emile de GIRARDIN: ziarist, fondator al publicației „La Presse" în 1836, polemist strălucit. Una dintre figurile cele mai marcante ale istoriei jurnalismului în Franța.

Louis VEUILLOT: jurnalist catolic și polemist impetuos, dar respectat pentru integritatea lui.

François GUIZOT: istoric de prim ordin, om politic. Din 1840 până în 1848, prim ministru al lui Ludovic Philippe. Austeritatea și intransigența lui față de partidul liberal au contribuit, fără îndoială, la criza din 1848 și la căderea monarhiei din iulie.

Adolphe THIERS: prim-ministru al lui Ludovic Philippe, din 1836 până în 1840. În 1871, va deveni șef al executivului, apoi președinte al Republicii provizorii. *Istoria Revoluției Franceze* (1824—1827), care va fi urmată, după treizeci de ani, de o *Istorie a Primului Imperiu*, îl va face să se bucure de o celebritate durabilă, ca istoric, în secolul XIX.

Claude Antoine NORIAC: literat și autor dramatic, director la Théâtre des Variétés și apoi la Bouffes Parisiens, în 1867. El este într-adevăr, în 1860, autorul unei lucrări intitulată *Prostia umană*, în vreme ce Flaubert se gândea încă la proiectul unei *Enciclopedii a prostiei umane*, care avea să ducă la *Bouvard și Pécuchet*.

Alfred ASSOLANT: autor mai ales al *Aventurilor căpitanului Corcoran*, care a rămas o lucrare clasică pentru tineret.

PARADOL: este vorba, cu certitudine, despre Lucien Anatole PREVOST-PARADOL, scriitor și publicist politic, ziarist de opoziție față de cel de-al Doilea Imperiu, raliat la acesta mai târziu, care s-a sinucis în 1870, când era ministru al Franței la Washington, aflând că s-a declarat război Prusiei.

Aurélien SCHOLL: cronicar și romancier. Apropiat al lui Hetzel.

Edmond ABOUT: scriitor scânteietor și caustic, din a cărui operă se mai citesc și astăzi *Regele Munților* și *Omul cu urechea ruptă*. Apropiat al lui Hetzel.

Francisque SARCEY: critic teatral la ziarul „Le Temps", a fost o figură familiară a vieții intelectuale pariziene vreme de peste patruzeci de ani. Apreciat de la debutul său de P. J. Hetzel.

Ernest FEYDEAU: autor dramatic, poet, romancier, tată al vodevilistului Georges Feydeau.

Jean-Baptiste LOUVET DE COUVRAI: romancier și om politic din secolul XVIII. Autor îndeosebi al unui celebru roman licențios, *Aventurile cavalerului de Faublas*.

CHAMPFLEURY (Jules HUSSON, zis): critic și romancier. Figură importantă și ciudată, care se angajează de la începutul anilor 1850 în lupta pentru realism în literatură, dar și în artele plastice, susținându-l pe Courbet și publicând un eseu despre frații Le Nain. Relații foarte cordiale cu P. J. Hetzel.

Jean MACÉ: provenind dintr-o familie săracă, Jean Macé se consacră învățământului primar, devine ziarist după 1848 și își dezvoltă concepțiile despre învățământ. Stabilit în Alsacia după 2 decembrie 1851, îl întâlnește pe Hetzel, cu care va fonda „Magasin d'éducation et de récréation", în 1864. Fondator al Ligii franceze pentru învățământ, în 1866. Autor, în 1861, al romanului pedagogic *Istoria unei îmbucături de pâine*. Elogiul apăsat pe care i-l face Jules Verne, ca de altfel tuturor prietenilor lui Hetzel, nu pare să-și fi atins scopul, de vreme ce editorul notează tocmai în acest loc, pe marginea manuscrisului, „toată această trecere în revistă este puerilă"...

Joseph MERY: poet, romancier, autor dramatic fecund și descoperi paradoxal.

P. J. STAHL: era pseudonimul lui Hetzel, care-l edita, evident, „cu grijă".

Arsène HOUSSAYE: ziarist, critic, romancier. Autor fertil și amabil, căutând adesea cuvântul de spirit, de unde comentariul acid al lui Verne, care-l asemuiește prețioșilor din secolul XVII.

Paul BINS, conte de SAINT-VICTOR: scriitor și critic literar. Cunoscut, într-adevăr, pentru stilul său câteodată excesiv de fastuos.

Capitolul XI

„Great Eastern": ortografiat în mod bizar „Great Esthern" de Jules Verne, acest pachebot legendar, cu o lungime de 110 metri, a fost multă vreme cel mai mare din lume și a servit în 1865—1866 la scufundarea cablului telegrafic dintre Europa și America. Atunci a efectuat Jules Verne o traversare a Atlanticului care i-a inspirat *Un oraș plutitor*.

Capitolul XII

Bătălia cu amaleciții: episod din Vechiul Testament, Exodul, 17, 12.

Capitolul XIII

Păsările lui Zeuxis: istorie proverbială despre pictorul grec Zeuxis (464—398 î. Hr.). Îndemânarea lui era atât de mare, încât se spunea că, atunci când picta un ciorchine de struguri, păsările veneau să încerce să-i ciugulească.

„Pe deasupra, era și din Auvergne...": trebuie să ne amintim că în teatrul bulevardier și, mai cu seamă, în vodevil, personajele din Auvergnat, sacagii sau negustori de cărbuni, aveau misiunea de a înveseli publicul cu accentul, mojicia rustică și rapacitatea lor naivă.

„Iapa lui Roland": împodobită, proverbial, cu toate virtuțile, se spune că avea doar cusurul de a nu exista.

Capitolul XIV

François PONSARD: autor dramatic, prieten cu Jules Hetzel.

Emile AUGIER: autor dramatic la modă. Cunoscut mai ales pentru *Gabrielle*, citată mai jos.

Victorien SARDOU: autor dramatic (*Madame Sans-Gêne*, *Tosca* și *Prietenii noștri*, citată mai jos).

Théodore BARRIERE: vodevilist prolific, cunoscut mai ales pentru *Calino*, citat mai sus.

Paul MEURICE: literat și dramaturg, apropiat al lui Victor Hugo.

Auguste VACQUERIE: literat și autor dramatic, frate al unui ginere al lui Victor Hugo.

Le demi-monde de Dumas fils, *Gabrielle* de Emile Augier, *Prietenii noștri* de Victorien Sardou, sunt „întoarse pe dos" în chip ciudat, pentru a satisface gusturile publicului din 1960: îndeosebi, Jules Verne face din personajele feminine personaje masculine și viceversa, conform criteriilor unui feminism a cărui viziune îl face în mod vădit să se înfioare.

Acest mecanism de „întoarcere pe dos" merită câteva lămuriri. Iată elementele de intrigă corespunzând adaptărilor realizate pentru „Marele Antrepozit Dramatic" în *Parisul în secolul douăzeci*.

— *Le demi-monde*, de Dumas fils, a fost un mare succes de scenă. Perversa doamnă d'Ange o atrage în plasa sa pe candida Nanjac și doar intervenția credinciosului său prieten Jalin, fost amant al doamnei d'Ange, o salvează de o căsătorie deplorabilă. Comentariile din epocă se minunau de „această lume de femei măritate ale căror soți nu sunt văzuți niciodată", formulă întoarsă pe dos în mod glumeț de Jules Verne.

— *Gabrielle* este o comedie în alexandrini de Emile Augier. Gabrielle, măritată cu austerul și muncitorul Julien Chabrière, de profesie avocat, se plictisește și bovarizează primejdios, până la a consimți să-și părăsească soțul și copiii, pentru tânărul Stéphane. Ghicindu-i planul, avocatul își vădește măreția sufletească și maturitatea de cap de familie, ținându-le celor doi culpabili o predică voalată dar elocventă despre decăderea care o așteaptă pe femeia adulteră. Profund tulburată, Gabrielle renunță la planul său, îl concediază pe seducător și cade în brațele soțului său, strigând: „O, tată de familie! O, poete! Te iubesc!"

— *Prietenii noștri*, de Victorien Sardou, este o comedie destul de ingenios construită, pe tema adevăratei și falsei prietenii. În pofida avertismentelor prietenului său Tholozan, medic sceptic și aparent mizantrop, naivul și cordialul Caussade invită în proprietatea sa din Ville d'Avray cunoștințe recente, pe care le consideră drept prieteni. Toți se vor întrece curând în ingratitudine și bădărănie față de el, îndeosebi tânărul Maurice, care râvnește la soția lui, Cécile, ajungându-se la o scenă picantă în care încearcă s-o violeze, după ce a rupt șnurul clopoțelului, pentru a o împiedica să ceară ajutor. Piesa se încheie cu o piruetă, Caussade

manifestându-și intenția de a se sinucide, când se teme de infidelitatea soției sale. În culise se aude o împușcătură... și Caussade apare, fericit că a omorât în sfârșit vulpea care-i devasta curtea de păsări.

Amazampo sau Descoperirea chininei: piesă de Adolphe Lemoine-Montigny, tipărită în 1836.

Viața și opiniile lui Tristram Shandy: Verne citează de mai multe ori opera lui Laurence Sterne (1713—1768).

Aluzia lui Verne vizează aici, potrivit edițiilor actuale, capitolul 27 al Cărții IV, deosebit de fără perdea, în vâna cea mai rabelaisiană a lui Sterne, care începe astfel: „F...-i! F...-i! spuse Phutatorius..." Domnul Phutatorius, al cărui nume înseamnă aproximativ „cel care se dedă la copulație", a lăsat să cadă o castană foarte fierbinte în șlițul lăsat desfăcut din neatenție... Castul Michel refuză, evident, să construiască o piesă cu un astfel de punct de plecare, după cum este de înțeles și adnotarea stupefiată a lui Hetzel, pe marginea manuscrisului: „ești țicnit!".

Capitolul XVI

Dacă posibilitatea iluminării străzilor cu ajutorul electricității fusese prevăzută de la producerea primului arc electric de către Davy (1778—1829), generalizarea sistemului n-a avut loc cu adevărat decât la sfârșitul secolului, odată cu punerea la punct a becurilor cu incandescență de tip Edison, care au înlocuit candelabrele cu arc, puternice dar cu o funcționare greoaie. Să notăm că, în 1861, cu titlu experimental, o lampă electrică cu arc, alimentată de un motor cu o putere de trei cai, fusese instalată la Palais Royal, deasupra porții, de unde lumina ei o întrecea pe aceea a tuturor becurilor cu gaz din piață. Tot cu titlu experimental sunt utilizate proiectoare cu arc pentru a lumina, în timpul nopții, lucrările de construcție a Hotelului Luvru, apoi cele ale expoziției din 1867. Primele utilizări regulate ale iluminatului electric datează din 1885.

Gustave FLOURENS: universitar strălucit, supleant al tatălui său la catedra de istorie naturală de la Collège de France, din 1863, la vârsta de douăzeci și cinci de ani; angajat în Comuna din 1871, a fost ucis într-o luptă cu trupele versailleze.

Benoît FOURNEYRON: inginer și om politic, inventator al turbinei hidraulice care-i poartă numele, în 1834.

KOECHLIN: familie de industriași francezi.

„...un procedeu unguresc": aluzie evidentă la Franz Liszt, a cărui virtuozitate legendară sfida puterea de înțelegere a contemporanilor...

Capitolul XVII

„Grecostasisul" din Forul roman era locul unde trebuiau să aștepte soliile străine trimise la Senatul Romei.

Luigi CHERUBINI: compozitor născut la Florența, director al Conservatorului din Paris în 1821, cunoscut mai ales pentru opera *Medeea*.

François Antoine HABENECK: compozitor, dirijor ilustru, fondator al societății Concertelor Conservatorului, principalul factor al introducerii operei simfonice a lui Beethoven în Franța.

Ernest REYER: compozitor liric francez, cunoscut mai ales pentru opera *Sigurd*.

Jacques Antoine MANUEL: om politic francez, deputat în timpul Restaurației, devenit simbolul opoziției liberale față de prima Restaurație, după expulzarea sa din Camera deputaților, în 1823, ca urmare a unei dezbateri furtunoase asupra războiului cu Spania.

Maximilien FOY: general francez, deputat în 1819 și în 1824. Asemeni lui Manuel, devenit o figură emblematică a opoziției liberale, în timpul primei Restaurații.

James PRADIER: sculptor francez, cunoscut mai ales pentru cele două muze de la fântâna Molière de la Paris și a unor opere pe teme mitologice.

Marc Antoine DESAUGIER: vodevilist francez.

Gaspard MONGE: geometru, principalul fondator al Școlii Politehnice.

Antoine ETEX: sculptor și arhitect francez. Autor al unuia dintre reliefurile Arcului de triumf din Place de l'Etoile și al numeroase monumente funerare, gen în care era apreciat în mod deosebit. Autor al unui proiect pentru un „monument al aburului", destinat să fie amplasat în Place de l'Europe, lângă gara Saint-Lazare...

François Vincent RASPAIL: biolog și om politic republican, exilat până în 1863.

Louis François CLAIRVILLE: vodevilist fertil și apreciat. Cunoscut mai ales pentru opereta *Clopotele din Corneville.*

Adolphe DENNERY: autor fertil de melodrame *(Cele două orfeline)*... A adaptat, în 1875, *Ocolul lumii în optzeci de zile* de Jules Verne*.

Casimir DELAVIGNE: dramaturg, cunoscut mai ales pentru *Vecerniile siciliene* (1819) și *Marino Faliero* (1829).

Eustache BERAT: șansonetist francez.

Emile SOUVESTRE: literat, romancier și autor dramatic.

Edouard Plouvier: autor dramatic.

---

* Dennery nu a adaptat, ci a colaborat cu Jules Verne la crearea pieselor *Ocolul lumii*... (1874), *Copiii căpitanului Grant* (1878), *Michel Strogoff* (1880) și *Călătorie prin imposibil* (1882), toate fiind jucate și publicate cu menționarea ambilor autori (n. tr.).

POSTFAȚĂ

Ce se mai poate spune despre romanul a cărui lectură abia ați încheiat-o, după *Cuvântul înainte* și *Notele* editorului, alcătuind un amplu corp de indispensabile informații, după erudita *Prefață* a eminentului vernian Piero Gondolo della Riva?...

Din fericire pentru postfațator, această operă de tinerețe a lui Jules Verne oferă atât de multe piste celui care vrea s-o exploreze, încât singura dificultate reală mi se pare a fi aceea a alegerii. Voi începe însă prin a exprima o opinie divergentă în legătură cu data „compunerii" romanului, cum spune cercetătorul italian. A susține că scriitorul nostru ar fi fost în stare ca, după ce apăruse cartea *Cinci săptămâni în balon*, să redacteze manuscrisul în „foarte puțin timp", concomitent cu *Călătoriile și aventurile căpitanului Hatteras* (două volume, aflate „în posesia" editorului la data așternerii pe hârtie a epistolei de refuz), înseamnă a supraestima capacitatea de concepție și de realizare a unui, totuși, debutant pe tărâmul prozei de largă respirație. Argumentele aduse în sprijinul acestei determinări temporale nu rezistă unei examinări atente. Hetzel ar fi putut să afle chiar din gura autorului că *Parisul în secolul douăzeci* fusese elaborat într-o stare de spirit specială, datorată ecourilor biografice, ambițiilor auctoriale și speranțelor investite în el. Iar anul 1863, figurând în legătură cu Războiul de Secesiune, reprezintă una dintre numeroasele anticipații punctuale întâlnite în roman: Războiul începuse în 1861... Pe de altă parte, capitole cum sunt cele consacrate muzicii vechi și moderne, sau

autorilor francezi, au necesitat, fără îndoială, o cumpănire a judecăților de valoare neconformă cu prezumția de redactare grăbită emisă de prefațator.

Consider deci, împreună cu Michel Verne și Charles Lemire, că manuscrisul se afla în sertarul scriitorului înainte ca el să se fi întâlnit cu Hetzel. Încurajat de succesul celor *Cinci săptămâni în balon* și de faptul că *Hatteras* fusese primit favorabil, Jules Verne s-a decis să-și încerce norocul, neștiind — aici sunt întru totul de acord cu Piero Gondolo della Riva — că era hărăzit de editor unei altfel de prestații literare. Refuzul categoric se datorează, așadar, nu imperfecțiunilor textului, ci neconcordanței lui cu un proiect care — cum să n-o recunoaștem? — s-a împlinit într-o operă fără egal.

Trecând acum la cercetarea textului, cred că se impune, în primul rând, o tentativă de a-i descifra motivațiile și finalitatea. Astfel, tribulațiile protagonistului își au în mod evident rădăcina în dificultățile întâmpinate de Jules Verne pe drumul spre afirmarea literară. Până la întâlnirea cu Hetzel, aceste dificultăți au fost și de natură materială. Publicistica sau cele câteva piese și librete scrise, mai toate, în colaborare, i-au adus doar un palid succes. Scrisorile trimise părinților mărturisesc o continuă și acută nevoie de bani, acoperită parțial și sporadic din activitatea de agent de bursă. Iar căsătoria cu văduva Honorine Devianne i-a adus, ca zestre, mai ales două fetițe orfane de tată. Această situație precară (Charles-Noël Martin, biograful modern al scriitorului, vorbește chiar despre o „sărăcie cronică") explică viziunea sumbră a coborârii lui Michel în infernul frigului și al foamei. O viziune care nu s-ar mai fi justificat după 23 octombrie 1862, când a fost semnat contractul pentru *Cinci săptămâni în balon*, ceea ce îmi întărește convingerea că romanul este anterior acestei date.

Există și corespondențe cu o altă rezonanță afectivă. Descrierea colorată a portului Grenelle se datorează ceasurilor petrecute de micul Jules în portul Nantes, evocate, când scriitorul avea peste șaizeci de ani, în *Amintiri din copilărie și din tinerețe**. Numeroasele citate și expresii latine vădesc preocuparea constantă față de cultura clasică, datând din perioada studiilor efectuate la Școala Saint-Stanislas, recompensate pe vremea aceea cu numeroase mențiuni. În sfârșit, nu putem omite faptul că Jules

* *Amintirile...* pot fi citite în Ion Hobana, *Douăzeci de mii de pagini în căutarea lui Jules Verne*, Editura Univers, 1979.

Verne era el însuși poet, asemenea lui Michel, cum arată peremptoriu volumul publicat în 1989*.

Și alte pasaje ale romanului trădează înclinații și resentimente statornice. Chiar dacă n-aș fi încredințat că *Parisul în secolul douăzeci* ființa în momentul contactului cu Hetzel, n-aș accepta ideea că, în Capitolul X, Jules Verne se străduiește să-i fie pe plac editorului, elogiindu-i prietenii. Scriitorul îl venera oricum pe Victor Hugo, fusese ajutat efectiv de Alexandre Dumas la începuturile carierei sale de dramaturg și o aprecia sincer pe George Sand — pentru a mă referi numai la aceste nume. Cât despre apropiații lui Hetzel, nu s-ar spune că ei se bucură de un tratament preferențial. Chiar în notele la capitolul în chestiune, se recunoaște, de pildă, că Sainte-Beuve este citat „cu o ironie destul de disprețuitoare", cu toate că era „în relații foarte cordiale cu P. J. Hetzel". Cum să ne explicăm această pretinsă eroare de calcul a autorului? Foarte simplu: Sainte-Beuve fusese, între 1831—1836, amantul Adelei Hugo, soția poetului venerat!... Alți prieteni ai editorului sunt tratați cu aceeași lipsă de deferență: About ar fi ajuns la glezna lui Voltaire, dacă n-ar fi fost ucis în duel (eveniment fictiv, ca multe altele din roman) de „un critic violent, faimosul Sarcey" (amic și el al lui Hetzel!), iar Champfleury este situat într-o zonă periferică a lumii literelor, cu toate că — ne asigură nota corespunzătoare — era în „relații foarte cordiale cu P. J. Hetzel". Să conchidem că opiniile despre literații timpului reprezintă nu o încercare stângace de *captatio benevolentiae*, ci punctul de vedere al unui tânăr nonconformist, care nu ezita să ia în răspăr clasamentele cu absurde pretenții de perenitate.

Parisul în secolul douăzeci marchează și o idiosincrasie persistentă: „muzica viitorului", personificată de Wagner. Sintagma și numele compozitorului vor apărea, ulterior, în *Un oraș ideal*, dar și în „Călătoriile extraordinare", fiind privite cu aceeași nedisimulată ironie. Deci Jules Verne se arată nereceptiv la prefacerile care, credea el, aveau să ucidă muzica. Este una dintre contradicțiile acestui spirit deschis către progresul tehnico-științific, dar mereu temător în legătură cu consecințele lui asupra tradițiilor și moralei umane.

Imaginația scriitorului nu s-a hrănit doar cu amintiri, informații despre invențiile contemporane și opinii literar-artistice. În

* Jules Verne, *Poésies inedites*, le cherche midi éditeur, 1989.

rătăcirea lui prin cimitirul Père-Lachaise, Michel ajunge într-un colț unde odihnește, uitat de toți, și Souvestre. Nu mai este o anticipație macabră, ca în atâtea alte cazuri: Emile Souvestre murise cu adevărat, în 1854. Dar ar fi trebuit ca Jules Verne să-i înalțe un monument peste locul de veci, pentru că modestul autor de romane provinciale publicase, în 1846, *Lumea așa cum va fi*, căreia *Parisul în secolul douăzeci* îi datorează mai mult decât ideea exacerbării unor tare ale societății contemporane. Marthe și Maurice, eroii lui Souvestre, ajungând în anul 3000 cu speranța că vor trăi „într-o lume mai bună, supuși unor legi mai drepte", descoperă că „omul devenise sclavul mașinii, iar interesul — înlocuitorul iubirii". Nu acesta este laitmotivul romanului nostru?... Iar procedeul „întoarcerii pe dos" a subiectelor unor piese este prefigurat cu o ironie subțire: „Drama *Kléber în Egipt* oferă un exemplu izbitor al supleței cu care autorii noștri adaptează ideea tuturor exigențelor. Piesa, intitulată, mai întâi, *Tânăra sclavă*, fusese scrisă pentru debutul unei fermecătoare actrițe care, din nefericire, n-a mai fost capabilă să interpreteze rolul unei fecioare. S-a propus atunci să fie înlocuită cu un îndrăgostit, totul devenind *Tânărul sclav*!"

Exemplele s-ar putea înmulți și nu este vorba despre un șir de coincidențe: contrautopia lui Souvestre se afla printre cărțile rămase din biblioteca lui Jules Verne, cum a constatat o cercetătoare din Ungaria, în deceniul patru*. Să ne ferim însă de o judecată pripită. Autorul *Parisului în secolul douăzeci* avea prea multă personalitate pentru a lăsa ca o sursă de inspirație să devină un model tiranic. De altfel, *Lumea așa cum va fi* rămâne prizonieră canoanelor utopiei clasice, oaspeții din trecut fiind adormiți și trezindu-se în anul 3000, beneficiind apoi de explicațiile binevoitoarelor călăuze, în loc să descopere ei înșiși, prin mijlocirea unor întâmplări dramatice, aparențele și esența viitorului. În vreme ce Michel trăiește în secolul douăzeci și cititorul îi urmărește pas cu pas degringolada provocată de neadaptarea la o lume insensibilă față de valorile spiritului care nu aduc profituri materiale sau nu servesc tendințele dominante ale epocii. Printre acestea din urmă, scientismul, satirizat fără reținere de autor, care nu făcea decât să-i pună sub lupă influența pernicioasă asupra creației artistice. Titlurile volumelor de „poezii

* Kiszely Magda, *Verne Gyula magyar nemzetképe*, Debrecen, 1935.

moderne" propuse lui Michel în Librăria celor Cinci părți ale Lumii — *Armoniile Electrice*, *Meditațiile asupra oxigenului*, *Paralelogramul poetic*, *Odele decarbonate* — ni se vor părea mai puțin extravagante știind că, în sumarul *Cânturilor moderne* ale lui Maxime Du Camp (1855), figurau poemele *Aburul*, *Electricitatea*, *Bobina*, *Locomotiva*...

Mă voi opri o clipă și la modul în care a fost utilizat materialului romanului în lucrări verniene ulterioare, adăugând exemplelor citate de Piero Gondolo della Riva unul la fel de frapant. Plimbarea prin portul Grenelle îi prilejuiește autorului câteva considerații despre duelul dintre ghiulea și cuirasă, pe care le vom regăsi, amplificate, în prezentarea Gun-Clubului din celebrul *De la Pământ la Lună*. Iar *Insula cu elice* prezintă analogii evidente și cu giganticul „Leviathan IV", urmaș al lui „Great Eastern", căruia i se atribuise, în epocă, numele monstrului biblic.

Dar deosebirile pot fi, uneori, mai semnificative decât asemănările. După ce am fost obișnuiți cu epitetele exaltante care însoțesc electricitatea în „Călătoriile extraordinare", ajungându-se să fie caracterizată drept „sufletul Universului", lectura Capitolului X al romanului de față constituie un motiv de îndreptățită stupefacție. În viziunea alterată de inaniție și de oboseală a lui Michel, electricitatea e un demon, urmărindu-l pretutindeni, un simbol al lumii dezumanizate care l-a condamnat la deznădejde și la moarte. Să fi evoluat atât de radical concepția scriitorului? Sau să fie o concesie făcută genului căruia i s-a consacrat, la îndemnul viguros al editorului?

De nouăzeci de ani, Jules Verne nu mai poate să răspundă nici unei întrebări altfel decât prin opera sa mereu vie în inimile noastre de adolescenți perpetui. Vom rămâne și cu o altă nelămurire obsedantă: ce s-ar fi întâmplat dacă, finisat cu sprijinul susținut al lui Hetzel, romanul ar fi văzut atunci lumina tiparului și s-ar fi bucurat de o primire entuziastă? Ar fi părăsit autorul drumul abia început cu *Cinci săptămâni în balon* și și-ar fi încercat norocul în universul mai populat și mai nesigur al așa-numitei literaturi generale? Ar fi reușit el să se impună și să se bucure de o dăinuire egală cu aceea pe care i-au asigurat-o „Călătoriile extraordinare"?...

Să redeschidem această splendidă operă imperfectă și să medităm asupra implicațiilor unei fascinante realități virtuale.

ION HOBANA

CUPRINS

Cuvânt înainte al editorului 5
Prefață 9

Capitolul I
SOCIETATEA GENERALĂ DE CREDIT INSTRUCȚIONAL. 21

Capitolul II
VEDERE DE ANSAMBLU ASUPRA STRĂZILOR PARISULUI. . . 30

Capitolul III
O FAMILIE EMINAMENTE PRACTICĂ. 36

Capitolul IV
DESPRE CÂTIVA AUTORI DIN SECOLUL XIX ȘI DESPRE DIFICULTATEA DE A-I PROCURA. 42

Capitolul V
ÎN CARE SE VORBEȘTE DESPRE MAȘINILE DE CALCULAT ȘI DESPRE CASELE DE BANI CARE SE APĂRĂ SINGURE. 49

Capitolul VI
ÎN CARE QUINSONNAS ÎȘI FACE APARIȚIA PE CULMILE CĂRȚII CELEI MARI. 56

Capitolul VII
TREI GURI INUTILE PENTRU SOCIETATE. 62

Capitolul VIII
ÎN CARE ESTE VORBA DESPRE MUZICA VECHE ȘI MODERNĂ ȘI DESPRE UTILIZAREA PRACTICĂ A CÂTORVA INSTRUMENTE. 70

Capitolul IX
O VIZITĂ LA UNCHIUL HUGUENIN. 77

Capitolul X
MAREA TRECERE ÎN REVISTĂ A AUTORILOR FRANCEZI EFECTUATĂ DE UNCHIUL HUGUENIN DUMINICĂ, 15 APRILIE 1961. 83

Capitolul XI
O PLIMBARE ÎN PORTUL GRENELLE 94
Capitolul XII
OPINIILE LUI QUINSONNAS DESPRE FEMEI 103
Capitolul XIII
ÎN CARE ESTE VORBA DESPRE CÂT DE UȘOR POATE SĂ MOARĂ DE FOAME UN ARTIST ÎN SECOLUL DOUĂZECI 112
Capitolul XIV
MARELE ANTREPOZIT DRAMATIC 123
Capitolul XV
MIZERIE 132
Capitolul XVI
DEMONUL ELECTRICITĂȚII 140
Capitolul XVII
ET IN PULVEREM REVERTERIS 148

JULES VERNE ÎN VREMEA SA (Notele editorului) 153
Postfață 167

Colecția **PAGANEL**

În curând:

Mihai Sipoș — GAMBITUL REGELUI

Editor: VALENTIN NICOLAU
Lector: MIHAI UDMA
Culegere și paginare computerizată: LUMINIȚA CATANĂ
Tehnoredactor: DAN RĂDULESCU
Apărut 1995, București
Coli tipar: 11. Format: 16/54 x 84
Timbrul literar se varsă în contul ASPRO
nr. 45.10.80.12.108, BCR - sector 1 București

Tipărit la
Editura şi Atelierele Tipografice ***METROPOL***

Colecția PAGANEL

ISBN 973-569-100-0

PREȚ 3922 +
78 T.L. = 4000 LEI